

**Міністерство освіти і науки України
Житомирський державний університет імені Івана Франка
Кафедра історії України**

І. В. Ковальчук

Основи науково-дослідної роботи студентів

Методичні рекомендації до семінарських занять
для студентів II курсу історичного факультету
(денна та заочна форми навчання)

Житомир-2016

УДК 001.89:94
ББК 72+73(Укр)
К 56

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Житомирського державного університету ім. І. Франка,
протокол № 11 від 24 червня 2016 р.*

Рецензенти:

Дегтярьов С. І., доктор історичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Сумського державного університету;

Кругляк М. Е., кандидат історичних наук,
доцент кафедри гуманітарних і соціальних наук
Житомирського державного технологічного університету.

К 56 Ковальчук І. В.

Основи науково-дослідної роботи студентів : методичні рекомендації до семінарських занять : для студентів ІІ курсу історичного факультету / І. В. Ковальчук. – [вид. 2-ге., перероб. і доп.]. – Житомир : ФО-П Левковець Н.М., 2016. – 84 с.

Методичні рекомендації до семінарських занять містять перелік основних проблем дисципліни «Основи науково-дослідної роботи студентів», плани семінарських занять з літературою до тем, принципи організації самостійної роботи студентів, перелік тем для індивідуального науково-дослідного завдання, питання до заліку, критерії оцінювання навчальних досягнень студентів, основну й додаткову літературу та інтернет-ресурси, словник-довідник основних термінів і понять.

Для студентів ІІ курсу історичного факультету.

УДК 001.89:94
ББК 72+73(Укр)

© Ковальчук І. В. , 2016

ЗМІСТ

Пояснювальна записка	4
Розподіл навчального часу за темами та видами роботи.....	6
Тематика лекцій.....	7
Модуль 1. Семінарські заняття	14
Модуль 2. Семінарські заняття	14
Принципи організації самостійної роботи.....	33
Індивідуальне завдання.....	36
Питання до заліку з дисципліни «Основи науково-дослідної роботи студентів»	38
Критерії оцінювання навчальних досягнень студентів	40
Основна література	43
Додаткова література.....	48
Інформаційні ресурси	51
Словник-довідник основних термінів та понять	54

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Сьогодення ставить нові вимоги до вищої освіти, до наукової компетентності фахівця – людини, яка творчо мислить, свідомо орієнтується в інформаційному та науковому просторі, самостійно опановуючи світоглядні парадигми. Відбувається поступове оновлення навчального процесу вищої школи України у зв'язку із його орієнтацією на модель майбутньої професійної діяльності студентів в умовах упровадження ефективних технологій організації навчально-виховного процесу. У зв'язку із цим постає питання ефективної підготовки студентів до самостійної, творчої, дослідницької діяльності.

Як засвідчує практика, наукова праця істотно підвищує інтерес до вивчення загальних і спеціальних дисциплін за обраною спеціальністю, сприяє формуванню теоретичних і практичних навичок, необхідних фахівцю-досліднику, розширює науковий кругозір і здібності до проведення методологічного аналізу і критичного розуміння досягнень сучасної науки.

Наукова діяльність у вищих навчальних закладах України є невід'ємною складовою освітнього процесу й здійснюється з метою інтеграції наукової, навчальної та виробничої діяльності у системі вищої освіти.

Науково-дослідна діяльність у вищих навчальних закладах України здійснюється на основі діючих Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», статутів університетів та інших вищих навчальних закладів III і IV рівнів акредитації. Головними її завданнями є: органічна єдність змісту освіти й програм наукової діяльності; створення стандартів вищої освіти, підручників і навчальних посібників з урахуванням досягнень науки й техніки; упровадження результатів наукових досліджень у практику; безпосередня участь суб'єктів навчально-виховного процесу в науково-дослідних роботах, що проводяться у вищому навчальному закладі; організація наукових, науково-практичних, науково-методичних семінарів, конференцій, олімпіад, конкурсів науково-дослідних, курсових, дипломних та інших робіт учасників навчально-виховного процесу.

Успішність наукової діяльності неможлива без знання її методології, теорії, технології, методів та організації. Ці знання потрібні всім тим, хто бере участь у навчальному й науковому процесі.

Дисципліна «Основи науково-дослідної роботи студентів» дозволяє розвинути у студентів раціональне творче мислення, організувати їх оптимальну розумову діяльність. За період навчання студенти повинні виконувати наукові дослідження у різних формах навчального процесу, спираючись на одержані у процесі вивчення дисципліни знання. Такий інтегративний підхід, поряд з навчальною складовою, є важливим елементом у визначенні мети дисципліни.

Мета вивчення дисципліни «Основи науково-дослідної роботи студентів» полягає як у висвітленні теоретичних засад науково-дослідної діяльності, так й у наданні методичних рекомендацій щодо виконання конкретних видів наукових і навчально-дослідницьких робіт. Її **завданням** є формування у

студентів систематизованого комплексу знань про загальні принципи, форми, методи проведення студентської науково-дослідної роботи і особливості оформлення результатів наукової роботи.

Відповідно до навчальних планів Житомирського державного університету імені Івана Франка дисципліна «Основи науково-дослідної роботи студентів» є обов'язковим елементом підготовки випускників усіх факультетів, у тому числі студентів історичного факультету денної і заочної форм навчання. Ця дисципліна викладається тут у відповідній кількості годин, згідно з навчальним планом, на II курсі.

Представлені методичні рекомендації з дисципліни «Основи науково-дослідної роботи студентів» побудовані за проблемно-тематичним підходом, розгляд питань здійснений в історико-діалектичному розрізі й ґрунтуються на основі принципів науковості, всебічності та багатофакторності. Це сприятиме засвоєнню студентами відповідних теоретичних знань та формуванню практичних умінь і навиків. Їх рівень має відображатися у роботі на семінарських (аудиторних) заняттях, при підготовці рефератів як одного із видів навчально-дослідницьких робіт, виконанні індивідуальних науково-дослідницьких завдань та при підсумковому контролі (підсумковій модульній роботі, заліку).

РОЗПОДІЛ НАВЧАЛЬНОГО ЧАСУ ЗА ТЕМАМИ ТА ВИДАМИ РОБОТИ

№ з/п	Назва тем	Кількість годин					
		Денна форма			Заочна форма		
		Лекцій	Семінар-ських занять	Самостій-на робота	Лекцій	Семінар-ських занять	Самостій-на робота
Модуль 1.							
Сутність та основні характеристики науки і науково-дослідної роботи							
1.	Наука і суспільство. Роль вченого-дослідника у суспільстві	4	2	3	2		6
2.	Методологія наукових досліджень	2	2	4			6
3.	Логіка наукового дослідження	2	2	4	2	2	6
4.	Написання тексту студентської науково-дослідної роботи		2	4			7
5.	Інформаційне забезпечення науково-дослідної роботи	2	2	3			6
Кількість годин за модуль 1		10	10	18	4		31
Модуль 2.							
Науково-дослідна робота студента у системі навчання у ВНЗ							
6.	Самостійна робота студента у системі навчального процесу	2	2	4			8
7.	Структурне та бібліографічне оформлення науково-дослідної роботи	4	2	4	2	2	7
8.	Захист науково-дослідної роботи студентами та її практичне застосування	2	2	4			8
9.	Захист індивідуального завдання		2	6			8
Кількість годин за модуль 2		8	8	18	2	2	31
Усього годин		18	18	36	6	4	62

ТЕМАТИКА ЛЕКЦІЙ

Навчання без роздумів – шкідливе, роздуми без навчання – небезпечні.
Конфуцій (551 до Р. Х. – 497 Р. Х.)

Тема 1 (4 години)

Наука і суспільство. Роль вченого-дослідника у суспільстві

«Основи науково-дослідної роботи студентів» як навчальна й наукова дисципліна. Предмет дисципліни «Основи науково-дослідної роботи студентів». Інтегративний характер наукознавчих знань. Методологічні засади предмету «Основи науково-дослідної роботи студентів». Зв'язок «Основ науково-дослідної роботи студентів» з іншими навчальними дисциплінами.

Визначення поняття «наука». Конвенціоналізм А. Пуанкаре. Розуміння науки у широкому і вузькому значенні. Внутрішня логіка розвитку науки. Кінцевий продукт науки. Наука як одна з форм суспільної свідомості. Наука як знання. Закон. Факт. Детермінізм. Наука як діяльність. Наука як соціальний інститут. Соціальні функції науки. Пізнавальні функції науки. Національна Академія Наук (НАН) України. Інститут історії України НАН України.

Виникнення науки у сучасному розумінні. Нерівномірність історичного розвитку науки. Т. С. Кун і теорія «наукових революцій». Філософія науки. Кількість і характер наукових революцій. «Індустрія знань» та інформаційне суспільство. Наукове товариство. Критерії фундаментальності та інструментальності в сучасній науці. Ситуація у сучасній історичній науці України. Новітні тенденції розвитку української історичної думки.

Витоки та історичний розвиток гносеології (вчення Античності, Середньовіччя, Нового часу, Просвітництва, німецька класична філософія, марксизм, позитивізм, структуралізм і постмодернізм). Наукове пізнання. Рівні наукового пізнання. Мета науково-пізнавальної діяльності. Засоби наукового пізнання. Схема процесу наукового пізнання. Науковий факт. Проблема. Ідея. Експеримент. Теорія. Фундаментальні й прикладні наукові дослідження.

Мораль. Етика. Професійна мораль. Професійна етика. Професійний конформізм. Р. К. Мертон і «нормативний етос науки». Чотири імперативи або основні моральні принципи науки. Класичні ідеали науковості. Істинність. Обґрунтованість. Автономність. Посткласичні ідеали науковості. Ефективність. Інструментальність. Комплексність.

Ціннісні установки науки і ціннісні установки особистості вченого. Взаємозв'язок цінностей науки і ціннісних орієнтацій вченого. Зв'язок науки, техніки і виробництва. «Корисність» для суспільства досліджень окремо взятого вченого. Соціальна та моральна відповідальність дослідника. Плагіат.

Сучасна наука є складною структурованою системою дисциплін (біля 15 тис. дисциплін і декілька сотень тисяч наукових журналів), тісно пов'язаних між собою завдяки глибинній єдності предметів і об'єктів їхнього дослідження. Гуманітарна сфера охоплює понад 40 наукових дисциплін.

Тема 2 (2 години)

Методологія наукових досліджень

Методологія наукового дослідження. Діалектична природа мислення. Функції наукової методології. Філософська і спеціально-наукова методології. Загальна і конкретно-наукова методологія.

Методика наукових досліджень. Метод наукових досліджень. Синтетична функція методу. Всезагальні (філософські), загальнонаукові і спеціальні наукові методи. Методи емпіричного дослідження. Спостереження. Вимірювання. Експеримент. Логічні методи дослідження. Аналіз. Синтез. Індукція. Дедукція. Абстракція. Узагальнення. Моделювання. Теоретичні методи. Ідеалізація. Формалізація. Системний метод.

Предметна відмінність гуманітарних наук від природничих і точних наук. Методологічна відмінність гуманітарних наук від природничих і точних наук. Загальний характер природних і точних наук та індивідуальний характер гуманітарних. Формулювання головних принципів методології історії Й. Г. Дройзеном. Сучасне визначення головних принципів і складових методології історичної науки. Парадигми теорії і методології історичної науки. Відмінність методології історичної науки від філософії науки, історіософії, історичної соціології. Виокремлення і теоретичне осмислення методологією історії головних елементів історичного пізнання. Узагальнене визначення методології історичної науки.

У середині – другій половині ХХ століття про себе заявив новий потужний інтелектуальний рух, який поставив під питання традиційні прийоми історичного пізнання та історіописання, вироблені науковою думкою ХІХ ст. Це була «нова історична наука» («нова наукова історія», «нова історія», «нова соціальна історія»). У сучасному розумінні цей термін доцільно застосувати до ряду зближених методологічно нових течій у західній історіографії і теорії історії. Їхньою спільною рисою є прагнення посилити науковий характер історії, залучивши для цього методи і здобутки інших наук, передусім соціальних, психології і математики.

Методика історичного дослідження як спеціальна галузь історичної науки, що розробляє конкретні способи і методи науково-дослідницької роботи. Використання багаторівневої методики в історичних дослідженнях – поєднання емпіричних методів, методів теоретичного пізнання і загальнологічних методів і прийомів дослідження. Ідеографічний (описовий) метод. Метод історичного порівняння. Біографічний метод. Синхронний і діахронний методи. Метод просопографії. Метод анкетування. Методи математичної статистики. Метод раціональної реконструкції тексту і метод історико-культурної атрибуції. Кліометрія (кліометрика). Метод комп'ютеризованого статистичного аналізу історичних джерел (квантитативна історія). Метод математичного моделювання історичних процесів. Метод моделювання даних історичних джерел за допомогою технології XML.

Тема 3 (2 години)

Логіка наукового дослідження

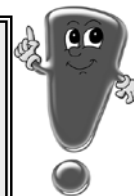
Логічна схема наукового дослідження. Назва наукової роботи. Обґрунтування актуальності теми наукового дослідження. Постановка мети і конкретних завдань дослідження. Визначення об'єкта дослідження. Визначення предмета дослідження. Відмінність між об'єктом і предметом дослідження. Вибір методів (методики) проведення дослідження. Опис процесу дослідження. Формулювання висновків і оцінка одержаних результатів. Науковий результат. Теоретико-методологічні та інструментальні результати наукових досліджень. Обговорення результатів дослідження.

Реферат. Загальні вимоги до розробки реферату. Орієнтовна структура реферату. План. Вступ. Основна частина. Висновки. Список використаної літератури та джерел. Додатки. Найменування додатків. Вимоги до оформлення реферату. Курсова робота. Тематика і характер курсових робіт з історичних дисциплін. Зміст курсової роботи. Загальні вимоги до оформлення курсової роботи. Обсяг курсової роботи. Вимоги до структурних елементів курсової роботи. Вимоги до оформлення курсової роботи. Нумерація розділів та підрозділів курсової роботи. Кількість використаних джерел і літератури. Оформлення списку використаних джерел і літератури курсової роботи. Порядок розташування літературних джерел у списку використаних джерел і літератури курсової роботи. Дипломна кваліфікаційна робота. Тематика і характер дипломних робіт з історичних досліджень. Зміст дипломної роботи. Загальні вимоги до оформлення дипломної роботи. Обсяг дипломної роботи. Вимоги до структурних елементів дипломної роботи. Нумерація розділів і підрозділів дипломної роботи. Порядок розташування літературних джерел у списку використаної джерел і літератури дипломної роботи. Оформлення списку використаних джерел і літератури дипломної роботи. Друкарські помилки, описки і графічні неточності в дипломній роботі. Магістерська кваліфікаційна робота. Науковий рівень. Вибір і процедура затвердження тем магістерських робіт. Зміст магістерської роботи. Обсяг магістерської роботи. Вимоги до структурних елементів магістерської роботи. Порядок розташування літературних джерел у списку використаної джерел і літератури магістерської роботи. Оформлення списку використаних джерел і літератури магістерської роботи. Порядок представлення магістерської роботи на випускову кафедру. Система оцінювання магістерської роботи.

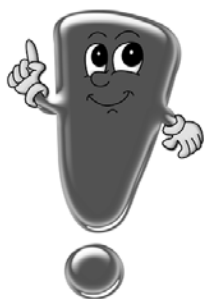
Дисертація. Кандидат наук. Доктор наук. Терміни навчання в аспірантурі і докторантурі. Науково обґрунтовані результати дослідження. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук. Обсяг дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук. Основні вимоги до дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук. Основні наукові результати дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук. Фахові публікації. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук. Процедура захисту дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук у спеціалізованій

вченій раді. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук. Новизна і значущість дисертації на здобуття наукового ступеня доктора наук. Обсяг дисертації на здобуття наукового ступеня доктора наук. Основні кваліфікаційні ознаки дисертації на здобуття наукового ступеня доктора наук. Основні наукові результати дисертації на здобуття наукового ступеня доктора наук. Фахові публікації. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора наук. Процедура захисту дисертації на здобуття наукового ступеня доктора наук у спеціалізованій вченій раді.

Дисертації із педагогічних, економічних і юридичних наук в Україні щорічно сукупно складають близько 24,2% всіх докторських і 30,9% всіх кандидатських дисертацій.

Зберігання дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата і доктора наук в Україні. Спеціальності історичних наук для написання дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата і доктора наук.

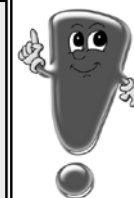
Дослідники В. Єрмоленко і В. Верлока підраховали, що загальна кількість процедурних і бюрократичних кроків, які на сьогодні повинен пройти український здобувач наукового ступеня, складає 74 позиції! Із них лише 10 пов'язано з реальним написанням дисертації. Для порівняння у Франції ця кількість складає 28 кроків, Німеччині – 24, при цьому саме реальне написання дисертації у даному випадку також умовно приймалось за 10 кроків.

Тема 4 (2 години)

Інформаційне забезпечення науково-дослідної роботи

Інформація. Інформаційне суспільство. «Комп'ютерна революція». «Штучний інтелект». Наукова інформація. Дані. Види наукової інформації. Природничо-наукова інформація. Техніко-технологічна інформація. Економічна інформація. Соціально-політична інформація. Дослідницькі функції наукової інформації. «Старіння» інформації. Підбір і моніторинг наукової інформації. Повторюваність і нерациональність наукових досліджень через брак необхідної наукової інформації.

Щорічно у світі видається понад 500 тисяч книг із різних питань. Ще більше видається журналів. Але, незважаючи на це, величезна кількість наукової інформації залишається неопублікованою.

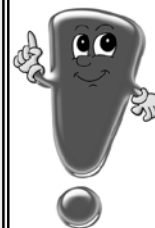

Джерело наукової інформації. Потік наукової інформації. Висхідний та спадний потоки наукової інформації. Документ. Первинний і вторинний документ. Наукове видання. Монографія. Наукова стаття. Автореферат дисертації. Препринт. Репринт. Збірник наукових праць. Тези доповідей. Матеріали наукової конференції. Науково-популярне видання. Навчальне видання. Підручник. Навчальний посібник. Навчально-методичний посібник. Навчальний наочний посібник. Курс лекцій. Хрестоматія. Довідково-інформаційне видання. Інформаційне

видання. Бібліографічне видання. Реферативне видання. Періодичне видання. Неперіодичні видання.

Бібліотека. Бібліотечний каталог. Алфавітний каталог. Системний каталог. Предметний каталог. Служби науково-технічної інформації (НТІ). Автоматизовані інформаційно-пошукові системи. База даних. Банк даних. DARPA. ARPANET. Інтернет. Internet-ресурси. Internet-бібліотеки.

У 2014 р. кількість інтернет-користувачів у світі досягла 2,27 млрд., що майже вдвічі більше, ніж було 5 років назад – 1,15 млрд. користувачів. В Україні кількість інтернет-користувачів за цей рік склала близько 20 млн.

Національний архівний фонд. Архівні джерела. Центральний державний історичний архів України (ІЦІА України). Центральний державний архів вищих органів влади й управління України (ІЦАВО України). Центральний державний архів громадських об'єднань України (ІЦАГО України). Обласні архіви. Відомчі архіви. Джерельна база дослідження. Джерелознавча методика дослідження.

Тема 5 (2 години)

Самостійна робота студента у системі навчального процесу

Навчальний час. Навчальний план. Аудиторна та позааудиторна робота студента. Самостійна робота студента. Мета самостійної роботи студентів. Завдання самостійної роботи студента. Зміст і конкретне наповнення самостійної роботи студента. Критерії класифікації самостійної роботи студента. Функції самостійної роботи студента. Планування самостійної роботи. Організація самостійної роботи студента. Система навчально-методичних засобів для забезпечення самостійної роботи студента. Контроль над самостійною роботою студента.

У контексті сучасної системи навчання самостійна робота домінує серед інших видів навчальної діяльності студентів після практичної підготовки (може становити від 15 до 55% навчального програмового матеріалу) та дозволяє розглядати накопичувані знання як об'єкт власної діяльності студента.

Організаційні і санітарно-гігієнічні вимоги наукової роботи. Правила роботи з книгою. Види читання. Техніка читання. Суцільне читання. Часткове читання. Синтетичне читання. Швидкісне читання. Методика швидкісного читання. Робота із книгою. Попереднє ознайомлення із книгою. Ретельне пропрацювання тексту. Записи при читанні.

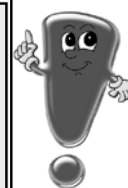
Записи прочитаного. Складання плану. Випишування цитат. Записи висновків. Тези. План. Конспект. Анотація. Реферування. Рецензування. Систематизація зведених оглядів. Підготовка зведеного конспекту. Схеми. Таблиці. Запис власних думок. Запис окремих слів із внесенням їх значення. Виписки без випишування.

Тема 6 (4 години)

Структурне і бібліографічне оформлення науково-дослідної роботи

Загальні вимоги до науково-дослідної роботи. Абстрактна лексика. Наукова мова. Науковий стиль. Науково-популярний стиль. Науково-публіцистичний стиль. Науково-навчальний стиль. Виробничо-технічний стиль. Вимоги і критерії наукової мови. Логічність. Види скорочень. Буквені аббревіатури. Складноскорочені слова. Види умовних графічних скорочень за початковими буквами і частинами слів. Інтонія наукового тексту. Корисні рекомендації щодо підготовки наукового тексту. Раціональний розподіл часу під час занять науковою творчістю. Солідарність із думками попередників.

Французький філософ Бернард Шартрський у XII ст. висловив сентенцію, якою визначив принцип наукового поступу: «Ми подібні до карликів, які сидять на плечах велетнів ми бачимо більше й далі, ніж вони, не тому, що маємо ліпший зір, і не тому, що вищі за них, а тому, що вони нас підняли».

Принцип раціональної рубрикації наукового тексту. Рубрикація. традиційна і нова системи нумерації рубрик документу. Нумерація розділів, підрозділів, пунктів, підпунктів. Основні технічно-пунктуаційні правила рубрикації тексту документа. Вищий рівень членування. Середній рівень членування. Нижчий рівень членування. Визначення абзацу. Побудова абзацу. Принцип формулювання заголовку тексту. Композиція наукової роботи.

Посилання у тексті роботи. Посилання у загальній послідовності тексту. Посторінкові посилання.

Класичний абзац має три частини: зачин (формулює тему абзацу – зміст); фраза (містить основну інформацію абзацу); коментар (підсумок усього абзацного змісту).

Бібліографічний запис книги з одним автором. Бібліографічний запис книги з двома авторами. Бібліографічний запис книги з двома авторами. Бібліографічний запис книги з чотирма авторами. Бібліографічний запис книги з п'ятьма і більше авторами. Бібліографічний запис книги без автора. Бібліографічний запис книги без року видання. Бібліографічний запис книги без місця видання. Бібліографічний запис багатотомного книжкового видання. Бібліографічний запис наукової статті. Бібліографічний запис матеріалів конференцій і з'їздів. Бібліографічний запис словника. Бібліографічний запис опублікованих документів. Бібліографічний запис дисертації. Бібліографічний запис автореферату дисертації. Бібліографічний запис частини книги, періодичного, продовжуваного видання. Бібліографічний запис газетних матеріалів. Бібліографічний запис електронного ресурсу.

Тема 7 (2 години)

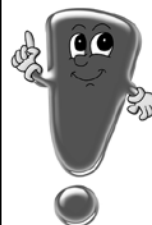
Захист науково-дослідної роботи студентами та її практичне застосування

Рецензія. Структура рецензії студентської науково-дослідної роботи. Критерії рецензування студентської науково-дослідної роботи. Зовнішня та внутрішня рецензії. Термін чинності рецензії на студентську науково-дослідну роботу. Відгук. Структура відгуку науково-дослідної роботи. Критерії написання відгуку на студентську науково-дослідну роботу.

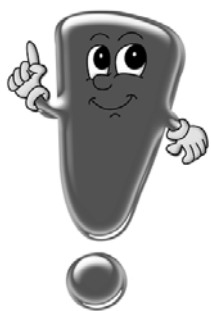
Державна екзаменаційна комісія. Кворум державної екзаменаційної роботи. Підстави для недопущення до захисту виконавця студентської науково-дослідної роботи. Підстави для допуску до захисту студентської науково-дослідної роботи. Структура виступу студента під час захисту науково-дослідної роботи.

Дискусія під час захисту студентської науково-дослідної роботи. Форма відповідей на запитання членів державної екзаменаційної комісії. Критерії оцінювання захисту студентом науково-дослідної роботи.

Оратор повинен знати у 2–3 рази більше від слухачів про предмет своєї промови. Забезпечити таку перевагу у знаннях можна за рахунок загальної ерудиції, професійної підготовки та за рахунок

Практичне і теоретичне значення науково-дослідних робіт з гуманітарних спеціальностей. Практичне значення курсової роботи. Практичне значення дипломної роботи. Практичне значення магістерської роботи. Подальший розвиток студентської науково-дослідної роботи.

Встановлено, що розмовляючи, люди дивляться один на одного в середньому 35–50% усього часу, протягом якого відбувається розмова. Зоровий контакт промовця з аудиторією має бути не меншим. Він потрібен, щоб визначити реакцію на свої слова. Погане враження справляє промовець, який дивиться у вікно, кидая погляд на стіни, опускає очі, підводить їх до стелі, розглядає свої руки або взагалі з «відсутнім» поглядом.

МОДУЛЬ 1.**СУТНІСТЬ ТА ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ НАУКИ І
НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ****СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ****Семінар № 1****Наука і суспільство. Роль вченого-дослідника у суспільстві**

Мета: ознайомити студентів із поняттям «наука», з теоретичним осмисленням її новітніх характеристик. Визначити основні елементи наукової етики і сформулювати завдання, які ставить перед вченим-дослідником суспільство.

План

1. Поняття науки. Наука як соціокультурне явище.
2. Основні етапи розвитку науки. Особливості сучасної науки.
3. Сутність наукового пізнання.
4. Наукова етика. Ідеали наукової діяльності.
5. Роль вченого-дослідника у суспільстві.
6. Вклад українських вчених у світову науку.

Опорні поняття: закон, ідеал, інтелектуальна власність, етика наукова, наука, наукова картина світу, наукова революція, науково-технічний прогрес, парадигма, плагіат, секуляризація, теорія, учений, факт.

Реферати:

- Етика як невід’ємна характеристика наукової діяльності.
- Місце і роль наукових досліджень у загальній системі освіти.
- Основи наукових досліджень у вищій школі.
- Структура процесу пізнання.
- Класифікація наукових досліджень.

Рекомендована література**Основна:**

1. *Енциклопедія історії України* : в 10 т. / [голова редкол. В. А. Смолій]. – К. : Наукова думка, 2003– . – Т. 7 : Мл–О. – 2010. – 728 с.
2. *Єріна А. М.* Методологія наукових досліджень : [навч. посіб.] / А. М. Єріна, В. Б. Захожай, Д. Л. Єрін. – К. : ЦНЛ, 2004. – 212 с.
3. *Історична наука: термінологічний і понятійний довідник* : [навч. посіб.] / [В. М. Литвин, В. І. Гусев, А. Г. Слюсаренко та ін.]. – К. : Вища школа, 2002. – 430 с.

4. *Кислий В. М.* Організація наукових досліджень : [навч. посіб.] / В. М. Кислий. – Суми : Унів. кн., 2011. – 224 с.
5. *Ковальчук В. В.* Основи наукових досліджень : [навч. посіб.] / В. В. Ковальчук. – К. : Слово, 2009. – 240 с.
6. *Підюшенко В. Л.* Наукове дослідження: організація, методологія, інформаційне забезпечення : [навч. посіб.] / В. Л. Підюшенко, І. В. Шкрабак, Е. В. Словенко. – К. : Лібра, 2004. – 344 с.
7. *П'ятницька-Позднякова І. С.* Основи наукових досліджень у вищій школі : [навч. посіб.] / І. С. П'ятницька-Позднякова. – К. : ЦНЛ, 2003. – 116 с.
8. *Філіпенко А. С.* Основи наукових досліджень : [конспект лекцій] А. С. Філіпенко. – К. : Академвидав, 2004. – 207 с.
9. *Філософський енциклопедичний словник* / [редкол. : В. І. Шинкарук (голова)]. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.
10. *Цехмістрова Г. С.* Основи наукових досліджень / Г. С. Цехмістрова. – К. : Слово, 2003. – 240 с.
11. *Яковенко Н.* Вступ до історії / Н. Яковенко. – К. : Критика, 2007. – 376 с.

Додаткова:

1. *Брайчевський М. Ю.* Вступ до історичної науки : [навч. посіб.] / М. Ю. Брайчевський. – К. : КМ Academia, 1995. – 168 с.
2. *Готт В. С.* Категории современной науки / В. С. Готт, Э. П. Семенюк, А. Д. Урсул. – М. : Мысль, 1984. – 268 с.
3. *Енциклопедія постмодернізму* / [за ред. Ч. Вінквіста та В. Тейлора ; пер. з англ. В. Шовкуна ; наук. ред. пер. О. Шевченко]. – К. : Основи, 2003. – 503 с.
4. *Котов В. Н.* Введение в изучение истории : [учебное пособие] / В. Н. Котов. – К. : Вища школа, 1982. – 121 с.
5. *Краснобокий Ю. М.* Словник-довідник науковця-початківця / Ю. М. Краснобокий, К. М. Лемківський. – К. : НМЦВО, 2001. – 72 с.
6. *Кун Т.* Структура наукових революцій / Томас Кун. – К. : Port-royal, 2001. – 227 с.
7. *Ортинський І.* Наука і таємниця / І. Ортинський. – Л. : Стрім, 1998. – 164 с.
8. *Современная западная философия* : [словарь] / [сост. : В. С. Малахов, В. П. Филатов]. – М. : Политиздат, 1991. – 414 с.
9. *Шейко В. М.* Організація та методика науково-дослідницької діяльності : [підруч.] / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарченко. – [6-те вид., перероб. і доп.]. – К. : Знання, 2008. – 310 с.
10. *Ящук Т. І.* Філософія історії : [курс лекцій. навч. посіб.] / Т. І. Ящук. – К. : Либідь, 2004. – 536 с.

Інформаційні ресурси:

1. *Броннікова Л. В.* Наука і суспільство на початку 21 ст. : новий етап взаємодії / Л. В. Броннікова. – Режим доступу : <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/sociology/2012/183-171-14.pdf>

2. *Наукова* робота (дипломна, магістерська робота) і основні вимоги. – Режим доступу : <http://baeva.org.ua/?p=183>

Контрольні запитання:

1. Дайте визначення поняття наука.
2. Що є об'єктом науки?
3. Назвіть основні етапи еволюції науки та дайте їм характеристику.
4. Проаналізуйте поняття «наукова революція».
5. Які ознаки дають підстави стверджувати про глобальну революцію у науці?
6. Які можна визначити етапи генезису наукового пізнання?
7. Розкрийте систему ознак, за якими здійснюється класифікація наук.
8. Проаналізуйте співвідношення теорії і практики в системі гуманітарного знання.
9. Назвіть суб'єкти наукової діяльності в Україні та коротко їх охарактеризуйте.
10. Дайте визначення поняттю етика науковця.

Семінар № 2

Методологія наукових досліджень

Мета: ознайомити студентів із поняттями «методологія», «методика» і «методи», з теоретичним осмисленням їх новітніх характеристик. Визначити основні елементи методології, методики і методів історичного дослідження.

План

1. Поняття наукової методології. Методика і методи наукових досліджень.
2. Методологія гуманітарних наук. Методологія історичної науки.
3. Методика і методи історичних досліджень (загальнонаукові, спеціально-історичні та міждисциплінарні).
4. Напрацювання українських вчених-істориків у галузі методології, методики і методів історичних досліджень.

Опорні поняття: абстрагування, аналіз, вимірювання, дедукція, експеримент, індукція, кліометрика, метод, методи історичних досліджень, методика, методика історичних досліджень, методологія, методологія історії, моделювання, синтез, узагальнення, формалізація.

Реферати:

- Теоретичні методи наукового дослідження.
- Емпіричні методи дослідження.
- Сутність методології, парадигми, концепції.
- Принципи, функції у наукових дослідженнях.

➤ Способи обробки одержаної інформації. Математичні методи в історичному дослідженні.

Рекомендована література

Основна:

1. *Зашкільняк Л.* Методологія історії: від давнини до сучасності / Л. Зашкільняк. – Л. : ЛНУ ім. І. Франка, 1999. – 227 с.
2. *Енциклопедія історії України* : в 10 т. / [голова редкол. В. А. Смолій]. – К. : Наукова думка, 2003– . – Т. 6 : Ла–Мі. – 2009. – 784 с.
3. *Єріна А. М.* Методологія наукових досліджень : [навч. посіб.] / А. М. Єріна, В. Б. Захожай, Д. Л. Єрін. – К. : ЦНЛ, 2004. – 212 с.
4. *Кислий В. М.* Організація наукових досліджень : [навч. посіб.] / В. М. Кислий. – Суми : Унів. кн., 2011. – 224 с.
5. *Клименюк О. В.* Методологія та методи наукового дослідження : [навч. посіб.] / О. В. Клименюк. – К. : «Міленіум», 2005. – 186 с.
6. *Краевский В. В.* Методология научного исследования / В. В. Краевский. – С. Пб. : СПбГУП, 2001. – 148 с.
7. *Крушельницька О. В.* Методологія та організація наукових досліджень : [навч. посіб.] / О. В. Крушельницька. – К. : Кондор, 2003. – 192 с.
8. *Кузнецов И. Н.* Методика научного исследования / И. Н. Кузнецов. – Мн. : [б.и.], 1997. – 257 с.
9. *Папковская П. Я.* Методология научных исследований / П. Я. Папковская. – Мн. : Информпресс, 2002. – 176 с.
10. *Рузавин Г. И.* Методология научного познания : [учеб. пособ. для вузов] / Г. И. Рузавин. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 287 с.
11. *Яковенко Н.* Вступ до історії / Н. Яковенко. – К. : Критика, 2007. – 376 с.

Додаткова:

1. *Барг М. А.* Категории и методы исторической науки / М. А. Барг. – М. : Наука, 1984. – 342 с.
2. *Баскаков А. Я.* Методология научного исследования : [учеб. пособ.] / А. Я. Баскаков, Н. В. Туленков. – [2-е изд., испр.]. – К. : МАУП, 2004. – 216 с.
3. *Історична наука: термінологічний і понятійний довідник* : [навч. посіб.] / [В. М. Литвин, В. І. Гусєв, А. Г. Слюсаренко та ін.]. – К. : Вища школа, 2002. – 430 с.
4. *Ковальченко И. Д.* Методы исторического исследования / И. Д. Ковальченко. – М. : Наука, 2003. – 486 с.
5. *Методологические вопросы науковедения* / [под ред. В. И. Оноприенко]. – К. : Гос. фонд фонд. иссл., 2001. – 340 с.
6. *Рассоха І. М.* Методологія та організація наукових досліджень : [конспект лекцій] / І. М. Рассоха. – Х. : ХНАМГ, 2011. – 76 с.
7. *Санцевич А. В.* Методика исторического исследования / А. В. Санцевич ; [отв. ред. Ф. П. Шевченко]. – [2-е изд., перераб., доп.] – К. : Наукова думка, 1990. – 212 с.

8. *Современная западная философия* : [словарь] / [сост. : В. С. Малахов, В. П. Филатов]. – М. : Политиздат, 1991. – 414 с.

9. *Фаренік С. А.* Логіка і методологія наукового дослідження : [наук.-метод. посіб.] / С. А. Фаренік. – К. : Вид-во УАДУ, 2000. – 340 с.

10. *Шейко В. М.* Організація та методика науково-дослідницької діяльності : [підруч.] / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко. – [6-те вид., перероб. і доп.]. – К. : Знання, 2008. – 310 с.

Інформаційні ресурси:

1. *Рассоха І. М.* Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень» / І. М. Рассоха. – Режим доступу : <http://eprints.kname.edu.ua/24084/1/2010%20п%2090Л%20Методологія%20наук%20досліджень.pdf>

2. *Стеченко Д. М.* Методологія наукових досліджень / Д. М. Стеченко, О. С. Чмир. – Режим доступу : <http://toloka.hurtom.com/viewtopic.php?t=39664>

Контрольні запитання:

1. Розкрийте сутність наукової методології.
2. Назвіть і охарактеризуйте основні функції методології.
3. Визначте рівні методології.
4. Що є головною метою методології? Яким є предмет її вивчення?
5. Вкажіть особливості застосування методології в науковому пізнанні та практичній діяльності.
6. Що таке методика дослідження?
7. Назвіть методи, які входять до складу загальнонаукових?
8. Розкрийте зміст конкретно-наукових (емпіричних) методів та застосування їх у наукових дослідженнях.
9. У чому полягає сутність історичного методу? Які наукові прийоми охоплює цей метод?
10. Проаналізуйте основні критерії науковості отриманих знань.

Семінар № 3

Логіка наукового дослідження

Мета: ознайомити студентів із поняттям «логіка наукового дослідження», з його новітніми характеристиками і вимогами. Визначити і охарактеризувати види студентських науково-дослідницьких робіт і дисертаційних досліджень.

План

1. Загальна схема наукового дослідження.
2. Види студентських навчально-дослідницьких робіт.
3. Види дисертаційних досліджень в Україні.
4. Наукові ступені і вчені звання в Україні.
5. Наукові ступені і вчені звання у Німеччині і США.

Опорні поняття: актуальність дослідження, апробація, дипломна кваліфікаційна робота, дисертація, завдання, курсова робота, магістерська кваліфікаційна робота, мета, наукова новизна, об'єкт, практичне значення роботи, предмет, реферат.

Реферати:

- Класифікація наукових рефератів.
- Етапи опрацювання джерелознавчої бази дослідження.
- Функції наукового керівника при написанні курсової, дипломної та магістерської робіт.
- Магістерська робота як кваліфікаційне дослідження.

Рекомендована література

Основна:

1. *Ковальський М. П.* Основи науково-дослідницької та самостійної роботи студентів : [метод. посіб.] / М. П. Ковальський. – Острог : Нац. ун-т «Острозька академія», 2002. – 88 с.
2. *Гордієнко С. Г.* Молодому науковцю коротко про необхідне : [наук.-практ. посіб.] / С. Г. Гордієнко. – К. : КНТ, 2007. – 92 с.
3. *Зосімов А. М.* Дисертаційні помилки : [монографія]. – [3-тє вид., доп. і випр.] / А. М. Зосімов, В. П. Голік. – Х. : ВД «Інжек», 2005. – 216 с.
4. *Кузин Ф. А.* Магистерская диссертация : [практ. пособие] / Ф. А. Кузин. – М. : Изд-во «Ось-89», 1998. – 302 с.
5. *Кузнецов И. Н.* Рефераты, контрольные, курсовые и дипломные работы / И. Н. Кузнецов, Л. В. Лойко. – Мн. : [б.и.], 1998. – 78 с.
6. *Мороз І. В.* Кваліфікаційні роботи у педагогічному вузі. Методика написання, правила оформлення і порядок захисту / І. В. Мороз. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2002. – 110 с.
7. *Спіцин Є. С.* Методика організації науково-дослідної роботи студентів у вищому закладі освіти / Є. С. Спіцин. – К. : Київ. нац. лінгв. ун-т., 2003. – 120 с.
8. *Сурмін Ю.* Майстерня вченого : [підруч. для науковця] / Ю. Сурмін. – К. : НМЦ «Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні», 2006. – 302 с.
9. *Фаренік С. А.* Логіка і методологія наукового дослідження : [наук.-метод. посіб.] / С. А. Фаренік. – К. : Вид-во УАДУ, 2000. – 340 с.
10. *Шишка Р. Б.* Організація наукових досліджень та підготовки магістерських і дисертаційних робіт : [навч. посіб.] / Р. Б. Шишка. – Х. : Еспада, 2007. – 368 с.

Додаткова:

1. *Безлюдний О. І.* Магістерська робота у педагогічному вузі : [посіб. для студентів-магістрантів]. – К. : Науковий світ, 2000. – 117 с.
2. *Еко У.* Як написати дипломну роботу: Гуманітарні науки / [пер. за ред. О. Глотова] / Умберто Еко. – Т. : Мандрівець, 2007. – 224 с.

3. Колесникова Н. И. От конспекта к диссертации : [учеб. пособие по развитию навыков письменной речи] / Н. И. Колесникова. – М. : Флинта; Наука, 2002. – 232 с.

4. Коломієць В. О. Як виконувати курсову роботу : [метод. посіб. для студ. вищ. педагог. навч. закладів] / В. О. Коломієць. – К. : Вища школа, 2003. – 63 с.

5. Курсовые и дипломные работы: От выбора темы до защиты : [справочное пособие] / [авт.-сост. И. Н. Кузнецов]. – Мн. : Мисанта, 2003. – 416 с.

6. Організація та методика проведення науково-педагогічних досліджень студентами вищих навчальних закладів : [посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / [М. І. Соловей, Є. С. Спіцин, К. К. Потапенко та ін.]. – К. : Ленвіт, 2004. – 144 с.

7. Сторубльов О. І. Підготовка рукописів до видання : [метод. посіб.] / О. І. Сторубльов, Л. М. Бесєдіна. – [2-ге вид., перероб. і доп.] – К. : Логос, 2008. – 251 с.

8. Шестак В. П. Научно-исследовательская работа студентов: проблемы и решения / В. П. Шестак, И. А. Мосичева, Н. В. Скибицкий. – М. : Изд. МЭИ, 2006. – 200 с.

9. Шунда Н. М. Навчально-дослідницька робота студентів / Н. М. Шунда, А. А. Томусач. – Вінниця : Вид-во ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2000. – 98 с.

10. Яковенко Н. Вступ до історії / Н. Яковенко. – К. : Критика, 2007. – 376 с.

Інформаційні ресурси:

1. Бірта Г. О. Методологія і організація наукових досліджень / Логіка процесу наукового дослідження / Г. О. Бірта. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/1597012260992/dokumentoznavstvo/logika_protsestu_naukovogo_doslidzhennya

2. Логічні методи дослідження (пізнання). – Режим доступу : <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/83/22/>

3. Яремчук В. Основи науково-дослідної роботи студентів : [навч. посіб. для студентів факультетів гуманітарного профілю] / В. Яремчук. – Острог : Національний університет «Острозька академія», 2012. – 56 с. – Режим доступу : <http://eprints.oa.edu.ua/3008/>

Контрольні запитання:

1. Розкрийте основні засади логіки наукового дослідження.
2. Що входить у концепцію наукового дослідження?
3. Охарактеризувати практичну та теоретичну значущість дослідження.
4. Яким чином обирається тематика курсових, дипломних і магістерських робіт?
5. Які існують види науково-дослідної роботи у вищому навчальному закладі?
6. Вкажіть основні функції науково-дослідної роботи студентів вищого навчального закладу.
7. Назвіть структурні частини науково-дослідної роботи.

8. Чому в Україні явище плагіату є більш поширеним, ніж у Західній Європі і Північній Америці?

9. Що включає в себе обґрунтування актуальності проблеми?

10. Охарактеризуйте етап узагальнення, апробації і реалізації результатів наукового дослідження.

Семінар № 4

Написання тексту студентської науково-дослідної роботи

Мета: ознайомити студентів із поняттям «написання тексту студентської науково-дослідної», з його новітніми характеристиками і вимогами. Визначити і охарактеризувати процес складання плану, написання основної частини, вступу та висновків курсової, кваліфікаційної і магістерської роботи. Визначити структуру та вимоги до студентської наукової статті.

План

1. Визначення суспільної і наукової актуальності історичних досліджень. Актуальність наукових досліджень студентів-істориків.

2. Складання плану та написання розділів основної частини курсової, кваліфікаційної і магістерської роботи: основні вимоги, техніка оформлення та поради.

3. Вступ та висновки до курсової, кваліфікаційної і магістерської роботи: основні вимоги та поради.

4. Студентська наукова стаття: структура, основні вимоги та поради.

Опорні поняття: актуальність дослідження, апробація, висновки, вступ, географічні (територіальні) рамки, джерельна та історіографічна база, завдання, наукова новизна, наукова стаття, об'єкт, підрозділ, предмет, розділ, структура наукової роботи, хронологічні межі (рамки).

Реферати:

➤ Окреслення проблематики та побудова плану-конспекту майбутнього дослідження.

➤ Структурна композиція дипломної роботи.

➤ Етапи курсової, кваліфікаційної і магістерської роботи.

➤ Недоліки у підготовці курсової, кваліфікаційної і магістерської роботи.

Рекомендована література

Основна:

1. Бут У. К. Исследование: 16 уроков для начинающих авторов / У. К. Бут [и др.]. – М. : Флинта; Наука, 2004. – 360 с.

2. Ковальський М. П. Основи науково-дослідницької та самостійної роботи студентів : [метод. посіб.] / М. П. Ковальський. – Острог : Нац. ун-т «Острозька академія», 2002. – 88 с.

3. *Курсовые и дипломные работы: От выбора темы до защиты* : [справочное пособие] / [авт.-сост. И. Н. Кузнецов]. – Мн. : Мисанта, 2003. – 416 с.

4. *Мороз І. В.* Кваліфікаційні роботи у педагогічному вузі. Методика написання, правила оформлення і порядок захисту / І. В. Мороз. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2002. – 110 с.

5. *Научные работы: Методика подготовки и оформления.* – Мн. : Амалфея, 1998. – 245 с.

6. *Основи наукових досліджень. Організація самостійної та наукової роботи студента* : [навч. посіб.] / [Я. Я. Чорненький, Н. В. Чорненька, С. Б. Рибак та ін.]. – К. : ВД «Професіонал», 2006. – 208 с.

7. *Основи наукових досліджень. Організація самостійної та наукової роботи студента* : [навч. посіб.] / [Я. Я. Чорненький, Н. В. Чорненька, С. Б. Рибак та ін.]. – К. : ВД «Професіонал», 2006. – 208 с.

8. *Пілюшенко В. Л.* Наукове дослідження: організація методологія, інформаційне забезпечення / В. Л. Пілюшенко, І. В. Шкрабак, Е. І. Славенко. – К. : Лібра, 2004. – 344 с.

Додаткова:

1. *Безлюдний О. І.* Магістерська робота у педагогічному вузі : [посіб. для студентів-магістрантів]. – К. : Науковий світ, 2000. – 117 с.

2. *Гордієнко С. Г.* Молодому науковцю коротко про необхідне : [наук.-практ. посіб.] / С. Г. Гордієнко. – К. : КНТ, 2007. – 92 с.

3. *Еко У.* Як написати дипломну роботу: Гуманітарні науки / [пер. за ред. О. Глотова] / Умберто Еко. – Т. : Мандрівець, 2007. – 224 с.

4. *Санцевич А. В.* Методика исторического исследования / А. В. Санцевич / [отв. ред. Ф. П. Шевченко]. – [2-е изд. перераб., доп.]. – К. : Наукова думка, 1990. – 212 с.

5. *Сторубльов О. І.* Підготовка рукописів до видання : [метод. посіб.]. – [2-ге вид., перероб. і доп.] / О. І. Сторубльов, Л. М. Бесєдіна. – К. : Логос, 2008. – 251 с.

6. *Як підготувати і захистити дисертацію на здобуття наукового ступеня: (методичні поради)* / [автор-упоряд. Л. А. Пономаренко]. – [3-тє вид., випр. і доп.]. – К. : Толока, 2007. – 80 с.

7. *Яковенко Н.* Вступ до історії / Н. Яковенко. – К. : Критика, 2007. – 376 с.

Інформаційні ресурси:

1. *Види науково-дослідної роботи студентів* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://p-for.com/book_99_glava_37_ROZD%D0%86L_5._VIDI_NAUKOVO-DOSL%D0%86.html

2. *Наукова робота (дипломна, магістерська робота) і основні вимоги.* – Режим доступу : <http://baeva.org.ua/?p=183>

3. *Яремчук В.* Основи науково-дослідної роботи студентів : [навч. посіб. для студентів факультетів гуманітарного профілю] / В. Яремчук. – Острог :

Національний університет «Острозька академія», 2012. – 56 с. – Режим доступу : <http://eprints.oa.edu.ua/3008/>

Контрольні запитання:

1. Порівняйте актуальність точних, природничих і гуманітарних наук. виявіть особливість кожної.
2. Чи погоджується Ви з твердженням, що історичні дослідження актуальні та неактуальні водночас. Відповідь обґрунтуйте.
3. Перерахуйте головні спільні вимоги до всіх кваліфікаційних робіт. Які з них, на Вашу думку, можливо є застарілими чи несуттєвими?
4. Поясніть відмінність між суто науковими і навчально-науковими студентськими роботами.
5. Як співвідносяться між собою мета і завдання дослідження?
6. Яке значення мають вступ та висновки дипломної роботи?
7. Яка оптимальна кількість розділів для курсової, кваліфікаційної і магістерської роботи?
8. Як співвідносяться висновки з дослідницькими завданнями роботи?
9. Який варіант упорядкування списку використаних джерел та літератури Вам видається зручнішим? Чому?
10. Які типові помилки в написанні та оформленні курсової, кваліфікаційної і магістерської роботи? Наведіть приклади.

Семінар № 5**Інформаційне забезпечення науково-дослідної роботи**

Мета: ознайомити студентів із поняттям «інформаційне забезпечення науково-дослідної роботи», з його новітніми характеристиками і вимогами. Визначити і охарактеризувати види наукової інформації та інформаційних ресурсів для допомоги студентам у подальшій науково-дослідній роботі.

План

1. Поняття про інформаційні ресурси.
2. Загальна характеристика джерел і літератури наукового дослідження.
3. Бібліографічний пошук інформації. Пошукові системи. Наукометричні бази даних.
4. Інтернет-ресурси історії України.
5. Архівні джерела дослідження. Їх використання та інтерпретація.

Опорні поняття: автореферат, архівне джерело, бібліографічне видання, дані, джерело наукової інформації, дисертація, збірник наукових праць, індекс Гірша, Інтернет, інформація, інформаційне суспільство, наукова інформація, матеріали наукової конференції, монографія, навчальний посібник, науково-популярне видання, наукометрична база, національний архівний фонд, підручник, препринт, тези доповідей наукової конференції, хрестоматія.

Реферати:

- Бібліотека – інтелектуальний центр наукових досліджень.
- Сутність бібліотечно-бібліографічної класифікації.
- Функції та значення електронних каталогів.
- Національна система науково-технічної інформації.
- Види, джерела інформації та режим доступу до неї.

Рекомендована література**Основна:**

1. *Кислий В. М.* Організація наукових досліджень : [навч. посіб.] / В. М. Кислий. – Суми : Унів. кн., 2011. – 224 с.
2. *Крушельницька О. В.* Методологія та організація наукових досліджень : [навч. посіб.] / О. В. Крушельницька. – К. : Кондор, 2003. – 192 с.
3. *Кузнецов И. Н.* Методика научного исследования / И. Н. Кузнецов. – Мн. : [б.и.], 1997. – 257 с.
4. *Кушнарченко Н. М.* Наукова обробка документів : [підруч.] / Н. М. Кушнарченко, В. К. Удалова. – К. : Вікар, 2003. – 328 с.
5. *Організація та методика проведення науково-педагогічних досліджень студентами вищих навчальних закладів : [посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / [М. І. Соловей, Є. С. Спіцин, К. К. Потапенко та ін.].* – К. : Ленвіт, 2004. – 144 с.
6. *Пілюшенко В. Л.* Наукове дослідження: організація, методологія, інформаційне забезпечення / В. Л. Пілюшенко, І. В. Шкрабак, Е. І. Славенко. – К. : Лібра, 2004. – 344 с.
7. *Романчиков В. І.* Основи наукових досліджень : [навч. посіб.] / В. І. Романчиков. – К. : ЦУЛ, 2007. – 254 с.
8. *Свердан М. М.* Основи наукових досліджень : [навч. посіб.] / М. М. Свердан, М. Р. Свердан. – Чернівці : Рута, 2006. – 352 с.
9. *Спіцин Є. С.* Методика організації науково-дослідної роботи студентів у вищому закладі освіти / Є. С. Спіцин. – К. : Київ. нац. лінгв. ун-т., 2003. – 120 с.

Додаткова:

1. *Історична наука: термінологічний і понятійний довідник : [навч. посіб.] / [В. М. Литвин, В. І. Гусєв, А. Г. Слюсаренко та ін.].* – К. : Вища школа, 2002. – 430 с.
2. *Леонов В. П.* Рефератирование и аннотирование научной литературы / В. П. Леонов. – Новосибирск : [б. и.], 1986. – 124 с.
3. *Лудченко А. А.* Основы научных исследований : [учеб. пособ.] / А. А. Лудченко, Я. А. Лудченко, Т. А. Примаков. – К. : Знання, 2000. – 114 с.
4. *Сурмін Ю.* Майстерня вченого : [підруч. для науковця] / Ю. Сурмін. – К. : НМЦ «Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні», 2006. – 302 с.
5. *Кушнарченко Н. М.* Наукова обробка документів : [підруч.] / Н. М. Кушнарченко, В. К. Удалова. – К. : Вікар, 2003. – 328 с.
6. *Соловьева К. Н.* Основы подготовки к научной деятельности и оформление ее результатов. – М. : Академия, 2005. – 100 с.

7. *Технологія* самостійної навчально-наукової роботи студентів : [метод. мат.] / [О. І. Кіліченко, Л. В. Степанова, О. М. Ткачук та ін.]. – Івано-Франківськ : Плай, 2003. – 88 с.

8. *Шестак В. П.* Научно-исследовательская работа студентов: проблемы и решения / В. П. Шестак, И. А. Мосичева, Н. В. Скибицкий. – М. : Изд. МЭИ, 2006. – 200 с.

Інформаційні ресурси:

1. *Лебедюк О. О.* Забезпечення інформаційних потреб студентів педагогічного ВНЗ у процесі науково-дослідницької роботи / О. О. Лебедюк. – Режим доступу : <http://www.ic.ac.kharkov.ua/RIO/v34/V34-3-12.pdf>

2. *Худолій О. М.* Інформаційне забезпечення науково-дослідної роботи / О. М. Худолій. – Режим доступу : <http://www.tmfv.com.ua/journal/article/view/660/646>

Контрольні запитання:

1. Що таке інформаційний пошук, яким він може бути?
2. У чому полягає відмінність між даними та інформацією?
3. Що таке науковий документ?
4. Чим відрізняються первинні документи від вторинних?
5. Назвіть основні види наукових публікацій.
6. До яких видів видань належать монографії та наукові статті?
7. Яка монографія – колективна чи індивідуальна є більш корисним науковим джерелом?
8. Назвіть та надайте характеристику основних видів бібліотечних каталогів.
9. Наведіть приклади електронних каталогів мережі Internet.
10. Охарактеризуйте основні етапи роботи з джерельною базою.

МОДУЛЬ 2.

НАУКОВО-ДОСЛІДНА РОБОТА СТУДЕНТА У СИСТЕМІ НАВЧАННЯ У ВНЗ

Семінар № 6

Самостійна робота студента у системі навчального процесу

Мета: ознайомити студентів із поняттям самостійної роботи у системі навчального процесу, з його новітніми характеристиками і вимогами. Визначити і охарактеризувати основні види самостійної роботи для допомоги студентам у подальшій навчальній діяльності і науково-дослідній роботі.

План

1. Сутність і структура самостійної роботи.
2. Методика вивчення наукової, навчальної, навчально-методичної літератури.
3. Види методик опрацювання текстів: анотація, виписки, план, конспект, тези.
4. Самовиховання та самоосвіта як стимули у навчальному і науково-дослідному процесах.

Опорні поняття: анотація, виписки, гігієна розумової праці, індивідуальна робота, конспект, план, самостійна робота, тези, цитата.

Реферати:

- Основні принципи і прийоми організації науково-дослідної роботи студентів.
- Розрізнення навчально-дослідної та науково-дослідної роботи студентів.
- Резерви та шляхи підвищення ефективності науково-дослідної роботи.
- Форми та методи роботи з книгою.
- Раціональна організація розумової праці дослідника.

Рекомендована література

Основна:

1. *Гордієнко С. Г.* Молодому науковцю коротко про необхідне : [наук.-практ. посіб.] / С. Г. Гордієнко. – К. : КНТ, 2007. – 92 с.
2. *Демчук С. П.* Основи самостійної науково-дослідної роботи : [навч.-метод. посіб.] / С. П. Демчук. – Рівне : СОМЦЕНТР, 2007. – 67 с.
3. *Коломієць В. О.* Як виконувати курсову роботу : [метод. посіб. для студ. вищ. педагог. навч. закладів] / В. О. Коломієць. – К. : Вища школа, 2003. – 63 с.
4. *Кушнарєнко Н. М.* Наукова обробка документів : [підруч.] / Н. М. Кушнарєнко, В. К. Удалова. – К. : Вікар, 2003. – 328 с.
5. *Організація самостійної роботи студентів* : [навч. посіб.] / [В. О. Ушкаренко та ін.]. – Херсон : Айлант, 2005. – 96 с.

6. *Основи методології та організації наукових досліджень* : [навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів, ад'юнтів] / [за ред. А. Є. Конверського]. – К. : ЦУЛ, 2010. – 352 с.

7. *Основи наукових досліджень. Організація самостійної та наукової роботи студента* : [навч. посіб.] / [Я. Я. Чорненький, Н. В. Чорненька, С. Б. Рибак та ін.]. – К. : ВД «Професіонал», 2006. – 208 с.

8. *Підюшенко В. Л. Наукове дослідження: організація, методологія, інформаційне забезпечення* : [навч. посіб.] / В. Л. Підюшенко, І. В. Шкрабак, Е. В. Словенко. – К. : Лібра, 2004. – 344 с.

9. *Санцевич А. В. Методика исторического исследования* / А. В. Санцевич / [отв. ред. Ф. П. Шевченко]. – [2-е изд. перераб., доп.]. – К. : Наукова думка, 1990. – 212 с.

10. *Томан І. Як удосконалити самого себе* / [пер. з чес.] / Іржі Томан. – К. : Політвидав України, 1988. – 319 с.

Додаткова:

1. *Гарднер Г. Множинні інтелекти. Теорія у практиці. Хрестоматія* / [пер. з англ. Д. Купко, Р. Свято] / Говард Гарднер. – К. : Мегатайп, 2004. – 288 с.

2. *Крип'якевич І. Нарис методики історичних досліджень* // Український історичний журнал / І. Крип'якевич. – 1967. – № 2. – С. 100–106.

3. *Крип'якевич І. Нарис методики історичних досліджень* // Український історичний журнал / І. Крип'якевич. – 1967. – № 3. – С. 113–115.

4. *Крип'якевич І. Нарис методики історичних досліджень* // Український історичний журнал / І. Крип'якевич. – 1967. – № 4. – С. 106–108.

5. *Крип'якевич І. Нарис методики історичних досліджень* // Український історичний журнал / І. Крип'якевич. – 1967. – № 7. – С. 121–123.

6. *Крип'якевич І. Нарис методики історичних досліджень* // Український історичний журнал / І. Крип'якевич. – 1967. – № 8. – С. 113–116.

7. *Крип'якевич І. Нарис методики історичних досліджень* // Український історичний журнал / І. Крип'якевич. – 1967. – № 9. – С. 130–132.

8. *Крип'якевич І. Нарис методики історичних досліджень* // Український історичний журнал / І. Крип'якевич. – 1967. – № 10. – С. 94–97.

9. *Пушкар А. И. Основы научных исследований и организация научно-исследовательской деятельности* : [учеб. пособ.] / А. И. Пушкар, Л. В. Потрашков. – Харьков : ИД «Инжект», 2008. – 280 с.

10. *Технологія самостійної навчально-наукової роботи студентів* : [метод. мат.] / [О. І. Кіліченко, Л. В. Степанова, О. М. Ткачук та ін.]. – Івано-Франківськ : Плай, 2003. – 88 с.

Інформаційні ресурси:

1. *Бойчук Н. І. Самостійна робота студентів в умовах болонської системи* / Н. І. Бойчук. – Режим доступу : <http://intkonf.org/boychuk-ni-samostiyna-robota-studentiv-v-umovah-bolonskoyi-sistemi/>

2. *Грицюк Л. К. Організація самостійної роботи студентів у навчальному процесі вищого навчального закладу* / Л. К. Грицюк, М. В. Сіврук. – Режим доступу : <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/1010/3/Gritsyuk.pdf>

3. *Особливості організації самостійної роботи студентів.* – Режим доступу : http://osvita.ua/school/lessons_summary/education/36615/

4. Рибак С. Б. Сутність і структура самостійної навчальної діяльності студентів / С. Б. Рибак, Н. Б. Баумвальд, Р. М. Писарик. – Режим доступу : <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/932>

5. Швець Д. Є. Керованість самостійною роботою студентів як шлях для підвищення якості освіти / Д. Є. Швець, Є. Я. Швець // Гуманітарний вісник ЗДІА. – Випуск 41. – 2010. – Режим доступу : http://www.zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_41_17.pdf

Контрольні запитання:

1. Назвіть основні умови високоефективної діяльності і збереження здоров'я працівників розумової праці з погляду психофізіології.
2. Які вимоги необхідно враховувати, щоб зміна форм діяльності виконувала роль активного відпочинку?
3. Яким є найсприятливіший час для виконання творчих і складних завдань?
4. Як правильно організувати робоче місце наукових працівників? Назвіть основні вимоги.
5. Охарактеризуйте раціональну модель рухового режиму для осіб розумової праці.
6. Якими мають бути сумарні енерговитрати на заняття фізичними вправами для людей розумової праці?
7. Які фактори слід враховувати при формуванні системи цілеспрямованих занять фізичними вправами для людей, зайнятих малорухливою працею?
8. Визначте основні стимули для самовиховання та самоосвіти у сучасних умовах. Які з них найбільш оптимальні для студентів ЖДУ ім. І. Франка?
9. Чим якісно відрізняється конспект від виписок?
10. Які позитивні і негативні сторони містить у собі швидкісне читання?

Семінар № 7

Структурне і бібліографічне оформлення науково-дослідної роботи

Мета: ознайомити студентів із поняттям «структурного і бібліографічного оформлення науково-дослідної роботи», з його новітніми характеристиками і вимогами. Визначити і охарактеризувати науковий стиль викладу інформації для допомоги студентам у подальшій науковій роботі.

План

1. Специфіка наукового стилю мовлення.
2. Рубрикація структурних одиниць тексту науково-дослідної роботи.
3. Вимоги до бібліографічного оформлення наукової роботи.
4. Цитування та посилання у тексті наукового дослідження.
5. Оформлення титульної сторінки студентської науково-дослідної роботи.

Опорні поняття: бібліографія, композиція наукової роботи, логічність, наукова мова, науковий стиль, рубрикація, цитування.

Реферати:

- Ерудиція дослідника та коректність роботи із науковими джерелами.
- Марксистський, функціоналістський і культурно-антропологічний (структуралістський) принципи викладу наукового матеріалу: аналіз та порівняння.
- Аналіз документів, які встановлюють правила бібліографічного оформлення наукової роботи в Україні.
- Порівняння бібліографічного оформлення науково-дослідної роботи в Україні та інших країнах світу (на вибір).
- Плагіат у науковій сфері: історія, сутність, заходи щодо боротьби.

Рекомендована література**Основна:**

1. *Бюлетень* Вищої атестаційної комісії України. – 2009. – № 3.
2. *Бюлетень* Вищої атестаційної комісії України. – 2011. – № 11.
3. *ДСТУ 3582-97*. Скорочення слів в українській мові. Загальні вимоги та правила : чинний від 01.07.1998. – К. : Держстандарт України, 1998. – 27 с.
4. *ДСТУ ГОСТ 7.1:2006*. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис: загальні вимоги та правила складання (ГОСТ 7.1 – 2003, IDT). – Видання офіційне. – К. : Держспоживстандарт України, 2007. – 124 с.
5. *Колесникова Н. И.* От конспекта к диссертации : [учеб. пособие по развитию навыков письменной речи] / Н. И. Колесникова. – М. : Флинта; Наука, 2002. – 232 с.
6. *Колісніченко Е. В.* Основи наукових досліджень : [конспект лекцій] / Е. В. Колісніченко. – Суми : Сумський державний університет, 2012. – 83 с.
7. *Коломієць В. О.* Як виконувати курсову роботу : [метод. посіб. для студ. вищ. педагог. навч. закладів] / В. О. Коломієць. – К. : Вища школа, 2003. – 63 с.
8. *Цехмістрова Г. С.* Основи наукових досліджень / Г. С. Цехмістрова. – К. : Слово, 2004. – 235 с.
9. *Шишка Р. Б.* Організація наукових досліджень та підготовки магістерських і дисертаційних робіт : [навч. посіб.] / Р. Б. Шишка. – Х. : Еспада, 2007. – 368 с.
10. *Энциклопедия студента* / [сост. И. Н. Кузнецов]. – Мн. : Книжный Дом, 2004. – 576 с.

Додаткова:

1. *Головащук С. І.* Українське літературне слововживання: Словник-довідник / С. І. Головащук. – К. : Вища школа, 1995 – 319 с.
2. *Еко У.* Як написати дипломну роботу : Гуманітарні науки / [пер. за ред. О. Глотова] / Умберто Еко. – Т. : Мандрівець, 2007. – 224 с.
3. *Научные работы: Методика подготовки и оформления.* – Мн. : Амалфея, 1998. – 245 с.
4. *Санцевич А. В.* Методика исторического исследования. / А. В. Санцевич ; [отв. ред. Ф. П. Шевченко]. – [2-е изд. перераб., доп.]. – К. : Наукова думка, 1990. – 212 с.

5. Соловьева К. Н. Основы подготовки к научной деятельности и оформление ее результатов. – М. : Академия, 2005. – 100 с.

6. Тойнби А. Дж. Пережитое. Мои встречи. – [пер. с англ.] / А. Дж. Тойнби. – М. : Айрис-пресс, 2003. – 672 с.

7. Яковенко Н. Вступ до історії / Н. Яковенко. – К. : Критика, 2007. – 376 с.

Інформаційні ресурси:

1. Калакура Я. Методика написання, редагування та бібліографічного оформлення українознавчого дослідження / Я. Калакура. – Режим доступу : <http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.html?id=2698>

2. Наукова робота (дипломна, магістерська робота) і основні вимоги. – Режим доступу : <http://baeva.org.ua/?p=183>

3. Яремчук В. Основи науково-дослідної роботи студентів : [навч. посіб. для студентів факультетів гуманітарного профілю] / В. Яремчук. – Острог : Національний університет «Острозька академія», 2012. – 56 с. – Режим доступу : <http://eprints.oa.edu.ua/3008/>

Контрольні запитання:

1. Які методичні прийоми викладання наукових матеріалів використовуються у науковій практиці? Який прийом набув найбільшого поширення?

2. Які основні композиційні елементи містить рукопис наукової праці?

3. Які якісні характеристики визначають культуру наукової мови?

4. Які особливості має науковий стиль? Чим відрізняється науковий стиль від інших мовних стилів?

5. За допомогою яких слів та словосполучень визначається ступінь достовірності повідомлення?

6. Якою є обов'язкова умова об'єктивності викладення матеріалів у науковій роботі?

7. Чому автору наукової роботи слід намагатись застосовувати мовні конструкції, які виключають вживання особового займенника першої особи однини «Я»?

8. Що являє собою рубрикація структурних одиниць наукового тексту? Яке її головне завдання?

9. Охарактеризуйте принцип формування списку використаних джерел.

10. Назвіть основні правила цитування.

Семінар № 8

Захист науково-дослідної роботи студентами та її практичне застосування

Мета: ознайомити студентів із поняттям «захист студентської науково-дослідної роботи», з його новітніми характеристиками і вимогами. Визначити і охарактеризувати практичне значення студентського наукового дослідження у подальшій науковій роботі.

План

1. Рецензування науково-дослідної роботи.
2. Структура рецензії (відгуку) на науково-дослідну роботу.
3. Хід захисту роботи і його результати.
4. Практичне значення наукового дослідження.

Опорні поняття: анотація, відгук, захист науково-дослідної роботи, рецензія, структура студентської науково-дослідної роботи.

Реферати:

- Критерії оцінки студентської дипломної науково-дослідної роботи.
- Психологічні прийоми і тренінги подолання страху виступу перед публікою.
- Робота державної екзаменаційної комісії: склад і нормативні документи.
- Апеляція на оцінку державної екзаменаційної комісії.

Рекомендована література

Основна:

1. *Колісніченко Е. В.* Основи наукових досліджень : [конспект лекцій] / Е. В. Колісніченко. – Суми : Сумський державний університет, 2012. – 83 с.
2. *Ковальчук В. В.* Основи наукових досліджень : [навч. посіб.] / В. В. Ковальчук. – К. : Слово, 2009. – 240 с.
3. *Курсовые и дипломные работы: От выбора темы до защиты : [справочное пособие] / [авт.-сост. И. Н. Кузнецов].* – Мн. : Мисанта, 2003. – 416 с.
4. *Мороз І. В.* Кваліфікаційні роботи у педагогічному вузі. Методика написання, правила оформлення і порядок захисту. – К. : Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2002. – 110 с.
5. *Шейко В. М.* Організація та методика науково-дослідницької діяльності : [підруч.] / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко. – [6-те вид., перероб. і доп.]. – К. : Знання, 2008. – 310 с.
6. *Шишка Р. Б.* Організація наукових досліджень та підготовки магістерських і дисертаційних робіт : [навч. посіб.] / Р. Б. Шишка. – Х. : Еспада, 2007. – 368 с.

Додаткова:

1. *Волков Ю. Г.* Диссертация: Подготовка, защита, оформление : [практ. пособ.] / Ю. Г. Волков ; [ред. Н. И. Загузова]. – [3-е изд., стереотипное.]. – М. : Гардарики, 2005. – 185 с.
2. *Безлюдний О. І.* Магістерська робота у педагогічному вузі : [посіб. для студентів-магістрантів]. – К. : Науковий світ, 2000. – 117 с.
3. *Криворученко В. К.* Как защитить диссертацию : [практическое пособие для аспирантов] / В. К. Криворученко. – М. : НИИ, 2006. – 470 с.
4. *Кузин Ф. А.* Магистерская диссертация : Методика написания, правила оформления и порядок защиты : [практ. пособие для студентов-магистрантов] / Ф. А. Кузин. – М. : Ось-89, 1997. – 304 с.

5. *Томан І. Мистецтво говорити / Іржі Томан ; [пер. з чес.]. – [2-ге вид.]. – К. : Політвидав України, 1989. – 293 с.*

6. *Як підготувати і захистити дисертацію на здобуття наукового ступеня: (методичні поради) / [автор-упоряд. Л. А. Пономаренко]. – [3-тє вид., випр. і доп.]. – К. : Толока, 2007. – 80 с.*

7. *Яковенко Н. Вступ до історії / Н. Яковенко. – К. : Критика, 2007. – 376 с.*

Інформаційні ресурси:

1. *Методика підготовки, оформлення і захисту науково-дослідних робіт.* – Режим доступу : <https://nenc.gov.ua/doc/vvv/lectures/mpozndr.pdf>

2. *Науково-дослідна робота студентів.* – Режим доступу : <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/posibnuku/327/4.pdf>

Контрольні запитання:

1. Проаналізуйте порядок підготовки і захисту студентської науково-дослідної роботи.
2. Назвіть основні форми апробації наукових досліджень.
3. Що розуміється під поняттям «наукова конференція»?
4. Як правильно організувати колективне обговорення наукової проблеми?
5. Назвіть рівні впровадження результатів наукових досліджень.
6. Доведіть, що наука є найефективнішою сферою капіталовкладень.
7. Назвіть і охарактеризуйте основні результати наукових досліджень.
8. Назвіть критерії ефективності праці окремих науковців.
9. Назвіть критерії ефективності роботи науково-дослідної групи або організації.
10. Що є критерієм успішності науково-дослідної роботи?

Семінар № 9

Захист індивідуального завдання

Мета: набуття практичних навичок студентами з виконання та оформлення вступної частини курсової та кваліфікаційної роботи. Розглянути найтипівіші помилки та дати корисні поради.

План

1. Обговорення та захист індивідуального завдання.

Семінар проходить у формі практичного заняття. Студенти виступають зі своїми напрацюваннями з попередньо обраних тем. Дискутуються найбільш проблемні моменти, обговорюються та коректуються типові помилки, напрацьовуються оптимальні корисні поради і прийоми.

ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Важливе завдання вищої школи – підготовка фахівця, який не лише здобуває знання з відповідними вміннями у межах навчальної програми, а й володіє методологією самостійної роботи. Тим більше, що в сучасних умовах реформування системи вищої освіти акцент робиться саме на аспекті самостійної студентської діяльності. Самостійна робота таким чином сприяє формуванню умінь та внутрішньої мотивації, які допомагають органічно адаптуватися практично у будь-якому фаховому середовищі.

Повноцінне засвоєння студентами знань та формування умінь при вивченні дисципліни «Основи науково-дослідної роботи студентів» також передбачає проведення самостійної роботи. Вона проявляється у підготовці до семінарських (аудиторних) занять, написанні рефератів як одного із видів навчально-дослідницьких робіт, а також у підготовці до підсумкового контролю (підсумкової модульної роботи, заліку) з навчальної дисципліни.

Підготовка до семінарських (аудиторних) занять передбачає виконання наступних елементів самостійної роботи:

- ознайомлення із темою семінару;
- опрацювання лекційного матеріалу;
- ознайомлення із рекомендованою та додатковою літературою;
- опрацювання основної та додаткової літератури, інтернет-ресурсів;
- при необхідності – оформлення виписок, тез, плану, конспекту, схем, таблиць тощо;
- формулювання висновків і самоаналіз рівня засвоєння навчального матеріалу.

Написання реферату. Відповідно до навчального плану підготовки студенти пишуть реферати з навчальної дисципліни «Основи науково-дослідної роботи студентів». Підготовка реферативних робіт є найпростішим видом навчально-дослідницької діяльності студента. Існує два основних види реферату – репродуктивний та творчий. Кожен із них передбачає певний рівень навчально-дослідницької діяльності: або ж короткий письмовий виклад реферованого матеріалу, базований на описовому методі дослідження, або ж самостійну навчально-дослідницьку діяльність, основу як на описовому, так і на аналітичному методах дослідження. І у першому, і в другому випадках реферат повинен бути самостійною (індивідуальною) навчально-дослідницькою роботою.

Тематика рефератів відображає проблеми, що вивчаються у рамках дисципліни «Основи науково-дослідної роботи студентів». Тому написання рефератів сприяє формуванню глибоких і міцних наукових знань у студентів. Необхідно пам'ятати, що реферат – це стисле викладення основних положень книг, статей з конкретної проблеми. Завдання студентів полягає у вивченні та висвітленні поглядів, ідей різних авторів, у визначенні спільного, що поєднує позиції цих авторів. При цьому викладення повинне містити й власну позицію студента, його коментар до тієї або іншої проблеми.

Реферати, підготовлені студентами, заслуховуються та обговорюються на семінарських заняттях. Оцінка за реферат виставляється на семінарі й враховується викладачем під час визначення підсумкового контролю.

Усі реферати повинні відповідати єдиним вимогам.

1. Робота повинна бути акуратно виконана на стандартних аркушах формату А4 у друкованому варіанті, обсягом 10–12 (в окремих випадках – максимум 15) сторінок. Поля сторінки: верхнє та нижнє – 20 мм, лівє – 30 (25) мм, правє – 10 (15) мм. Набір здійснювати текстовим редактором Times New Roman, 14 кегль, міжрядковий інтервал 1,5, абзац 1,25 см. Рівняння тексту по ширині сторінки. Сторінки нумеруються у правому верхньому кутку арабськими цифрами без крапки наприкінці, додержуючись наскрізної нумерації. Першою сторінкою є титульна, на ній номер сторінки не проставляється.

2. Конкретний зміст реферату, його структура визначається студентом разом із викладачем. Як правило, реферат має таку структуру:

– **Вступ**, де обґрунтовується вибір теми реферату, її актуальність, формулюється основна мета і завдання дослідження.

– **Основна частина**, яка складається з двох або трьох розділів. У розділі належить викласти загальні, теоретичні та методичні питання. У наступних розділах розкривається конкретний матеріал, який має практичне значення. З метою більш логічного викладення матеріалу кожний розділ закінчується невеликими висновками.

– **Висновки** – заключна, узагальнююча частина реферату, де стисло підбивають підсумки дослідження, міститься особиста позиція автора реферату.

– **Список використаної літератури та джерел**, де найменування використаних монографій, посібників та статей розташовані в алфавітному порядку за першою літерою прізвища автора. Кількість літературних джерел у списку використаної літератури та джерел має складати щонайменше 5 позицій.

Наприклад:

Бойко О. Д. Історія України : [підруч.] / О. Д. Бойко. – [5-те вид., допов.]. – К. : Академвидав, 2014. – 720 с.

Друга світова війна в історичній пам'яті України. (За матеріалами Українського інституту національної пам'яті) / [упоряд. : Л. Герасименко, Р. Пилявець] – Київ – Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2010. – 247 с.+22 с.

– **ДОДАТКИ**, які подаються наприкінці реферату, наводяться таблиці, ілюстрації та інші допоміжні матеріали.

3. Реферат починається з титульної сторінки.

4. Вступ, розділи і висновки, які розміщуються в указаній послідовності, починаються з нової сторінки. Заголовки розділів реферативного дослідження слід розміщувати посередині рядка і писати великими літерами без крапки наприкінці й не підкреслювати. Перенос слів у заголовку не допускається. Відстань між заголовком та наступним рядком повинна дорівнювати пропущеному рядку.

5. На цитати треба давати посилання, які робляться мовою оригіналу. Після цитати в дужках робиться позначка [4, с. 38]. Це означає, що дане

видання міститься у списку літератури за порядковим номером – 4. Друга цифра – 38 – означає номер сторінки, звідки взята цитата.

6. Оцінка реферату враховує ступінь розкриття теми, обсяг використаної літератури, змістовність викладення фактів, рівень самостійності міркувань. Важливо, щоб реферат був написаний відповідно до теми, а його структурні підрозділи повністю розкривали проблему дослідження.

Підготовка до підсумкового контролю (підсумкової модульної роботи, заліку) з навчальної дисципліни передбачає:

- ознайомлення з переліком питань підсумкового контролю (підсумкової модульної роботи, заліку) з навчальної дисципліни;
- залучення відповідних матеріалів поточної підготовки (конспект лекцій, виписки, тези, плани, схеми, таблиці з підготовки до семінарських занять тощо);
- виявлення рівня підготовки з переліку питань;
- визначення та залучення пропонованої літератури по питаннях, які цього потребують;
- визначення рівня засвоєння та повтор матеріалу.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ

Індивідуальне завдання є однією із форм організації навчального процесу, яка передбачає створення умов для якнайповнішої реалізації творчих можливостей студентів і має на меті поглиблення, узагальнення та закріплення знань, які студенти одержують у процесі навчання, а також застосування цих знань на практиці.

Метою виконання індивідуального завдання є закріплення, поглиблення та розширення теоретичних і практичних знань з дисципліни, розвиток умінь самостійної роботи з літературними джерелами.

Індивідуальне завдання передбачає наявність таких елементів наукового дослідження: практичної значущості; комплексного системного підходу до вирішення завдань дослідження; теоретичного використання передової сучасної методології і наукових розробок; наявність елементів творчості. У процесі виконання індивідуального завдання, разом з теоретичними знаннями і практичними навичками за фахом, студент повинен продемонструвати здібності до науково-дослідної роботи та вміння творчо мислити, навчитися вирішувати актуальні науково-прикладні задачі.

Індивідуальне завдання із навчальної дисципліни «Основи науково-дослідної роботи студентів» видається студенту викладачем на початку семестру. Індивідуальне завдання виконується студентом самостійно під керівництвом викладача і здається наприкінці семестру, але не пізніше терміну проведення підсумкового модульного контролю. Оцінка за виконання індивідуального завдання враховується при виставленні загальної оцінки з дисципліни.

Індивідуальне завдання з навчальної дисципліни «Основи науково-дослідної роботи студентів» передбачає виконання навчально-дослідної роботи – розроблення вступної, теоретичної частини визначеної конкретної наукової теми як можливої майбутньої курсової роботи. Ця вступна частина обов'язково має містити такі елементи: актуальність (соціальну та наукову), мету, завдання, об'єкт, предмет, хронологічні рамки, територіальні межі, наукову новизну і практичне значення. За бажанням студента також можливо ввести пункт «методика і методи дослідження».

Перелік тем для виконання індивідуального завдання сформований згідно навчального плану. Тут представлені теми з історії України, зокрема ті періоди, що охоплені дисциплінами «Давня і середньовічна історія України», яка вивчалася студентами на I курсі та «Історії України XVII – XVIII століття», яка вивчається студентами на II курсі.

Тематика		Група № (П. І. студента)
1.	Зародження українського народу.	
2.	Поява, розвиток та роль трипільських племен в історії України.	

Основи науково-дослідної роботи студентів

3.	Внутрішня і зовнішня торгівля Київської Русі.	
4.	Християнізація Русі-України та його історичне значення.	
5.	Політична роздробленість Київської Русі.	
6.	Збірники законів Київської Русі.	
7.	Галицько-Волинська держава другої половини XIII століття – спадкоємиця Київської Русі.	
8.	Історичний портрет Данила Галицького (інших галицько-волинських князів).	
9.	Князі Острозькі в історії України.	
10.	Підготовка, проведення і значення Люблінської унії 1569 р. в історії України.	
11.	Утворення Кримського ханства.	
12.	Литовські статuti як основа правової системи на українських землях у XVI – поч. XIX століття.	
13.	Зародження друкарства в Україні.	
14.	Берестейський церковний собор 1596 року: причини, хід, наслідки.	
15.	Заснування Запорозької Січі.	
16.	Створення та еволюція реєстрового козацького війська.	
17.	Основні битви Національно-визвольної війни середини XVII століття.	
18.	Створення Української держави Б. Хмельницького (політичні, економічні та юридичні передумови).	
19.	Підготовка та хід Переяславської ради 1654 року. «Березневі статті».	
20.	Запорізька Січ у другій половині XVII століття.	
21.	Боротьба Петра Дорошенка за цілісність України.	
22.	Державницька і культурницька діяльність гетьмана Івана Мазепи.	
23.	Визвольна боротьба правобережного населення на чолі з Семеном Палієм у 1700–1704 роках.	
24.	Діяльність українського уряду Пилипа Орлика в екзилії.	
25.	Боротьба Павла Полуботка за права України й діяльність Малоросійської колегії у 1722–1727 роках.	
26.	Гетьманування Кирила Розумовського.	
27.	Знищення залишків національної державності на Лівобережній Україні.	
28.	Ліквідація Запорозької Січі та її наслідки.	
29.	Задунайська Січ.	
30.	Гайдамацький рух 1730–1740-х років.	
31.	Коліївщина – найвищий етап гайдамацького руху.	
32.	Опришківський рух у Галичині.	

ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ З ДИСЦИПЛІНИ «ОСНОВИ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ»

1. Сутність науки. Наука як соціокультурне явище.
2. Основні етапи розвитку науки.
3. Наукові знання стародавнього світу.
4. Наукові революції.
5. Особливості сучасної науки.
6. Наймасштабніші проекти наукових досліджень кінця XX – початку XXI століття.
7. Сутність наукового пізнання.
8. Роль вченого-дослідника у суспільстві.
9. Наукова етика. Ідеали наукової діяльності.
10. Соціальна та моральна відповідальність дослідника.
11. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність».
12. Вклад українських вчених у світову науку.
13. Різноманітність форм знання. Наукове та позанаукове знання.
14. Поняття наукової методології.
15. Методологія гуманітарних (соціальних) наук. Методологія історичної науки.
16. Поняття методики і методів наукових досліджень.
17. Методика і методи історичних досліджень.
18. Загальнонаукові, спеціально-історичні та міждисциплінарні методи історичних досліджень.
19. Напрацювання українських вчених у галузі методології, методики і методів історичних досліджень.
20. Загальна схема наукового дослідження.
21. Два рівні актуальності: суспільна та наукова.
22. Організація і планування наукового дослідження.
23. Види навчально-дослідницьких робіт. Реферат. Курсова робота. Дипломна робота. Магістерська робота.
24. Види дисертаційних досліджень в Україні.
25. Наукові ступені і вчені звання в Україні. Система наукових ступенів і вчених звань у Німеччині і США.
26. Поняття про інформаційні ресурси.
27. Загальна характеристика джерел і літератури наукового дослідження.
28. Бібліографічний пошук інформації. Пошукові системи.
29. Інтернет-ресурси історії України.

30. Система архівних установ України.
31. Архівні джерела дослідження.
32. Сутність і структура самостійної роботи.
33. Методика вивчення наукової, навчальної, навчально-методичної літератури.
34. Види методик опрацювання текстів: анотація, виписки, план, тези, конспект.
35. Самовиховання та самоосвіта як стимули у навчальному і науковому процесах.
36. Специфіка наукового стилю мовлення.
37. Рубрикація структурних одиниць тексту науково-дослідної роботи.
38. Цитування, посилання, примітки у тексті наукового дослідження.
39. Технічні вимоги до оформлення наукової роботи.
40. Ілюстрації та додатки до основного тексту, їх оформлення.
41. Вимоги до бібліографічного оформлення наукової роботи. Один автор.
42. Вимоги до бібліографічного оформлення наукової роботи. Два автори.
43. Вимоги до бібліографічного оформлення наукової роботи. Три автори.
44. Вимоги до бібліографічного оформлення наукової роботи. Чотири автори.
45. Вимоги до бібліографічного оформлення наукової роботи. П'ять і більше авторів.
46. Вимоги до бібліографічного оформлення наукової роботи. Без автора.
47. Вимоги до бібліографічного оформлення багатотомних документів.
48. Вимоги до бібліографічного оформлення матеріалів конференцій.
49. Вимоги до бібліографічного оформлення наукової роботи. Словники.
50. Вимоги до бібліографічного оформлення наукової роботи. Атласи.
51. Вимоги до бібліографічного оформлення законодавчих і нормативних документів.
52. Вимоги до бібліографічного оформлення наукової роботи. Каталоги.
53. Вимоги до бібліографічного оформлення дисертацій, авторефератів.
54. Вимоги до бібліографічного оформлення наукової роботи. Частина книги, періодичного, продовжуваного видання.
55. Вимоги до бібліографічного оформлення електронних ресурсів.
56. Рецензування науково-дослідної роботи.
57. Підготовка роботи до захисту.
58. Хід захисту науково-дослідної роботи і його результати.
59. Оформлення документів і матеріалів, пов'язаних із захистом роботи.
60. Практичне значення наукового дослідження.
61. Структура рецензії (відгуку) на науково-дослідну роботу студента.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ

Бали за 100-бальною системою	Шкала ЄКТС	Бали за 5-ти бальною системою	Критерії оцінювання відповіді (теоретичні знання та уміння)
1	2	3	4
0–34	F	2	Студент за допомогою викладача розпізнає приклади навчального матеріалу на елементарному рівні, однослівно («так» чи «ні») відповідає на конкретні запитання; потребує постійної консультації та контролю з боку викладача; за допомогою викладача намагається використати набуті знання.
35–59	FX	2	Студент за допомогою викладача однослівно («так» чи «ні») відповідає на запитання, із помилками відтворює незначну частку питання у тому вигляді і у тій послідовності, у якій воно було розглянуте на лекції або консультації.
60–63	E	3	Студент володіє матеріалом на початковому рівні, значну частину матеріалу відтворює продуктивно: за допомогою викладача передає словами, близькими до тексту лекції, визначення термінів, понять тощо; частково відтворює текст підручника; у процесі відповіді допускає окремі видозміни навчальної інформації; ілюструє відповіді прикладами, що були наведені на консультації.
64–73	D	3	Студент за допомогою викладача дає правильне визначення окремих термінів та понять; відтворює всю тему або її основну частину, ілюструючи відповідь власними прикладами; у відповідях допускає незначні неточності; намагається застосувати окремі прийоми логічного мислення (порівняння, аналіз, узагальнення).

Основи науково-дослідної роботи студентів

Бали за 100-бальною системою	Шкала ЄКТС	Бали за 5-ти бальною системою	Критерії оцінювання відповіді (теоретичні знання та уміння)
1	2	3	4
74–82	C	4	Студент володіє навчальною інформацією, без помилок відтворює зміст питання, наводячи власні приклади; правильно розкриває суть термінів та понять із дисципліни; уміє зіставляти, узагальнювати і систематизувати інформацію під керівництвом викладача; студент здатний застосовувати вивчений матеріал на рівні стандартних (типових) ситуацій.
83–89	B	4	Студент вільно володіє вивченим обсягом навчального матеріалу, наводить аргументи на підтвердження своїх думок, використовуючи матеріали власних спостережень та проведених досліджень; може за допомогою викладача відповідати на питання, що потребують знання кількох тем.
90–100	A	5	Студент вільно володіє темою, має ґрунтовні знання з дисципліни, висловлює власні думки, робить творчо обґрунтовані висновки, самостійно оцінює різні явища, висловлюючи особисту позицію щодо них; вільно відповідає на запитання, що потребують знання кількох тем; оцінює окремі нові факти, явища; судження логічні й обґрунтовані; студент узагальнює і систематизує матеріал у межах навчальної теми; виявляє творчі здібності, знаходить джерела інформації та самостійно використовує їх відповідно до цілей, які поставив викладач, свою відповідь ілюструє конкретними прикладами; уміє аналізувати і систематизувати матеріали власних досліджень.

Семестровий контроль у формі **заліку** – підсумкова кількість балів з дисципліни (максимум 100 балів), яка визначається як середнє арифметичне балів за модулями. Залік виставляється за результатами роботи студента впродовж усього семестру. *(Згідно Положення про порядок оцінювання знань студентів при кредитно-модульній системі організації навчального процесу в Житомирському державному університеті імені Івана Франка).*

Приклад для заліку

Оцінка за змістовий модуль 1	Оцінка за змістовий модуль 2	Оцінка за залік (Середнє арифметичне оцінок $(M1+M2)/2$)
85	90	87

ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА

1. *Артемчук Г. І.* Методика організації науково-дослідної роботи : [навч. посіб.] / Г. І. Артемчук, В. М. Курило, М. П. Кочерган – К. : Форум, 2000. – 270 с.
2. *Артюх О. Ф.* Основи наукових досліджень : [навч. посіб.] / О. Ф. Артюх. – К. : УМКВО, 1990. – 315 с.
3. *Барг М. А.* Категории и методы исторической науки / М. А. Барг. – М. : Наука, 1984. – 342 с.
4. *Баскаков А. Я.* Методология научного исследования : [учеб. пособ.] / А. Я. Баскаков, Н. В. Туленков. – [2-е изд., испр.]. – К. : МАУП, 2004. – 216 с.
5. *Безлюдний О. І.* Магістерська робота у педагогічному вузі : [посіб. для студентів-магістрантів]. – К. : Науковий світ, 2000. – 117 с.
6. *Білоусова Т.* Основи наукових досліджень : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Т. Білоусова. – Кам'янець-Подільський : Кам.-Под. держ. ун-т, 2004. – 120 с.
7. *Білуха М. Т.* Основи наукових досліджень : [підруч. для студ. економ. спец. вищ. навч. закладів] / М. Т. Білуха. – К. : Вища школа, 1997. – 271 с.
8. *Брайчевський М. Ю.* Вступ до історичної науки : [навч. посіб.] / М. Ю. Брайчевський. – К. : КМ Academia, 1995. – 168 с.
9. *Бюлетень* Вищої атестаційної комісії України. – 2007. – № 6.
10. *Бюлетень* Вищої атестаційної комісії України. – 2009. – № 3.
11. *Бюлетень* Вищої атестаційної комісії України. – 2011. – № 11.
12. *Види наукової роботи студентів (зміст, структура, вимоги).* – Житомир : ЖДПУ, 2000. – 14 с.
13. *Гарднер Г.* Множинні інтелекти. Теорія у практиці. Хрестоматія / [пер. з англ. Д. Купко, Р. Свято] / Говард Гарднер. – К. : Мегатайтп, 2004. – 288 с.
14. *Горбатенко І. Ю.* Основи наукових досліджень : [підруч.] / [І. М. Горбатенко, Г. О. Івашина ; ред. М. І. Пентиліук]. – К. : Вища школа, 2001. – 91 с.
15. *Грищенко У. М.* Основи наукових досліджень : [навч. посіб.] / У. М. Грищенко, О. М. Григоренко, В. А. Борисейко. – К. : КНТЕУ, 2001. – 186 с.
16. *Грушко М.* Основы научных исследований : [учеб. пособие для вузов] / И. М. Грушко, В. М. Сиденко. – [3-е изд., доп. и перераб.]. – Харьков : Вища школа, 1983. – 224 с.
17. *Демчук С. П.* Основи самостійної науково-дослідної роботи : [навч.-метод. посіб.] / С. П. Демчук. – Рівне : СОМЦЕНТР, 2007. – 67 с.
18. *Добров Г. М.* Наука о науке / Г. М. Добров / [отв. ред. Н. В. Новиков] / [3-е изд., доп. и перераб.]. – К. : Наукова думка, 1989. – 301 с.
19. *Добронравова І. С.* Новітня західна філософія науки : [підруч.] / І. С. Добронравова, Т. М. Білоус, О. В. Комар. – К. : ПАРАПАН, 2008. – 216 с.
20. *ДСТУ 3582-97.* Скорочення слів в українській мові. Загальні вимоги та правила: чинний від 01.07.1998. – К. : Держстандарт України, 1998. – 27 с.

21. *ДСТУ ГОСТ 7.1:2006*. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис: загальні вимоги та правила складання (ГОСТ 7.1 – 2003, IDT). – Видання офіційне. – К. : Держспоживстандарт України, 2007. – 124 с.
22. *Еко У.* Як написати дипломну роботу: Гуманітарні науки / [пер. за ред. О. Глотова] / Умберто Еко. – Т. : Мандрівець, 2007. – 224 с.
23. *Енциклопедія історії України* : в 5 т. / [голова редкол. В. А. Смолій]. – К. : Наукова думка, 2003– . – Т. 3 : Е–Й. – 2005. – 672 с.
24. *Енциклопедія історії України* : в 10 т. / [голова редкол. В. А. Смолій]. – К. : Наукова думка, 2003– . – Т. 6 : Ла–Мі. – 2009. – 784 с.
25. *Енциклопедія історії України* : в 10 т. / [голова редкол. В. А. Смолій]. – К. : Наукова думка, 2003– . – Т. 7 : Мл–О. – 2010. – 728 с.
26. *Енциклопедія постмодернізму* / [за ред. Ч. Вінквіста та В. Тейлора ; пер. з англ. В. Шовкуна ; наук. ред. пер. О. Шевченко]. – К. : Основи, 2003. – 503 с.
27. *Єріна А. М.* Методологія наукових досліджень : [навч. посіб.] / А. М. Єріна, В. Б. Захожай, Д. Л. Єрін. – К. : ЦНЛ, 2004. – 212 с.
28. *Зашкільняк Л. О.* Вступ до методології історії / Л. О. Зашкільняк. – Л. : ЛОНМІО, 1996. – 96 с.
29. *Зашкільняк Л.* Методологія історії: від давнини до сучасності / Л. Зашкільняк. – Л. : ЛНУ ім. І. Франка, 1999. – 227 с.
30. *Кислий В. М.* Організація наукових досліджень : [навч. посіб.] / В. М. Кислий. – Суми : Унів. кн., 2011. – 224 с.
31. *Клименюк О. В.* Методологія та методи наукового дослідження : [навч. посіб.] / О. В. Клименюк. – К. : «Міленіум», 2005. – 186 с.
32. *Ковальський М. П.* Основи науково-дослідницької та самостійної роботи студентів : [метод. посіб.] / М. П. Ковальський. – Острог : Нац. ун-т «Острозька академія», 2002. – 88 с.
33. *Ковальченко И. Д.* Методы исторического исследования / И. Д. Ковальченко. – [2-е изд.]. – М. : Наука, 2003. – 486 с.
34. *Ковальчук В. В.* Основи наукових досліджень : [навч. посіб.] / В. В. Ковальчук, Л. М. Моїсєєв. – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – К. : Професіонал, 2004. – 208 с.
35. *Ковальчук В. В.* Основи наукових досліджень : [навч. посіб.] / В. В. Ковальчук. – К. : Слово, 2009. – 240 с.
36. *Колесников О. В.* Основи наукових досліджень : [навч. посіб.]. – [2-ге вид. випр. та доп.] / О. В. Колесников. – К. : ЦУЛ, 2011. – 144 с.
37. *Колісніченко Е. В.* Основи наукових досліджень : [конспект лекцій] / Е. В. Колісніченко. – Суми : Сум. держ. ун-т, 2012. – 83 с.
38. *Коломієць В. О.* Як виконувати курсову роботу : [метод. посіб. для студ. вищ. педагог. навч. закладів] / В. О. Коломієць. – К. : Вища школа, 2003. – 63 с.
39. *Котов В. Н.* Введение в изучение истории : [учебное пособие] / В. Н. Котов. – К. : Вища школа, 1982. – 121 с.
40. *Крип'якевич І.* Нарис методики історичних досліджень // Український історичний журнал / І. Крип'якевич. – 1967. – № 2. – С. 100–106.

41. *Крип'якевич І.* Нарис методики історичних досліджень // Український історичний журнал / І. Крип'якевич. – 1967. – № 3. – С. 113–115.
42. *Крип'якевич І.* Нарис методики історичних досліджень // Український історичний журнал / І. Крип'якевич. – 1967. – № 4. – С. 106–108.
43. *Крип'якевич І.* Нарис методики історичних досліджень // Український історичний журнал / І. Крип'якевич. – 1967. – № 7. – С. 121–123.
44. *Крип'якевич І.* Нарис методики історичних досліджень // Український історичний журнал / І. Крип'якевич. – 1967. – № 8. – С. 113–116.
45. *Крип'якевич І.* Нарис методики історичних досліджень // Український історичний журнал / І. Крип'якевич. – 1967. – № 9. – С. 130–132.
46. *Крип'якевич І.* Нарис методики історичних досліджень // Український історичний журнал / І. Крип'якевич. – 1967. – № 10. – С. 94–97.
47. *Крушельницька О. В.* Методологія та організація наукових досліджень : [навч. посіб.] / О. В. Крушельницька. – К. : Кондор, 2009. – 205 с.
48. *Кузин Ф. А.* Магистерская диссертация : [прак. пособие] / Ф. А. Кузин. – М. : Изд-во «Ось-89», 1998. – 302 с.
49. *Кузнецов И. Н.* Научное исследование: Методика проведения и оформления / И. Н. Кузнецов. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : «Дашков и К°», 2006. – 460 с.
50. *Кузнецов И. Н.* Методика научного исследования / И. Н. Кузнецов. – Мн. : [б.и.], 1997. – 257 с.
51. *Курсовые и дипломные работы: от выбора темы до защиты : [справочное пособие] / [авт.-сост. И. Н. Кузнецов].* – Мн. : Мисанта, 2003. – 416 с.
52. *Кушнарченко Н. М.* Наукова обробка документів : [підруч.] / Н. М. Кушнарченко, В. К. Удалова. – К. : Вікар, 2003. – 328 с.
53. *Мальцев П. М.* Основы научных исследований / П. М. Мальцев, Н. А. Емельянова. – К. : Вища школа, 1982. – 190 с.
54. *Марцин В. С.* Основы научных исследований : [навч. посіб.] / [В. С. Марцин, Н. Г. Ліщенко, О. А. Даниленко та ін.]. – Л. : Рамус-Поліграф, 2002. – 128 с.
55. *Краевский В. В.* Методология научного исследования / В. В. Краевский. – С. Пб. : СПбГУП, 2001. – 148 с.
56. *Кринецкий И. И.* Основы научных исследований / И. И. Кринецкий. – К. : Вища школа, 1981. – 207с.
57. *Монастирецький Л. С.* Виконання курсових, дипломних, магістерських робіт з соціально-гуманітарних дисциплін : [методичні рекомендації] / Л. С. Монастирецький, М. М. Самардак. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2004. – 14 с.
58. *Мороз І. В.* Кваліфікаційні роботи у педагогічному вузі. Методика написання, правила оформлення і порядок захисту. – К. : Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2002. – 110 с.
59. *Наринян А. Р.* Основы научных исследований : [учеб. пособ.] / А. Р. Наринян, В. А. Поздеев. – К. : Изд. Европ. ун-та, 2002. – 110 с.

60. *Научные работы: Методика подготовки и оформления.* – Мн. : Амаффея, 1998. – 245 с.
61. *Організація самостійної роботи студентів : [навч. посіб.]* / [В. О. Ушкаренко та ін.]. – Херсон : Айлант, 2005. – 96 с.
62. *Організація та методика проведення науково-педагогічних досліджень студентами вищих навчальних закладів : [посіб. для студ. вищ. навч. закл.]* / [М. І. Соловей, Є. С. Спіцин, К. К. Потапенко та ін.]. – К. : Ленвіт, 2004. – 144 с.
63. *Основи наукових досліджень. Організація самостійної та наукової роботи студента : [навч. посіб.]* / [Я. Я. Чорненький, Н. В. Чорненька, С. Б. Рибак та ін.]. – К. : ВД «Професіонал», 2006. – 208 с.
64. *Основы научных исследований* / [И. М. Глущенко, А. Е. Пинскер, О. И. Полянчиков та ін.]. – К. : Вища школа, 1983. – 158 с.
65. *Основы научных исследований : [учебн.]* / [В. И. Крутов, И. М. Глушко, В. В. Попов и др. ; под. ред. В. И. Крутова, В. В. Попова]. – М. : Высшая школа, 1989. – 400 с.
66. *Папковская П. Я. Методология научных исследований* / П. Я. Папковская. – Мн. : Информпресс, 2002. – 176 с.
67. *Петрук В. Г. Основи науково-дослідної роботи : [навч. посіб.]* / [В. Г. Петрук, Є. Т. Володарський, В. Б. Мокін ; під. ред. В. Г. Петрука] – Вінниця : УНІВЕРСУМ – Вінниця, 2005. – 144 с.
68. *Пілюшенко В. Л. Наукове дослідження: організація методологія, інформаційне забезпечення* / В. Л. Пілюшенко, І. В. Шкрабак, Е. І. Славенко. – К. : Лібра, 2004. – 344 с.
69. *Пилипчук М. І. Основи наукових досліджень : [підруч.]* / М. І. Пилипчук, А. С. Григор'єв, В. В. Шостак. – К. : Знання, 2007. – 270 с.
70. *Пушкар А. И. Основы научных исследований и организация научно-исследовательской деятельности : [учеб. пособ.]* / А. И. Пушкар, Л. В. Потрашков. – Харьков : ИД «Инжект», 2008. – 280 с.
71. *П'ятницька-Позднякова І. С. Основи наукових досліджень у вищій школі : [навч. посіб.]* / І. С. П'ятницька-Позднякова. – К. : ЦНЛ, 2003. – 115 с.
72. *Рассоха І. М. Методологія та організація наукових досліджень : [конспект лекцій]* / І. М. Рассоха. – Х. : ХНАМГ. – 2011. – 76 с.
73. *Романчиков В. І. Основи наукових досліджень : [навч. посіб.]* / В. І. Романчиков. – К. : ЦУЛ, 2007. – 254 с.
74. *Рузавин Г. И. Логика и методология научного поиска* / Г. И. Рузавин. – М. : Наука, 1996. – 278 с.
75. *Рузавин Г. И. Методология научного познания : [учеб. пособ. для вузов]* / Г. И. Рузавин. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 287 с.
76. *Сабитов Р. А. Основы научно-исследовательской работы студентов : [учеб. пособие]* / Р. А. Сабитов. – Челябинск : Челябинский государственный университет, 2002. – 138 с.
77. *Санцевич А. В. Методика исторического исследования* / А. В. Санцевич. – [2-е изд., перераб., доп.] / [отв. ред. Ф. П. Шевченко]. – К. : Наукова думка, 1990. – 212 с.

78. *Свердан М. М.* Основи наукових досліджень : [навч. посіб.] / М. М. Свердан, М. Р. Свердан. – Чернівці : Рута, 2006. – 352 с.
79. *Сидоренко В. К.* Основи наукових досліджень : [навч. посіб. для вищих педагог. зак. осв.] / В. К. Сидоренко, П. В. Дмитренко. – К. : РННЦ «ДІНІТ», 2000. – 259 с.
80. *Современная западная философия* : [словарь] / [сост. : В. С. Малахов, В. П. Филатов]. – М. : Политиздат, 1991. – 414 с.
81. *Соловійов С. М.* Основи наукових досліджень : [навч. посіб.] / С. М. Соловійов. – К. : ЦНЛ, 2007. – 176 с.
82. *Спіцин Є. С.* Методика організації науково-дослідної роботи студентів у вищому закладі освіти / Є. С. Спіцин. – К. : Київ. нац. лінгв. ун-т., 2003. – 120 с.
83. *Стрельский В. И.* Основы научно-исследовательской работы студентов : [учеб. пособие для ист. фак. вузов] / В. И. Стрельский. – К. : Вища школа, 1981. – 151 с.
84. *Фаренік С. А.* Логіка і методологія наукового дослідження : [наук.-метод. посіб.] / С. А. Фаренік. – К. : Вид-во УАДУ, 2000. – 340 с.
85. *Філіпенко А. С.* Основи наукових досліджень : [конспект лекцій] А. С. Філіпенко. – К. : Академвидав, 2005. – 208 с.
86. *Філософський енциклопедичний словник* / [редкол. : В. І. Шинкарук (голова)]. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.
87. *Цехмістрова Г. С.* Основи наукових досліджень / Г. С. Цехмістрова. – К. : Слово, 2004. – 235 с.
88. *Чумак В. Л.* Основи наукових досліджень : [підруч.] / В. Л. Чумак, С. В. Іванов, М. Р. Максимюк. – К. : Вид-во Нац. авіа ун-ту «НАУ-друк», 2009. – 304 с.
89. *Шейко В. М.* Організація та методика науково-дослідницької діяльності : [підруч.] / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко. – [6-те вид., перероб. і доп.]. – К. : Знання, 2008. – 310 с.;
90. *Шестак В. П.* Научно-исследовательская работа студентов: проблемы и решения / В. П. Шестак, И. А. Мосичева, Н. В. Скибицкий. – М. : Изд. МЭИ, 2006. – 200 с.
91. *Шишка Р. Б.* Організація наукових досліджень та підготовки магістерських і дисертаційних робіт : [навч. посіб.] / Р. Б. Шишка. – Х. : Еспада, 2007. – 368 с.
92. *Шкляр М. Ф.* Основы научных исследований : [учебн. пособ.] / М. Ф. Шкляр. – М. : «Дашков и К°», 2008. – 243 с.
93. *Шунда Н. М.* Навчально-дослідницька робота студентів / Н. М. Шунда, А. А. Томусач. – Вінниця : Вид-во ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2000. – 98 с.
94. *Энциклопедия студента* / [сост. И. Н. Кузнецов]. – Мн. : Книжный Дом, 2004. – 576 с.
95. *Яковенко Н.* Вступ до історії / Н. Яковенко. – К. : Критика, 2007. – 376 с.
96. *Ящук Т. І.* Філософія історії : [курс лекцій., навч. посіб.] / Т. І. Ящук. – К. : Либідь, 2004. – 536 с.

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА

1. *Ануфриев А. Ф.* Научное исследование. Курсовые, дипломные и диссертационные работы / А. Ф. Ануфриев. – М. : Ось-89, 2004. – 112 с.
2. *Балух В. О.* Магістерські роботи : [метод. реком.] / В. О. Балух. – Чернівці : ЧНУ ім. Ю. Федьковича, 2003. – 42 с.
3. *Барг М. А.* Эпохи и идеи: Становления историзма / М. А. Барг. – М. : Мысль, 1987. – 348 с.
4. *Бут У. К.* Исследование: 16 уроков для начинающих авторов / У. К. Бут [и др.]. – М. : Флинта; Наука, 2004. – 360 с.
5. *Волков Ю. Г.* Диссертация: Подготовка, защита, оформление : [практ. пособ.] / [Ю. Г. Волков ; ред. Н. И. Загузова]. – [3-е изд., стереотипное.]. – М. : Гардарики, 2005. – 185 с.
6. *Галевич О.* ДСТУ ГОСТ 7.1:2006. Бібліографічний запис, бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання: метод. рекомендації з впровадження / О. Галевич, І. Штогрин. – Л. : ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – 20 с.
7. *Головащук С. І.* Українське літературне слововживання: Словник-довідник / С. І. Головащук. – К. : Вища школа, 1995 – 319 с.
8. *Довідник здобувача наукового ступеня: Збірник нормативних документів та інформаційних матеріалів з питань атестації наукових кадрів вищої кваліфікації* / [упоряд. Ю. І. Цеков; перед. слово Р. В. Бойка]. – К. : Редакція «Бюлетеня Вищої атестаційної комісії України», 2000. – 64 с.
9. *Гордієнко С. Г.* Молодому науковцю коротко про необхідне : [наук.-практ. посіб.] / С. Г. Гордієнко. – К. : КНТ, 2007. – 92 с.
10. *Готт В. С.* Категории современной науки / В. С. Готт, Э. П. Семенюк, А. Д. Урсул. – М. : Мысль, 1984. – 268 с.
11. *Загвязинский В. И.* Методология и методика дидактического исследования / В. И. Загвязинский. – М. : Педагогика, 1982. – 160 с.
12. *Захаров А. А.* Дневник аспиранта. (Алгоритм подготовки диссертации) / А. А. Захаров, Т. Г. Захарова. – М. : [б.и.], 2005. – 234 с.
13. *Здобувачу наукового ступеня : [метод. реком.]* / [упор. С. В. Сьомін]. – К. : МАУП, 2002. – 184 с.
14. *Зосімов А. М.* Дисертаційні помилки : [монографія] / А. М. Зосімов, В. П. Голік. – [3-тє вид., доп. і випр.]. – Х. : ВД «Інжек», 2005. – 216 с.
15. *Історична наука: термінологічний і понятійний довідник* : [навч. посіб.] / [В. М. Литвин, В. І. Гусєв, А. Г. Слюсаренко та ін.]. – К. : Вища школа, 2002. – 430 с.
16. *Історіографічний словник* : [навч. посіб. для студентів історичних факультетів університетів] / [С. І. Посохов, С. М. Куделю, Ю. Л. Зайцева та ін. ; за ред. С. І. Посохова]. – Х. : Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2004. – 320 с.

17. Колесникова Н. И. От конспекта к диссертации : [учеб. пособие по развитию навыков письменной речи] / Н. И. Колесникова. – М. : Флинта; Наука, 2002. – 232 с.
18. Коровайченко Ю. М. Alma mater, або як стати справжнім студентом: (інформація для абітурієнтів, студентів, батьків, викладачів) / Ю. М. Коровайченко. – К. : «ВМУРол», 2003. – 115 с.
19. Кузин Ф. А. Магистерская диссертация: Методика написания, правила оформления и порядок защиты : [практ. пособие для студентов-магистрантов] / Ф. А. Кузин. – М. : Ось-89, 1997. – 304 с.
20. Кузнецов И. Н. Рефераты, контрольные, курсовые и дипломные работы / И. Н. Кузнецов, Л. В. Лойко. – Мн. : [б.и.], 1998. – 78 с.
21. Кун Т. Структура научных революций / Томас Кун. – К. : Port-royal, 2001. – 227 с.
22. Кустовська О. В. Методологія системного підходу та наукових досліджень : [курс лекцій] / О. В. Кустовська. – Т. : Економічна думка, 2005. – 124 с.
23. Краснобокий Ю. М. Словник-довідник науковця-початківця / Ю. М. Краснобокий, К. М. Лемківський. – К. : НМЦВО, 2001. – 72 с.
24. Криворученко В. К. Диссертационное исследование: методика, практика, рекомендации / В. К. Криворученко. – М. : Социум, 2001. – 276 с.
25. Криворученко В. К. Как защитить диссертацию : [практическое пособие для аспирантов] / В. К. Криворученко. – М. : НИБ, 2006. – 470 с.
26. Леонов В. П. Рефератирование и аннотирование научной литературы / В. П. Леонов. – Новосибирск : [б.и.], 1986. – 124 с.
27. Луцький І. М. Методика підготовки та оформлення рефератів, курсових і дипломних робіт / І. М. Луцький, В. Б. Скоморовський. – Івано-Франківськ : Гостинець, 2008. – 76 с.
28. Лудченко А. А. Основы научных исследований : [учеб. пособ.] / А. А. Лудченко, Я. А. Лудченко, Т. А. Примаков. – [2-е изд., стер.]. – К. : Знання, 2001. – 113 с.
29. Методологические вопросы науковедения / [под ред. В. И. Оноприенко]. – К. : Гос. фонд фонд. иссл., 2001. – 340 с.
30. Миллхоллон М. Эффективная работа: Word 2003. – [перев. с англ.] / М. Миллхоллон, К. Мюррей. – СПб. : Питер, 2004. – 944 с.
31. Мороз І. В. Структура дипломних, кваліфікаційних робіт та вимоги до їх написання, оформлення і захисту : [навч. посіб.] / І. В. Мороз. – К. : Фірма «Курс», 1997. – 56 с.
32. Надточаев А. С. Философия и наука в эпоху античности / А. С. Надточаев. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – 286 с.
33. Ниренберг Дж. И. Искусство творческого мышления; [пер. с англ.] / Дж. И. Ниренберг – Мн. : ООО «Попурри», 1996. – 270 с.
34. Основи методології та організації наукових досліджень : [навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів, ад'юнтів] / [за ред. А. Є. Конверського]. – К. : ЦУЛ, 2010. – 352 с.

35. *Організація науково-дослідної роботи в закладах освіти.* – Т. : Астон, 2001. – 138 с.
36. *Ортинський І.* Наука і таємниця / І. Ортинський. – Л. : Стрім, 1998. – 164 с.
37. *Пасько В. П.* Эффективная работа в Интернет / В. П. Пасько. – СПб. : Питер, 2003. – 544 с.
38. *Підюшенко В. Л.* Наукове дослідження: організація, методологія, інформаційне забезпечення : [навч. посіб.] / В. Л. Підюшенко, І. В. Шкрабак, Е. В. Словенко. – К. : Лібра, 2004. – 344 с.
39. *Пістунов І. М.* Основи наукових досліджень / І. М. Пістунов. – Д. : ДНУ, 2007. – 79 с.
40. *Попов В. Б.* Практикум по Интернет-технологиям : [учебный курс] / В. Б. Попов. – СПб. : Питер, 2002. – 480 с.
41. *Ростовський В. С.* Основи наукових досліджень і технічної творчості : [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / В. С. Ростовський, Н. В. Дідрівська. – К. : ЦУЛ, 2009. – 96 с.
42. *Соловьева К. Н.* Основы подготовки к научной деятельности и оформление ее результатов. – М. : Академия, 2005. – 100 с.
43. *Соціологічна енциклопедія* / [уклад. В. Г. Городяненко]. – К. : Академвидав, 2008. – 456 с.
44. *Сурмін Ю.* Майстерня вченого : [підруч. для науковця] / Ю. Сурмін. – К. : НМЦ «Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні», 2006. – 302 с.
45. *Сурмин Ю. П.* Методология и методы социологических исследований : [учеб. пособ.] / Ю. П. Сурмин, Н. В. Туленков. – К. : МАУП, 2000. – 304 с.
46. *Сурмін Ю. П.* Наукові тексти: специфіка, підготовка та презентація : [навч.-метод. посіб.] / Ю. П. Сурмін. – К. : НАДУ, 2008. – 184 с.
47. *Сторубльов О. І.* Підготовка рукописів до видання : [метод. посіб.]. – [2-ге вид., перероб. і доп.] / О. І. Сторубльов, Л. М. Беседіна. – К. : Логос, 2008. – 251 с.
48. *Технологія самостійної навчально-наукової роботи студентів* : [метод. мат.] / [О. І. Кіліченко, Л. В. Степанова, О. М. Ткачук та ін.]. – Івано-Франківськ : Плай, 2003. – 88 с.
49. *Тойнби А. Дж.* Пережитое. Мои встречи. – [пер. с англ.] / Арнольд Джозеф Тойнби. – М. : Айрис-пресс, 2003. – 672 с.
50. *Томан І.* Мистецтво говорити. – [пер. з чес.]. – [2-ге вид.] / Іржі Томан. – К. : Політвидав України, 1989. – 293 с.
51. *Томан І.* Як удосконалити самого себе. – [пер. з чес.] / Іржі Томан. – К. : Політвидав України, 1988. – 319 с.
52. *Шут М. І.* Методичні вказівки до підготовки, виконання і захисту кваліфікаційних (дипломних) робіт / М. І. Шут, В. П. Сергієнко, А. В. Касперський. – К. : Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 1999. – 37 с.
53. *Як підготувати і захистити дисертацію на здобуття наукового ступеня: (методичні поради)* / [автор-упоряд. Л. А. Пономаренко]. – [3-тє вид., випр. і доп.]. – К. : Толока, 2007. – 80 с.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. Бірта Г. О. Методологія і організація наукових досліджень / Логіка процесу наукового дослідження [Електронний ресурс] / Г. О. Бірта. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/1597012260992/dokumentoznavstvo/logika_protsestu_naukovogo_doslidzhennya
2. Бойчук Н. І. Самостійна робота студентів в умовах болонської системи [Електронний ресурс] / Н. І. Бойчук. – Режим доступу : <http://intkonf.org/boychuk-ni-samostiyna-robota-studentiv-v-umovah-bolonskoyi-sistemi/>
3. Броннікова Л. В. Наука і суспільство на початку 21 ст.: новий етап взаємодії [Електронний ресурс] / Л. В. Броннікова. – Режим доступу : <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/sociology/2012/183-171-14.pdf>
4. Види науково-дослідної роботи студентів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://p-for.com/book_99_glava_37_ROZD%D0%86L_5._VIDI_NAUKOVO-DOSL%D0%86.html
5. Види та форми науково-дослідної роботи студентів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.info-library.com.ua/books-text-8404.html>
6. Грицюк Л. К. Організація самостійної роботи студентів у навчальному процесі вищого навчального закладу [Електронний ресурс] / Грицюк Л. К., Сіврук М. В. – Режим доступу : <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/1010/3/Gritsyuk.pdf>
7. Гудзенко-Александрук О. Г. Логіка наукового дослідження. Тестові завдання для студентів денної форми навчання [Електронний ресурс] / О. Г. Гудзенко-Александрук – Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2013. – 24 с. – Режим доступу : http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/4111/1/Metodychka_Testy_LND_gotova.pdf
8. Занька В. В. Основи науково-дослідної роботи : [навч. посіб.] [Електронний ресурс] / В. В. Занька, Н. О. Коваль, Т. О. Журко. – Вінниця : ВНТУ, 2013. – 143 с. – Режим доступу : http://posibnyky.vntu.edu.ua/abooks/petr/Zianko_Koval%D0%BD%D0%BC.pdf
9. Калакура Я. Методика написання, редагування та бібліографічного оформлення українознавчого дослідження [Електронний ресурс] / Я. Калакура. – Режим доступу : <http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.html?id=2698>
10. Лебедюк О. О. Забезпечення інформаційних потреб студентів педагогічного ВНЗ у процесі науково-дослідницької роботи [Електронний ресурс] / О. О. Лебедюк. – Режим доступу : <http://www.ic.ac.kharkov.ua/RIO/v34/V34-3-12.pdf>
11. Логічні методи дослідження (пізнання) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/83/22/>

12. *Марцин В. С.* Основи наукових досліджень : [навч. посіб.] [Електронний ресурс] / В. С. Марцин, Н. Г. Міценко, О. А. Даниленко. – Л. : Ромус-Поліграф, 2002. – 128 с. – Режим доступу : http://ualib.com.ua/b_162.html
13. *Методика* підготовки, оформлення і захисту науково-дослідних робіт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://nenc.gov.ua/doc/vvv/lectures/mpozndr.pdf>
14. *Методичні* вказівки щодо семінарських занять з навчальної дисципліни «Основи науково-дослідної роботи» для студентів денної та заочної форм навчання за напрямом 6.020105 – «Документознавство та інформаційна діяльність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dkz.ck.ua/pic/4.pdf>
15. *Методологія* наукових досліджень : [навч. посіб.] [Електронний ресурс] / [В. С. Антонюк, Л. Г. Полонський, В. І. Аверченков та ін.]. – К. : НТУУ «КПІ», 2015. – 274 с. – <http://www.twirpx.com/file/1850979/>
16. *Мокін Б. І.* Методологія та організація наукових досліджень : [навч. посіб.] [Електронний ресурс] / Б. І. Мокін, О. Б. Мокін. – Вінниця : ВНТУ, 2014. – 180 с. – Режим доступу : <http://www.mokin.com.ua/files/articles/62/61/mond.pdf>
17. *Наука* в різних іпостасях [Електронний ресурс] // Журнал Віче. – №6, березень 2012. – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/3033/>
18. *Наукова* робота (дипломна, магістерська робота) і основні вимоги. – Режим доступу : <http://baeva.org.ua/?p=183>
19. *Науково-дослідна* робота студентів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/posibnuku/327/4.pdf>
20. *Ніколаєва Л. М.* Основи науково-дослідницької роботи [Електронний ресурс] / Л. М. Ніколаєва. – Л. : [б. в.], 2003. – 171 с. – Режим доступу : <http://www.musicfancy.net/uk/sheet-music-archive-ua/144>
21. *Основи* наукових досліджень : [навч. посіб.] [Електронний ресурс] / [В. С. Марцин, Н. Г. Міценко, О. А. Даниленко та ін.]. – Л. : Ромус-Поліграф, 2002. – 128 с. – Режим доступу : <http://imath.kiev.ua/~golub/ref/martsin.pdf>
22. *Особливості* організації самостійної роботи студентів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/school/lessons_summary/education/36615/
23. *Офіційний* веб-сайт Інституту історії України НАН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.history.org.ua>.
24. *Офіційний* веб-сайт Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ipiend.gov.ua>.
25. *Пелеха Ю. І.* Основи науково-дослідної роботи [Електронний ресурс] / Ю. І. Пелеха, Н. О. Леміш – http://dilo.kiev.ua/books_osnovi_ndr.html
26. *Правила* та зразки оформлення науково-дослідних робіт: методичні рекомендації для викладачів і студентів усіх форм навчання / [укладачі : І. В. Сало, Д. Л. Лобода, М. А. Ребрик] [Електронний ресурс]. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – 63 с. – Режим доступу : http://www.banking.uabs.edu.ua/images/departament/banking/dipldoc/zrazku_final.pdf

27. *Про* практичну підготовку студентів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.mon.gov.ua/newstmp/2009_1/09_02/1_9_93.doc

28. *Рассоха І. М.* Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень» [Електронний ресурс] / І. М. Рассоха. – Режим доступу : <http://eprints.kname.edu.ua/24084/1/2010%20п%2090Л%20Методологія%20наукових%20досліджень.pdf>

29. *Рибак С. Б.* Сутність і структура самостійної навчальної діяльності студентів / С. Б. Рибак, Н. Б. Баумвальд, Р. М. Писарик [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/932>

30. *Стеченко Д. М.* Методологія наукових досліджень [Електронний ресурс] / Д. М. Стеченко, О. С. Чмир. – Режим доступу : <http://toloka.hurtom.com/viewtopic.php?t=39664>

31. *Український історичний портал* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.history.com.ua>.

32. *Худолій О. М.* Інформаційне забезпечення науково-дослідної роботи [Електронний ресурс] / О. М. Худолій. – Режим доступу : <http://www.tmfv.com.ua/journal/article/view/660/646>

33. *Цехмістрова Г. С.* Основи наукових досліджень : [навч. посіб.] [Електронний ресурс] / Г. С. Цехмістрова. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2003. – 240 с. – Режим доступу : <http://www.info-library.com.ua/books-book-96.html>

34. *Что* такое плагиат, или О западных стандартах научной этики [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.osvita.org.ua/-articles/68.html>.

35. *Швець Д. Є.* Керованість самостійною роботою студентів як шлях для підвищення якості освіти [Електронний ресурс] / Д. Є. Швець, Є. Я. Швець // Гуманітарний вісник ЗДІА. – Випуск 41. – 2010. – Режим доступу : http://www.zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_41_17.pdf

36. *Яремчук В.* Основи науково-дослідної роботи студентів : [навч. посіб. для студентів факультетів гуманітарного профілю] [Електронний ресурс] / В. Яремчук. – Острог : Нац. ун-т «Острозька академія», 2012. – 56 с. – Режим доступу : <http://eprints.oa.edu.ua/3008/>

СЛОВНИК-ДОВІДНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ І ПОНЯТЬ

Абстрагування (від лат. *abstractio* – відвернення, віддалення) – один із засобів пізнання та теоретичного представлення реальності у знанні. Абстрагування полягає у виділенні й розгляді деяких (а то й однієї) особливостей і прикмет предмета, щоб не зупиняючись на другорядному, зосередитися на тому, що найважливіше, з огляду на рух до поставленої мети. У широкому розумінні абстрагування є відволіканням від одиничного, випадкового, несуттєвого і виділенням загального, необхідного, суттєвого, щоб спростити шлях до науково об'єктивного знання. Результатами абстрагування є категорії й т. зв. абстрактні поняття, які теоретично репрезентують тільки одну з важливих сторін об'єкта пізнання або фіксують якусь прикмету безвідносно до реального чи можливого її носія. [Детальніше див.: *Філософський енциклопедичний словник* / [редкол.: В. І. Шинкарук (гол.)]. – К., 2002. – С. 3–4].

Абстракція історична (від лат. *abstractio* – відвернення, віддалення) – форма пізнання історичного шляхом усвідомленого виокремлення історичних рис описуваної реальності. Ціле, що мислиться та утримується в абстракції і пов'язане з певною сукупністю емпіричних виявів досліджуваного історичного об'єкта, становить історичне явище. Абстракція історична повинна бути обґрунтованою і попередньо обумовленою у вихідних положеннях дослідження, її застосування несумісне з можливими суперечностями. [Детальніше див.: *Історична наука: термінологічний і понятійний довідник: [навч. посіб.]* / [В. М. Литвин, В. І. Гусєв, А. Г. Слюсаренко та ін.]. – К., 2002. – С. 6–7.].

Автореферат (від. грец. *αὐτός* – сам та лат. *refero* – доповідаю, повідомляю) – короткий виклад наукової праці, підготовлений автором та надрукований для попереднього ознайомлення з твором. Прообразом автореферату є «тези», які супроводжували докторські дисертації латинською мовою (починаючи з Середньовіччя).

Автореферат дисертації – стислий виклад кандидатської та докторської дисертації, який виконується після її фактичного завершення. Виконується, як правило, накладом 100–150 примірників і розсилається відповідно до спеціальних списків розсилки у спеціалізовані наукові організації задля апробації та отримання відгуків на автореферат.

Алгоритм (від лат. *algorithmus* – транслітерація латинською імені арабського математика IX ст. аль-Хорезмі) – точно визначена і строго детермінована система послідовних правил дії (програма), яка застосовується для ефективного розв'язання певного класу задач. Головні ознаки: детермінованість, дискретність, ефективність, масовість. Є одним із основних понять математики, кібернетики та інформаційних технологій [Детальніше див.: *Філософський енциклопедичний словник* / [редкол.: В. І. Шинкарук (гол.)]. – К., 2002. – С. 16].

Аналіз (від грец. *ανάλυσις* – роз'єднання) – розкладання цілого на частини у процесі предметно-практичної або розумової діяльності. У методологічному відношенні аналіз є таким способом дослідження об'єкта, що полягає у виокремленні його частин, властивостей, відношень тощо з метою їх самостійного вивчення. У результаті отримуються часткові, абстрактні, неповні знання, оскільки поза увагою залишається взаємозв'язок частин. Однак без такого розкладання на частини цілого об'єкта неможливо досягнути його внутрішню організацію і динаміку. Аналіз перебуває у тісній методологічній кореляції з синтезом. [Детальніше див.: *Філософський енциклопедичний словник* / [редкол.: В. І. Шинкарук (гол.)]. – К., 2002. – С. 19].

Анкетування (від фр. *enquete* – розслідування) – процес збору первинної інформації (даних) у соціологічних, економічних, демографічних, маркетингових та інших дослідженнях, за якого спілкування дослідника і респондента опосередковано анкетой (ієрархічно побудована і поєднана єдиним дослідницьким задумом система питань, спрямованих на виявлення кількісно-якісних характеристик об'єкта і предмета аналізу); оперативний спосіб збирання первинної інформації (даних). Анкетування поділять: за кількістю опитуваних (групове й індивідуальне); за способом розповсюдження (роздавальне, поштове, пресове, телетайпне, Інтернет-анкетування тощо); за формою спілкування анкетера і респондента (очне, заочне). [Детальніше див.: *Соціологічна енциклопедія* / [уклад. В. Г. Городяненко]. – К., 2008. – С. 29.].

Анотація (від лат. *annotatio* – зауваження, помітка) – короткий виклад змісту книги, статті, розробки, звіту тощо. Дозволяє робити висновки про доцільність їх докладнішого вивчення. При анотуванні крім змісту твору, враховується його призначення, цінність, направленість.

Артефакт (від лат. *artefactum* – штучно зроблене) – продукт культури, який може зберігатися довший час, ніж культура, що його породила. Артефактами зазвичай є різноманітні матеріальні пам'ятки культури, однак виокремлюють і невлімові артефакти, зокрема ідеї, теорії, які існують триваліший час, ніж культура, продуктом якої вони є. [Соціологічна енциклопедія / [уклад. В. Г. Городяненко]. – К., 2008. – С. 36.].

Бібліографічний опис – це сукупність бібліографічних відомостей про документ, його складову частину чи групу документів, які наведені за певними правилами, необхідні та достатні, і є результатом аналітико-синтетичної переробки інформації. Процес складання бібліографічного опису передбачає виявлення та формування за певною методикою множини бібліографічних даних про окремий документ або його частину, чи групу документів.

Бібліографія (від грец. *βιβλιον* – книжка і *γραφω* – пишу) – галузь знання про книгу, газету або інший бібліотечний документ, завданнями якої є: 1) виявлення, облік, опис, систематизація і якісний аналіз творів друку; 2) складання різних бібліографічних посібників, які полегшують і сприяють кращому використанню друкованої продукції з науковою, практичною і виховною метою; 3) розробка принципів і методів бібліографування друкованих творів і організації бібліографічної роботи.

Валідність методики (франц. *valide* – законний, дійсний) – міра придатності методики для виконання визначених дослідницьких завдань.

Верифікація (від лат. *verus* – справжній і *facere* – робити) – логіко-методологічна процедура встановлення істинності наукових гіпотез (або інших наукових тверджень) на основі їх емпіричної перевірки. Термін отримав широке розповсюдження у зв'язку з концепцією мови науки у *логічному емпіризмі*, який сформулював т. з. принцип верифікації або верифікованості. Розрізняють безпосередню верифікацію – пряму перевірку тверджень, у яких формулюються дані спостереження та експерименту і опосередковану верифікацію – встановлення логічних відносин між опосередковано верифікованими і прямо верифікованими твердженнями. На даний час верифікацію найчастіше розглядають як результат багатопланових взаємовідносин між конкуруючими теоріями і даними їхніх експериментальних перевірок. [Детальніше див. : *Современная западная философия : [словарь] / [сост. : В. С. Малахов, В. П. Филатов]. – М., 1991. – С. 59. ; Соціологічна енциклопедія / [уклад. В. Г. Городяненко]. – К., 2008. – С. 102.]*

Герменевтика історична (від грец. *ερμηνευτική* – роз'яснюю, тлумачу) – мистецтво і теорія тлумачення писемних пам'яток. На думку окремих дослідників, історична герменевтика виступає інтегруючою ланкою між філософією та історичними дисциплінами. Становлення методології історичної герменевтики розпочалося у першій половині XIX ст. і пов'язане з дослідженнями представників німецької історичної школи (Л. фон Ранке, Й.-Г. Дройзен, В. Дільтей). В основі історичної герменевтики – метод розуміння та інтерпретації тексту як продукту певної культурної традиції. Історичне розуміння іншої епохи реалізується внаслідок виявлення суб'єктом пізнання невиразного контексту. Тому історична герменевтика робить акцент не на традиційному для історіографії акті аналізу або критики джерела, а на акті його «розуміння». У свою чергу історики-герменевтики виступають проти «наївного історичного об'єктивізму» і ставлять під сумнів самі пізнавальні можливості історика, закликаючи до переосмислення таких понять, як «прозорість тексту», «об'єктивність історика», «специфіка історичного пізнання». Цей теоретичний напрям нині дістав назву «нова інтелектуальна історіографія» і є поширеним у Німеччині, Нідерландах і США. [Енциклопедія історії України : в 5 т. / [голова редкол. В. А. Смолій]. – К. : Наукова думка, 2003– . – Т. 2 : Г–Д. – 2004. – С. 93. ; *Історична наука : термінологічний і понятійний довідник : [навч. посіб.] / [В. М. Литвин, В. І. Гусєв, А. Г. Слюсаренко та ін.]. – К., 2002. – С. 71–72.]*

Гіпотеза (від грец. *υπόθεσις* – основа, припущення) – 1) наукове припущення, висунуте для пояснення фактів, явищ, процесів, яке потребує підтвердження чи спростування; 2) обґрунтоване припущення про структуру, складові елементи, механізм функціонування і розвитку досліджуваного об'єкта тощо. Висування гіпотези є необхідним елементом наукового пошуку. У процесі формулювання гіпотези можливе допущення ряду помилок, найпоширенішими з яких є такі: 1) висувається гіпотеза, доказ чи спростування

яких фактично нічим не збагачує науку; 2) пропонуються занадто узагальнені гіпотези, без строгих формулювань, що їх практично неможливо перевірити. [Детальніше див. : *Соціологічна енциклопедія* / [уклад. В. Г. Городяненко]. – К., 2008. – С. 81–82.].

Гіпотеза історична (від грец. *υπόθεση* – основа, припущення) – форма наукового історичного пізнання, яка спрямована на раціональну організацію історичного дослідження. З логічного погляду історична гіпотеза виступає сукупністю висловлювань, що мають характер припущень, сформульованих на підставі існуючих фактів щодо істотних відношень і зв'язків, вірогідних для досліджуваного об'єкта. Гіпотезу належить підтвердити або спростувати за допомогою нових історичних фактів, внаслідок чого історична гіпотеза стимулює розширення емпіричної бази дослідження. Історичні гіпотези потрібно відрізняти від «наукових прогнозів» імовірних історичних подій, що здійснюються у межах суміжних з історичною наукою дисциплін (політології, соціології, філософії та ін.). [Детальніше див. : *Історична наука : термінологічний і понятійний довідник* : [навч. посіб.] / [В. М. Литвин, В. І. Гусев, А. Г. Слюсаренко та ін.]. – К., 2002. – С. 73.].

Дедукція (від лат. *deductio, deduco* – відводжу, виводжу) – у традиційній логіці перехід від загального до окремого; одна з форм умовиводу, при якій на основі загального правила логічним шляхом із одних положень, як істинних, із необхідністю виводиться нове істинне положення. Теорію дедукції уперше створив Арістотель. У сучасній логіці дедукція розуміється як формальний засіб, який забезпечує виведення істинних висновків із істинних засновків. [Детальніше див. : *Філософський енциклопедичний словник* / [редкол. : В. І. Шинкарук (голова)]. – К., 2002. – С. 143–144].

Детермінізм (від лат. *determinare* – обмежити, визначити) – загальне вчення про взаємозв'язок і взаємозумовленість явищ і процесів реальності. Детермінізм спрямовує наукове дослідження на аналіз і розкриття умов, причин і закономірностей будь-яких змін у природі, суспільстві, мисленні. Основою детермінізму є концепція причинності і закономірності. [Детальніше див. : *Соціологічна енциклопедія* / [уклад. В. Г. Городяненко]. – К., 2008. – С. 102.].

Джерело наукової інформації – це документ, що містить якесь повідомлення. Документальні джерела містять у собі основний обсяг відомостей, що використовуються у науковій, викладацькій і практичній діяльності. До документів відносять різного роду видання, що є основним джерелом наукової інформації.

Джерелознавча критика – поетапне опрацювання дослідниками історичних джерел з використанням сукупності певних методів, прийомів, засобів тощо. Сучасний комплекс джерелознавчої критики включає обов'язкові елементи, зокрема: визначення зовнішніх особливостей пам'ятки, доведення автентичності джерела, прочитання його тексту, встановлення часу і місця створення, авторства, обставин та мотивів походження, тлумачення тексту, визначення вірогідності джерела, його надійності, наукової значущості. Універсальних прийомів джерелознавчої критики щодо всіх історичних джерел

немає, історик щоразу використовує комплекс можливих методів, засобів. Так, сучасна джерелознавча критика акумулює кілька груп методів: загальнонаукові, міждисциплінарні, загальноісторичні, спеціальні джерелознавчі. У процесі джерелознавчої критики не можна зупинятися на етапі аналітичної критики, об'єктом якої є окремі джерела, а метою – одержання окремих фактів; необхідно переходити до синтетичної критики, що дасть змогу оцінити весь комплекс джерел з певної теми у їх зв'язку, взаємозумовленості, відтворити цілісність комплексу джерел як своєрідного феномену культури певного часу. [Детальніше див. : *Історична наука : термінологічний і понятійний довідник : [навч. посіб.]* / [В. М. Литвин, В. І. Гусєв, А. Г. Слюсаренко та ін.]. – К., 2002. – С. 105–106.]

Дисертація (від лат. *dissertatio* – твір, обговорення, розсуд, доповідь) – спеціально підготовлена наукова праця на правах рукопису, яку виконують для прилюдного захисту на здобуття наукового ступеня. В Україні розрізняють дисертацію для здобуття наукового ступеня кандидата наук (кандидатська дисертація) та доктора наук (докторська дисертація). Як правило, дисертація включає висвітлення стану вивчення проблеми (огляд та аналіз), результати теоретичних та експериментальних досліджень автора, висновки та рекомендації. У дисертації з технічних наук окремим розділом подаються авторські розробки технології або технічних конструктивних рішень.

Документ (від лат. *documentum* – доказ) – засіб закріплення встановленим способом за допомогою спеціального носія інформації про факти, явища, процеси об'єктивної реальності та розумової діяльності людини. Ця інформація може фіксуватися через букви, цифри, малюнки, фотографії, звукозаписи тощо. Документи класифікують за декількома підставами: *засіб фіксації* (письмові, іконографічні, фонетичні, комп'ютерні); *за авторством* (офіційні, неофіційні); *за ступенем персоніфікації* (особові, безособові); *за функціональними особливостями* (інформативні, регулятивні); *за змістом* (історичні, правові, соціально-економічні); *за ступенем наближеності до інформації* (первинні, вторинні); *за кількістю авторів* (індивідуальні, колективні). [Детальніше див. : *Соціологічна енциклопедія* / [уклад. В. Г. Городяненко]. – К., 2008. – С. 111.]

Етос науки (від грец. *ethos* – звичай) – поняття філософії науки і соціології науки, яке означає сукупність моральних імперативів, які прийняті у науковому співтоваристві і визначають поведінку вченого. Концепцію «нормального етоса науки» розробив у 1940-ві рр. американський соціолог Р. К. Мертон. Основу етоса науки складають імперативи: універсалізм, загальність, незацікавленість та організований скептицизм. Відповідно суттєві відхилення від цих норм призводять до деградації наукового співтовариства, зниження якості виробленого знання, появи псевдонауки. Згодом, до «мертонівського етоса науки» були додані ще кілька норм: оригінальність, емоційна нейтральність, незалежність, інтелектуальна скромність і т. п. [Детальніше див. : *Современная западная философия : [словарь]* / [сост. : В. С. Малахов, В. П. Филатов]. – М., 1991. – С. 397.]

Завдання дослідження – це вибір шляхів і засобів для досягнення мети відповідно до висунутої гіпотези. Завдання найкраще формулюються у вигляді твердження того, що необхідно зробити, щоб мета була досягнута.

Закон науковий – 1. Внутрішній суттєвий зв'язок явищ, який обумовлює їх необхідний розвиток. Закон виражає певний порядок причинного, необхідного і стійкого зв'язку між явищами або властивостями об'єктів, повторюванні суттєві відносини, за яких зміна одних явищ викликає цілком конкретну зміну інших. Існує три основні групи законів: 1) специфічні, або часткові; 2) загальні для великих груп явищ; 3) всезагальні або універсальні. 2. Фактологічно доведене твердження (в рамках теорії, концепції, гіпотези), яке пояснює об'єктивні факти; або певне явище, яке наділене загальністю і повторюваністю, зафіксоване та описане.

Знання – особлива форма духовного засвоєння результатів пізнання, яка характеризується усвідомленням їх істинності. Знання як право на істину відповідає перед зовнішнім (матеріально-практичним) і внутрішнім (логічна аргументація та моделювання) досвідом. Знання у процесі практичного використання перетворюється у переконання людей. Знання є адекватним виразом співвідношення абсолютної та відносної істини. Системи знань визначаються через категоріальний лад певних культурно-історичних епох. За рівнем рефлексивності, доказовості та системної теоретизації знання поділяється на *буденне, конкретно наукове і філософське*. Знаково-мовною реалізацією знання виступає текст як семіотична система, що здатна актуалізувати інформаційні масиви значної потужності. [Детальніше див.: *Філософський енциклопедичний словник / [редкол.: В. І. Шинкарук (голова)]. – К., 2002. – С. 228–229*].

Знання історичне – один із розділів гуманітарного знання, що є концентрованим відображенням об'єктивної історії зародження, формування й розвитку людства, суспільства та цивілізації як невід'ємної складової історії космосу, природи і Землі. Історичне знання – це сукупність ідеальних образів, що відображають історичні процеси та явища об'єктивної дійсності. Розвивається на засадах поступу, неухильного примноження і збагачення джерельної бази, утвердження достовірності та об'єктивності, хоча на певних етапах здатне переживати застій, кризу і навіть занепад. Історичне знання здобувається шляхом наукового пізнання, застосування дослідницьких методів, ґрунтується на джерельній базі, його достовірність перевіряється практикою. Циркулює у суспільстві у вигляді історичної літератури. Кожне нове покоління істориків не переписує історію заново, а поглиблює знання шляхом розширення джерельної бази, застосування нових методів досліджень, по-новому осягає історичний досвід. Історичне знання приведене у систему історичною наукою, а системність історичної науки є визначальним чинником, що надає їй статусу науково знання. [Детальніше див.: *Історична наука: термінологічний і понятійний довідник: [навч. посіб.] / [В. М. Литвин, В. І. Гусєв, А. Г. Слюсаренко та ін.]. – К., 2002. – С. 146–147*].

Ідіографічний метод (від. грец. *εἰδικός* – особливий, своєрідний і *γράφω* – пишу) – метод гуманітарних наук про культуру, що покликаний забезпечувати опис індивідуальних особливостей «суттєвих» історичних фактів. Запропонований неокантіанцями Баденської школи (запроваджений В. Віндельбаном і докладно розроблений, під назвою індивідуалізуючого, Г. Рікертом). Найістотніша відмінність між науками, на думку В. Віндельбанда, полягає у тому, що одні встановлюють закони, інші – факти. Перші мають загальний характер, другі – індивідуальний. Одні є, як їх назвав В. Віндельбанд, номотетичні, другі – ідіографічні. Нині ідіографічний метод розглядається як один із важливих засобів гуманітарно-історичного пізнання, що має, однак досить чітко визначений інтервал дійового застосування. [Детальніше див. : *Історична наука : термінологічний і понятійний довідник : [навч. посіб.] / [В. М. Литвин, В. І. Гусєв, А. Г. Слюсаренко та ін.]*. – К., 2002. – С. 151. ; *Современная западная философия : [словарь] / [сост. : В. С. Малахов, В. П. Филатов]*. – М., 1991. – С. 112.].

Індукція (від лат. *inductio* – наведення) – форма умовиводу, де на підставі знання про окреме робиться висновок про загальне; спосіб міркування, за допомогою якого встановлюється обґрунтованість висунутого припущення чи гіпотези. У реальному пізнанні індукція завжди виступає в єдності з дедукцією, нерозривно з нею пов'язана. [Детальніше див. : *Філософський енциклопедичний словник / [редкол. : В. І. Шинкарук (голова)]*. – К., 2002. – С. 241].

Інтерв'ю (від. англ. *interview* – бесіда віч-на віч, зустріч, обмін думками) – вид соціологічного опитування, який передбачає цілеспрямовану соціально-психологічну взаємодію із респондентом з метою отримання певної інформації. Інтерв'ю є специфічним способом соціального пізнання. Воно являє собою емоційний процес спілкування і, на відміну від анкетування, більшою мірою психологізоване. Основними сферами застосування інтерв'ю у соціології є: пробні, пілотажні дослідження, вивчення громадської думки, опитування експертів, телефонні опитування, контрольні й вибіркові опитування при анкетуванні та ін. Оброблені та систематизовані результати інтерв'ю використовуються у прикладних історичних дослідженнях. [Детальніше див. : *Соціологічна енциклопедія / [уклад. В. Г. Городяненко]*. – К., 2008. – С. 160.].

Інтернет (від англ. *Interne* – всемережжя) – всесвітня система взаємосполучених комп'ютерних мереж, що базуються на комплекті Інтернет-протоколів. Інтернет також називають мережею мереж. Інтернет складається із мільйонів локальних і глобальних приватних, публічних, академічних, ділових і урядових мереж, пов'язаних між собою з використанням різноманітних дротових, оптичних і бездротових технологій. Інтернет становить фізичну основу для розміщення величезної кількості інформаційних ресурсів і послуг, таких як взаємопов'язані гіпертекстові документи Всесвітньої павутини (World Wide Web – WWW) та електронна пошта. У повсякденній мові слово Інтернет найчастіше вживається в значенні Всесвітньої павутини і доступної в ній інформації, а не у значенні самої фізичної мережі.

Інформаційне суспільство (від *англ. information society – інформаційне суспільство*) – соціологічна і футурологічна концепція, яка серед факторів суспільного розвитку на перше ставить виробництво та використання науково-технічної та іншої інформації. Концепція інформаційного суспільства є різновидом теорії постіндустріального суспільства. Розглядаючи суспільний розвиток як «зміну стадій», прихильники теорії інформаційного суспільства пов'язують його становлення із домінуванням «четвертного», інформаційного сектора економіки, який слідує за сільським господарством, промисловістю та економікою послуг. Соціальні і політичні зміни розглядаються у теорії інформаційного суспільства як прямий результат «мікроелектронної революції». Перспектива розвитку демократії пов'язується із поширенням інформаційної техніки. Технологічне трактування отримують проблеми подолання соціальних антагонізмів, відчуження і дегуманізації. Однак концепція інформаційного суспільства викликає критику з боку гуманістично орієнтованих філософів і вчених, які відзначають поверховість технологічного детермінізму, вказують на негативні наслідки комп'ютеризації суспільства. [Детальніше див. : *Современная западная философия : [словарь] / [сост. : В. С. Малахов, В. П. Филатов]. – М., 1991. – С. 117.]*

Інформація вторинна – отримані в результаті статистичної обробки первинної інформації узагальнюючі показники, середні величини і т. д., тобто статистичне резюме, що відображає визначені зв'язки, тенденції, емпіричні залежності. Вторинна інформація є основою теоретичного знання, забезпечуючи йому статус вірогідності, тому що виключає випадкові і суб'єктивні відхилення, наявні у первинній інформації. [Детальніше див. : *Соціологічна енциклопедія / [уклад. В. Г. Городяненко]. – К., 2008. – С. 164.]*

Інформація наукова – це логічна інформація, що отримується в процесі пізнання, яка адекватно відображає закономірності об'єктивного світу й використовується в суспільно-історичній практиці. З визначення випливає, що науковою можна вважати тільки ту інформацію, що задовольняє декілька серйозних вимог. По-перше, наукова інформація отримується людиною у процесі пізнання і, отже, нерозривно пов'язана з її практичною, виробничою діяльністю, оскільки остання є основою пізнання. По-друге, наукова інформація – це логічна інформація, що утворюється шляхом обробки інформації, яка надходить до людини через органи чуттів, за допомогою абстрактно-логічного мислення. Вона повинна адекватно відображати об'єктивний світ.

Інформація первинна – вид емпіричного знання, отриманого за допомогою спеціальних методів дослідження, що відображає тільки той стан об'єкт, який мав місце у визначеній емпіричній ситуації. Ця інформація фіксує одиничні спостереження, висловлювання, оцінки, а тому за змістом може мати і вірогідний, і достовірний характер [Соціологічна енциклопедія / [уклад. В. Г. Городяненко]. – К., 2008. – С. 164–165.]

Інформація (від *лат. informatio – роз'яснення, витлумачення*) – це знання про світ, його об'єкти, суб'єкти, процеси, явища, діяльність тощо, які

збираються, зберігаються, передаються і поширюються усно, письмово чи в інший спосіб (за допомогою умовних сигналів, технічних засобів і т. д.). Інформація отримала статус загальнонаукового поняття, що означає: обмін відомостями між людьми, людиною та автоматом, автоматом та автоматом; обмін сигналами у рослинному і тваринному світі; передача ознак від клітини до клітини, від організму до організму. Інформація стала загальним поняттям для всіх наук, а інформаційний підхід, що охоплює сукупність ідей і комплекс математичних засобів, перетворився у загальнонауковий засіб дослідження. [Детальніше див. : *Соціологічна енциклопедія* / [уклад. В. Г. Городяненко]. – К., 2008. – С. 163.].

Індекс цитування – це прийнята у науковому світі міра значущості наукової роботи якого-небудь ученого або наукового колективу. Величина індексу цитування визначається кількістю посилань на публікацію або прізвище автора в інших джерелах. Однак для точного визначення значущості наукових праць важлива не лише кількість посилань на них, але й якість цих посилань.

Індекс Гірша (h-індекс) – кількісна характеристика вченого, заснована на кількості його публікацій і кількості цитувань цих публікацій. Наприклад, учений має індекс Гірша 5, якщо 5 з його статей цитуються як мінімум 5 разів кожна.

Істина – 1. Філософська категорія, яка відбиває глибинний смисл людського світовідношення та досягнення буття, шукань людського духу та творення гуманістичних ідеалів; виражає сутнісний зміст та безпосередню мету пізнавального процесу і характеризує його результат – знання як адекватне відображення суб'єктивної та об'єктивної реальності в свідомості людини. Істина встановлюється через визначення відповідності пізнавального образу, знання реального стану речей в дійсності. 2. Логічне поняття, виражає одне з двох або багатьох істиннісних значень, які надаються будь-якому судженню або системі суджень, окремій теорії або системі теорій. Протилежними до категорії істина виступають поняття «омана», «хиба», «оманливість», «хибність». [Детальніше див. : *Філософський енциклопедичний словник* / [редкол. : В. І. Шинкарук (голова)]. – К., 2002. – С. 252–253].

Історизм – принцип, концепція розгляду явищ, який надає особливого значення специфічному контексту: епосі, географічному розташуванню, місцевій культурі, а також історії становлення того чи іншого питання. У загальній формі історизм уперше знайшов реалізацію у християнській трактовці всесвітньої історії. Важливим етапом розвитку принципу історизму є філософія Г. Гегеля, яка надала йому систематичного і універсального характеру. Принципом історизму послідовно послуговувалася філософія марксизму, яка вимагала розглядати розвиток природи, суспільства і мислення з позицій історизму. З кінця ХІХ ст. історизм (його називають також *історицизмом*) зазнавав критики В. Дільтея, Б. Кроче, Г. Ріккєрта, К. Ясперса, К. Поппера та інших, які ставили під сумнів можливість встановлення законів розвитку суспільства і проорокування його майбутнього. У сучасному розумінні історизм

розглядається у зв'язку з проблемами інституціоналізації й означає наукову парадигму історичної науки XIX ст., яка зводиться до 5 основних ознак: а) інтереси (орієнтація на змінні потреби життя); б) «концепція ідеї» (формування домінуючого погляду на обумовленість людських дій у минулому); в) методи історичної реконструкції; г) форми історіографічного викладу; ґ) функції практичної орієнтації суспільства. [Детальніше див.: *Енциклопедія історії України: в 5 т. / [голова редкол. В. А. Смолій]. – К.: Наукова думка, 2003– . – Т. 3: Е–Й. – 2005. – С. 548–549.; Філософський енциклопедичний словник / [редкол.: В. І. Шинкарук (голова)]. – К., 2002. – С. 253–254.].*

Історико-антропологічний підхід – підхід до вивчення історичних фактів і явищ, що склався в історичній науці у другій половині XX ст. Визначає історію як науку про суспільну людину, яка діє у часі та історичному просторі. Виник на основі синтезу антропологічного принципу філософії та взаємодії історії з антропологією, психологією та іншими науками. Це спричинило звернення історії до вивчення сім'ї, родоводів, культури, релігії, міфів, ритуалів, вірувань, норм поведінки та інших життєпроявів людини. Визначає об'єктом історичних розглядів найперше особисті долі учасників історичних подій, що зумовило підвищений інтерес до мемуаристики, щоденників, біографічних матеріалів, епістолярної спадщини тощо. Предмет історичного пізнання на підставі історико-антропологічного підходу зміщується від «знелюднених» соціальних структур до людини як суб'єкта всіх соціальних утворень. [Історична наука: термінологічний і понятійний довідник: [навч. посіб.] / [В. М. Литвин, В. І. Гусєв, А. Г. Слюсаренко та ін.]. – К., 2002. – С. 166.].

Історична інформатика – наукова дисципліна, яка вивчає закономірності процесу інформатизації історичної науки та освіти. В її основі – сукупність теоретичних і прикладних знань, які необхідні для створення і використання у дослідницькій практиці машиночитаних версій історичних джерел усіх видів. Дисципліна охоплює велике коло проблем, пов'язаних з одержанням, використанням, зберіганням та поширенням історичної інформації. Історична інформатика почала формуватися наприкінці 1980-х рр. (вперше термін «історична інформатика» було вжито в 1992 р.) у ході подальшого розвитку кількісних методів історичного дослідження і розроблення нових інформаційних технологій на основі використання електронно-обчислювальних машин нового покоління (комп'ютерів). Теоретичним підґрунтям історичної інформатики є сучасна концепція інформатики, прикладною основою – інформаційно-комп'ютерні технології, що їх спільно розробляють історики і фахівці в галузі кібернетики. Основу історичної інформатики становить комп'ютерне джерелознавство, тобто методика й технологія створення банків даних, баз машиночитаних історичних джерел, використання мереж Інтернету. Також історична інформатика вивчає проблеми застосування інформаційних технологій в історичній науці й освіті, комп'ютерне моделювання історичних процесів тощо. [Детальніше див.:

Історична наука : термінологічний і понятійний довідник : [навч. посіб.] / [В. М. Литвин, В. І. Гусєв, А. Г. Слюсаренко та ін.]. – К., 2002. – С. 168–170.].

Історична соціологія – напрям соціології, предметом вивчення якого є історичні процеси розвитку суспільства і соціальних систем, інститутів, цінностей та явищ у діахронному вимірі, розроблення соціологічних теорій історичного розвитку і методів соціологічного аналізу історичних даних та прикладні історико-соціологічні дослідження. Напрямом історичної соціології є дослідження історичного розвитку соціальних структур і відносин. [Детальніше див. : *Соціологічна енциклопедія / [уклад. В. Г. Городяненко]. – К., 2008. – С. 166–167.].*

Історія повсякдення – один із сучасних напрямів розвитку історичної науки. Оформився у другій половині ХХ ст. у процесі становлення «нової соціальної історії». Історія повсякдення (від. нім. Alltagsgeschichte) як окремий напрямок розвитку історичної науки сформувався у середовищі західнонімецьких учених молодого покоління, які протиставили традиційному вивченню нової та новітньої соціальної історії Німеччини дослідження «малих життєвих світів» і повсякденного життя пересічних громадян. У французькій історіографії основи дослідження повсякдення заклали М. Блок і Л. Февр, у яких предметом вивчення були емоційні, інстинктивні та інші сфери мислення соціальних низів суспільства; а також Ф. Бродель, із дослідженням «Структури повсякдення» та П. Бурдьє із розробкою проблем етнології та соціології. У Великобританії вплив на розвиток історії повсякдення мали праці Е. Томпсона (зокрема, «Становлення англійського робітничого класу»), а також дослідження ліберальних істориків, які працювали у галузі соціальної історії. На сьогодні у рамках історії повсякдення ведуться дослідження умов життя, праці та відпочинку (побуту, умов проживання, раціону харчування, способів лікування, соціальної адаптації), а також факторів, що впливають на формування свідомості та норм поведінки, соціально-політичного уподобання тощо переважної більшості населення («пересічних людей») тієї чи іншої країни у певний історичний період. Історія повсякдення стала історією тих, без кого не могло б бути історії, але хто для істориків залишився в історії переважно «безіменним» і «мовчазним». Відповідно джерельну базу історії повсякдення складають давні тексти – церковні метричні записи, документи лікувальних закладів, шлюбні домовленості (контракти) тощо, а також предмети повсякденного побуту, матеріали усних опитувань. Історія повсякдення користується методами прикладної соціології, історичної демографії, антропології, соціальної психології, культурології. Набуває популярності використання прийомів мікроаналізу, також зростає і значення кількісних (квантитативних) методів. Історія повсякдення зазнала ряду критичних зауваг. Зокрема наголошується на обмеженості її методологічних, концептуальних та аналітичних можливостей, заперечення нею самого поняття «тотальна історія»; домінування емпіризму за відсутності належної уваги до обґрунтування теоретико-методологічних засад дослідження призводить до продукування представниками історії повсякдення переобтяжених дрібними деталями

напіваматорських праць. [Детальніше див. : *Енциклопедія історії України : в 5 т. / [голова редкол. В. А. Смолій]. – К. : Наукова думка, 2003– . – Т. 3 : Е–Й. – 2005. – С. 618–620.]*

Історія понять – історична дисципліна, яка досліджує сенси загальних політичних і соціальних понять (напр., таких, як «громадянин», «держава», «стан», «клас», «міщанин», «секуляризація», «революція» тощо), які характерні для певного історичного періоду (починаючи з античності). Це сприяє розумінню істинного змісту історичних джерел, в яких ці поняття текстурально зафіксовані, а також реконструювати ті чи інші глобальні історичні зміни. Історія понять має багато спільного з методом критики джерел та історичною герменевтикою. Як самостійна історична дисципліна історія понять сформувалася в 1960–1970-х рр. Поштовхом до її розвитку стала критика некоректного «перенесення» сучасних політичних понять у минуле. Соціальні й політичні поняття, з якими має справу історія понять поділяються на 3 групи: 1) поняття, сформовані в античний час і є прийнятними для сучасників; 2) поняття, що з моменту їх виникнення і до сьогодення докорінно змінили свій зміст; 3) поняття, що ще виявляються у ході мовної фіксації новизни певних соціальних та політичних явищ і відносин. Історія понять орієнтує процес історичного пізнання на: 1) дослідження суспільних явищ, подій і відносин, які набули мовного оформлення й зафіксовані в писемних джерелах; 2) реконструкцію минулого людського досвіду, який безпосередньо не втілювався у мові, але так чи інакше визначав особливості мовлення того чи іншого історичного періоду взагалі. При цьому особливо важливе значення надається локалізації виявлених змін у часі і ситуативному контексті (діахронний зріз). Лише така локалізація дає можливість конкретно використовувати виявлені на рівні змісту понять трансформації для інтерпретації соціальних змін. [Детальніше див. : *Енциклопедія історії України : в 5 т. / [голова редкол. В. А. Смолій]. – К. : Наукова думка, 2003– . – Т. 3 : Е–Й. – 2005. – С. 620.]*

Категорія – (від грец. *катηγορία* – висловлювання, обвинувачення, ознака) – загальне фундаментальне поняття, що виражає найістотніші закономірні зв'язки і відношення об'єктивної дійсності і пізнання. Вчення про категорії започаткували Платон і Арістотель. Сучасна наука поділяє категорії на загальні, які властиві всім наукам (сутність, стан, відношення, закономірності) і категорії суспільних (соціальних) наук (всесвіт, суспільство, цивілізація, культура тощо). Соціальні категорії мають ряд функцій: трактують універсальні процеси і зміни, які відбуваються у суспільстві з позицій соціальної науки; інтегрують потоки інформації; забезпечують своєрідну комунікацію, без якої неможливі спільна і доступна для порівняння творчість, розвиток наукового пізнання, його збагачення, удосконалення, поглиблення; утворюють єдине поле значень, без якого неможлива еволюція соціальної думки. Водночас соціальним категоріям властива багатозначність, неоднозначне трактування різними школами і концепціями. [Детальніше див. : *Соціологічна енциклопедія / [уклад. В. Г. Городяненко]. – К., 2008. – С. 171–172.]*

Категорії історичної науки – універсальні, всезагальні форми історичних діяльності, мислення та свідомості людей. Категорії історичної науки – поняття полісемантичне; воно може мати своїм змістом: а) основні форми історичної життєдіяльності (спільнота, культура, цивілізація, формація) і роди соціально-історичного буття людей (економіка, соціальна сфера, політика, духовне життя); б) форми історичного мислення, що використовуються людьми інстинктоподібно, поза їх свідомістю; в) наріжні характеристики історичного пізнання, що досягаються істориками як найзагальніші і фундаментальні поняття історії як науки; г) форми історичної самосвідомості. Категоріальна структура історичного мислення формується на основі соціально-історичної життєдіяльності людей. Численні категорії історичної науки утворюють так званий категоріальний апарат науки, що є своєрідним каркасом наукової теорії. Базовими категоріями історичної науки вважаються поняття «історичний час», «історичний простір» і «історичний факт». [Детальніше див. : *Філософський енциклопедичний словник* / [редкол. : В. І. Шинкарук (голова)]. – К., 2002. – С. 276.].

Кількісні методи в історичному дослідженні, квантитативна історія (від лат. *quantum* – кількість) – методи, які застосовуються для аналізу історичних явищ на основі кількісних показників. Передбачають використання істориками методів математичної статистики, імітаційного моделювання історичних процесів тощо для найефективнішого освоєння джерел, особливо масових. Кількісні методи, зокрема статистика, застосовувалися істориками вже на початку ХХ ст. Їх поширення у науці пов'язане з бурхливим розвитком обчислювальної техніки кінця 1950-х – початку 1960-х рр. В Україні на початку 1960-х рр. уперше електронно-обчислювальні машини (ЕОМ) для вивчення проблем історії техніки застосував Г. М. Добров. До теоретичних надбань вітчизняної школи квантитативної історії відносять розробки інформаційних аспектів джерелознавства, концепцій і методів аналізу масових джерел, методології застосування багатовимірної статистичного аналізу і математичного моделювання в історичних дослідженнях. Найбільш суттєві результати застосування методів квантитативної історії досягнуті у галузі аграрної історії Росії імперського періоду, соціально-політичної історії радянського суспільства перших десятиріч, вивчення середньовічних руських текстів, а також в археологічних дослідженнях. Кількісні методи доцільно використовувати не ізольовано, а поряд з іншими методами. Інколи їх зовсім не можна використовувати, оскільки в історії на відміну, наприклад, від математики не завжди є пряма функціональна залежність між явищами. [Детальніше див. : *Історична наука : термінологічний і понятійний довідник : [навч. посіб.]* / [В. М. Литвин, В. І. Гусєв, А. Г. Слюсаренко та ін.]. – К., 2002. – С. 191–192.].

Класифікація (лат. *classis* – розряд, група і *facere* – робити) – 1. Розподіл певних об'єктів у групи на основі їх загальних ознак, подібностей, розбіжностей, що відображають зв'язки між класами об'єктів у єдиній системі цієї галузі знання. 2. Система супідрядних понять (класів, об'єктів, явищ) у

певній галузі знання або діяльності людини, складена на основі обліку загальних ознак об'єктів і закономірних зв'язків між ними, що допомагає орієнтуватися у різноманітті об'єктів і знань. [Соціологічна енциклопедія / [уклад. В. Г. Городяненко]. – К., 2008. – С. 174.].

Кліометрія, кліометрика (від грец. *κλίο* – муза історії; грец. *μέτρο* – міра) – напрям в економічних, історичних, демографічних, соціологічних та політологічних дослідженнях, пов'язаний з аналізом за допомогою математичних методів, інформаційних технологій та відповідних інструментів різного роду щодо цих досліджень історичних джерел, переважно нової та новітньої історії. Її засновниками вважаються американські дослідники Р. Фогель та Д. Норт, упродовж 1960–1970-х рр. вони опублікували низку економічних праць, у яких переглянули усталені уявлення про чинники економічних підйомів та спадів у США кінця XIX ст. Нині кліометрика визнана міждисциплінарною галуззю наукових досліджень, яка дає змогу за допомогою конкретних кількісних оцінок масових явищ, зафіксованих у джерелах, по-новому досліджувати історичні процеси, зокрема тенденції еволюції господарських систем і траєкторії динаміки економічних процесів. Питання про межі «доцільності» використання методів кліометрії в історичних дослідженнях залишається відкритим. Зазначається, що для того, аби не порушувати усталені методологічні принципи історичної науки, які засвідчили свою ефективність і продуктивність у реальних здобутках історичної науки, засоби кліометрії мають використовуватися у комплексі з цими методами і лише як допоміжні інструменти історичної науки. [Детальніше див.: *Енциклопедія історії України : в 8 т. / [голова редкол. В. А. Смолій]*. – К. : Наукова думка, 2003– .– Т. 4 : Ка–Ком. – 2007. – С. 352–353.].

Коефіцієнт впливовості (також *імпакт-фактор* від англ. *impact-factor*) – коефіцієнт співвідношення цитування наукових журналів. Найчастіше використовується як оцінка важливості журналу у певній галузі. Коефіцієнт обчислюється за 3 роки та 5 років. Його можна розглядати як усереднене співвідношення кількості цитувань статей у журналі протягом поточного року, до загальної кількості статей надрукованих в цьому журналі за попередні два роки. Спрощено, КВ можна сприймати так: якщо, в середньому, кожна надрукована стаття була процитована один раз, то журнал матиме КВ рівний 1.

Комп'ютеризація (від лат. *computare* – рахувати, обчислювати) – процес удосконалення засобів збирання, зберігання, оброблення і поширення інформації, основою якого є широке впровадження комп'ютерної техніки. Іноді процеси комп'ютеризації та інформатизації суспільства ототожнюються. Комп'ютеризація є важливим фактором сучасного цивілізаційного процесу і соціокультурних трансформацій, окрім іншого відкриває принципово нові можливості для проведення наукових досліджень, кардинально і змістовно трансформує сфери поширення інформації та освіти. [Детальніше див.: *Соціологічна енциклопедія / [уклад. В. Г. Городяненко]*. – К., 2008. – С. 176–177.].

Конвенціоналізм (від лат. *convention* – угода) – напрям філософії науки, який стверджує, що в основу наукових теорій закладена угода (конвенція) між вченими, вибір якої обумовлений перш за все зручністю, простотою, уніфікацією і т. п. – критеріями, які не пов'язані безпосередньо з істинністю. Засновником конвенціоналізму виступив А. Пуанкаре. У конвенціоналізмі знайшов відображення той факт науково пізнання, що наукові теорії не є безпосереднім узагальненням емпіричних результатів і тому, конвенційні елементи не усуваються із «корпусу» науки. А це означає, що більшість сучасних методологічних концепцій містять ті чи інші елементи конвенціоналістської епістемології. [Детальніше див. : *Современная западная философия : [словарь] / [сост. : В. С. Малахов, В. П. Филатов]*. – М., 1991. – С. 131–132.].

Контент-аналіз (від. англ. *content* – зміст) – формалізований метод кількісно-якісного аналізу змісту документів з метою вивчення або вимірювання соціальних фактів, процесів, явищ, тенденцій, що відображенні цими документами. Характеризується об'єктивністю висновків і строгістю процедури та полягає у квантифікаційній (кількісне вираження якісних ознак) обробці тексту з подальшою інтерпретацією результатів. Виділяють два основних типи контент-аналізу: кількісний і якісний. Якщо кількісний аналіз націлений на виявлення частоти окремих тем, слів або символів, що містяться у тексті, то якісний аналіз пов'язаний з фіксуванням нетривіальних висловлювань, мовних інтонацій з розумінням цінності змісту повідомлення. [Детальніше див. : *Соціологічна енциклопедія / [уклад. В. Г. Городяненко]*. – К., 2008. – С. 184–185.].

Концепція (від лат. *conceptio* – сприйняття) – система понять про ті чи інші явища, процеси; спосіб розуміння, тлумачення якихось явищ, подій; основна ідея будь-якої теорії. Термін «концепція» вживають також для позначення головного задуму у науковій, художній політичній та інших видах діяльності людини. [Філософський енциклопедичний словник / [редкол. : В. І. Шинкарук (голова)]. – К., 2002. – С. 301.].

Концепція історична (від. лат. *conceptus* – думка, уявлення) – головний задум наскрізна ідея історичного дослідження, за допомогою якої обґрунтовується вибір об'єкта дослідження, здійснюється первинне формулювання проблеми, аргументація загальних понять, що сукупно утворюють чітку пояснювальну схему, своєрідний «каркас» історичної гіпотези або теорії. Якщо історична гіпотеза характеризується вірогідністю, теорія – достовірністю знань, то історичній концепції притаманна принциповість. [Детальніше див. : *Історична наука : термінологічний і понятійний довідник : [навч. посіб.] / [В. М. Литвин, В. І. Гусєв, А. Г. Слюсаренко та ін.]*. – К., 2002. – С. 212–213.].

Логіко-інформаційна система (ЛІС) – сукупність логічних і технічних засобів для приймання, зберігання, перетворення й видачі інформації будь-якого виду. У загальнотеоретичному аспекті ЛІС – система, середовищем функціонування якої є знання, а структуру її утворюють логічні відношення й

конструкції, призначені для певного перетворення знання. Загальносистемний аспект ЛПС має велику інформаційну значущість, оскільки систематизація є обмеженням багатоманітності. [Детальніше див.: *Філософський енциклопедичний словник* / [редкол.: В. І. Шинкарук (голова)]. – К., 2002. – С. 338–339.].

Логічний метод – метод побудови формалізованих мов для опису наукових теорій, за допомогою якого будують формальну (логістичну) систему і дають їй інтерпретацію. Ефективність логічного методу полягає у тому, що він при побудові наукових теорій дає змогу однозначно визначити її вихідні абстракції і строго сформулювати поняття доведення. [Детальніше див.: *Філософський енциклопедичний словник* / [редкол.: В. І. Шинкарук (голова)]. – К., 2002. – С. 339.].

Мета дослідження – визначання того результату, який передбачається отримати у процесі дослідження. У меті формулюється загальний задум дослідження. Мета визначається, виходячи з актуальності досліджуваної проблеми, обраних об'єкта і предмета дослідження.

Метод (від грец. *μέθοδος* – «шлях крізь», у переносному значенні – *вчення, теорія*) – систематизований спосіб досягнення теоретичного чи практичного результату, розв'язання проблем чи одержання нової інформації на основі певних регулятивних принципів пізнання та дії, усвідомлення специфіки досліджуваної предметної галузі і законів функціонування її об'єктів. Метод окреслює та втілює шлях до істини, напрями ефективної діяльності, що ведуть до реалізації поставлених цілей, задає регулятиви та нормативні настанови пізнавального процесу. Метод знаходиться в єдності з певною теорією чи теоріями. [Детальніше див.: *Філософський енциклопедичний словник* / [редкол.: В. І. Шинкарук (голова)]. – К., 2002. – С. 373].

Метод аксіоматичний (від лат. *axioma* – загальноприйняте, *безперечне*) – метод теоретичного дослідження і побудови наукової теорії, згідно з яким деякі положення цієї теорії приймаються як вихідні аксіоми, а решта – виводяться із них за допомогою розмірковування із використанням певних логічних правил. [Детальніше див.: *Соціологічна енциклопедія* / [уклад. В. Г. Городяненко]. – К., 2008. – С. 225.].

Методика (від грец. *methodikē*) – сукупність методів і засобів досягнення окресленої мети у дослідженні наукової проблеми. Методичне забезпечення історичного дослідження досягається шляхом виконання усіх методів і принципів, як загальнонаукових, спеціально-історичних, так і допоміжних. Методика історичної праці розпочинається зі структури її побудови, з'ясування стану розробки та визначення поставленої мети. Методичні прийоми використовуються в історичному дослідженні залежно від конкретної проблеми. Їх цілеспрямоване використання сприяє залученню широкої джерельної бази до всебічного обґрунтування конкретної проблеми історичного дослідження. [Історична наука : термінологічний і понятійний довідник : [навч.

посіб.] / [В. М. Литвин, В. І. Гусєв, А. Г. Слюсаренко та ін.]. – К., 2002. – С. 240–241.].

Методика історичного дослідження – спеціальна галузь історичної науки, що розробляє конкретні способи і методи науково-дослідницької роботи. Безпосередньо пов'язана з методологією, предметом історичної науки, що вивчає закономірності суспільного розвитку в їх конкретних виявах, у практичному втіленні в діях людей, партій, державних органів влади. Методика історичного дослідження залежить від стану і розвитку історіографії, джерелознавства, інших спеціальних і допоміжних історичних дисциплін. Для досягнення творчих завдань історик використовує різні методи дослідження, які поділяються на три підгрупи: загальнонаукові, специфічно-історичні та міждисциплінарні. До загальнонаукових належать: історичний, логічний і метод класифікації (систематизації). Найбільш важливими в історичному дослідженні є власне історичні методи: хронологічний, хронологічно-проблемний, проблемно-хронологічний, синхронічний, діахронний (метод періодизації), порівняльно-історичний, ретроспективний. Також можуть використовуватися ще й методи міждисциплінарні (статистичний, математичний, системно-структурний). Під час вивчення процесів і подій недавнього минулого, учасники яких ще живі, використовують методи конкретних соціологічних досліджень (анкетування, опитування тощо). Щоб вивчати і враховувати настрої людей у здійсненні певних подій, історик використовує методи соціальної психології. Однак лише комплексне застосування різних методів, що відповідає темі та характеру дослідження, здатне забезпечити її успішне засвоєння. [Детальніше див. : *Історична наука : термінологічний і понятійний довідник : [навч. посіб.]* / [В. М. Литвин, В. І. Гусєв, А. Г. Слюсаренко та ін.]. – К., 2002. – С. 241–242.].

Методологія (від грец. *μέθοδος* – шлях дослідження чи пізнання і *logos* – вчення) – 1. Сукупність підходів, способів, методів, прийомів та процедур, що застосовуються у процесі наукового пізнання та практичної діяльності для досягнення попередньо сформульованої мети. Такою метою у науковому пізнанні є отримання об'єктивного істинного наукового знання або побудова наукової теорії та її логічне обґрунтування, досягнення певного ефекту в експерименті чи спостереженні тощо. 2. Галузь теоретичних знань і уявлень про сутність і форми, закони, порядок та умови застосування підходів, способів, методів, прийомів та процедур у процесі наукового пізнання та практичної діяльності. Методологія як систематичне вчення про метод виникла у філософії Нового часу, зокрема у філософії Ф. Бекона та Р. Декарта. Осмислюючи теоретичний та соціокультурний досвід, методологія розробляє загальні принципи створення нових пізнавальних засобів. Головним завданням методології є з'ясування умов перетворення позитивних наукових знань про дійсність у метод подальшого пізнання цієї діяльності, виявити ефективність та межі продуктивного застосування методу. Жодна з існуючих філософських і наукових методологій не може набувати ролі абсолютного пізнавального інструментарію. Намагання надати тій або іншій методології універсального

пізнавального засобу завдає шкоди і науці, і самій методологічній теорії, як це мало місце з діалектико-матеріалістичною методологією. Тому дослідники у своїх методологічних орієнтаціях дотримуються принципу методологічного плюралізму. [Детальніше див.: *Історична наука: термінологічний і понятійний довідник: [навч. посіб.]* / [В. М. Литвин, В. І. Гусєв, А. Г. Слюсаренко та ін.]. – К., 2002. – С. 242–243.; *Філософський енциклопедичний словник* / [редкол.: В. І. Шинкарук (голова)]. – К., 2002. – С. 374].

Методологія науки – основний розділ методології; складна і структурована самотійна теоретична дисципліна, яка вивчає весь комплекс явищ, що відносяться до інструментальної сфери науки та наукової діяльності, їх осмислення та функціонування. Методологія науки досліджує сукупність пізнавальних засобів, що застосовуються у науці, об'єктивні характеристики та властивості науки і наукової праці, які відіграють істотну роль в отриманні об'єктивно істинних наукових знань, а також нагромаджені емпіричні уявлення про них. Методологія науки виробляє принципи, норми, правила, які організують і спрямовують пізнавальну діяльність на досягнення нових наукових результатів. Сучасна методологія науки вивчає широке поле наукового знання, його структуру, організацію, різноманітні моделі, форми систематизації та об'єктивної репрезентації. Методологічні дослідження охоплюють динаміку та розвиток наукового знання, його історичні, логічні та функціональні типи, форми спадкоємності, концептуальні та формальні реконструкції відповідно до критеріїв наукової раціональності, здійснюють аналіз мови науки, аналізують на всіх рівнях понятійний каркас науки та її окремих дисциплін, з'ясовують засади розгортання наукового знання у систему і виробляють загальні принципи його обґрунтування, формулюють стандарти раціональності теоретичних побудов. Методологія науки виділилась у самотійну дисципліну наприкінці XIX ст., коли центром методологічного дослідження стала наукова теорія, тому саме остання складає особливу цікавість для методології науки. [Детальніше див.: *Філософський енциклопедичний словник* / [редкол.: В. І. Шинкарук (голова)]. – К., 2002. – С. 374–376].

Методологія історичної науки (історії) – теоретична дисципліна історичної науки, яка визначає її предмет і об'єкт, ціль пізнання, вивчає науковий і соціальний статус історичної науки, її дисциплінарну будову, теорію історичного пізнання (включаючи загальнофілософські, гносеологічні й епістемологічні основи, принципи, рівні, види й методи історичного пізнання). Вивчає специфіку основних теоретико-методологічних напрямків в історичній науці, різних історичних наукових шкіл. Формує науково-пізнавальні передумови для здійснення конкретно-історичних досліджень. Сучасна методологія історичної науки – це складне за змістом і формами вияву утворення, що означене різноманітними, подекуди протилежними підходами до вивчення історичного процесу, розбіжності між якими зумовлені відмінностями у світогляді істориків та осягненні і розумінні ними світу історії, умовами

їхнього соціального та індивідуального буття. Розвиток методології історії пройшов три етапи – класичний, некласичний і постнекласичний. Визначальними ознаками класичної методології історії, що домінувала в європейській традиції до середини XIX ст., а у вітчизняній – кінця 1960-х рр. були: чітке протиставлення суб'єкта й об'єкта історичного пізнання і дії, розумінні історичної реальності як цілком «прозорої» для суб'єкта пізнання, повністю осяжної суто засобами людського розуму. Для некласичної методології історії орієнтація на розум і науку як на універсальні і безвідмовні засоби адекватного й вичерпного пізнання історичного процесу вже втрачає свою однаковість. На цьому етапі історичного розвитку все розмаїття концепцій і напрямів методології історичної науки умовно можна поділити на два основні напрями: наукоцентричний (позитивістська та радянська марксистська методологія історії) і наукобіжний (методологія історії, заснована на концепціях філософії життя, персоналізму, феноменології, герменевтики, екзистенціалізму). Згодом відбувається зміна основоположних парадигм історичної свідомості; моністично і глобалістськи орієнтоване історичне мислення зазнає істотної трансформації. А все це призводить до формування сучасної, постнекласичної методології історичної науки як чітко вираженої синергійної, поліваріантної, сценарної, плюралістичної, нелінійної методології. На етапі постнекласичної методології історії дуже різним є й розуміння самої історичної реальності – від традиційного тлумачення її як єдиного й об'єктивного, незалежного від волі та свідомості індивіда до тлумачення індивідуального існування як єдиної справді автентичної форми історичного буття. [Детальніше див.: *Енциклопедія історії України: в 10 т. / Голова редкол. В. А. Смолій*. – К.: Наукова думка, 2003– . – Т. 6: Ла–Ми. – 2009. – С. 621–627. ; *Історична наука: термінологічний і понятійний довідник: [навч. посіб.] / [В. М. Литвин, В. І. Гусєв, А. Г. Слюсаренко та ін.]*. – К., 2002. – С. 241–242.].

Монографія (від *англ. monograph*, від *нім. Monographie*) – це наукова праця у вигляді книги з поглибленим вивченням однієї або декількох (тісно пов'язаних між собою) тем. Серед учених прийнято будь-яку досить тривалу роботу з дослідження певної теми завершувати публікацією відповідної монографії, що містить детальний опис методики дослідження, виклад результатів проведеної роботи, а також її інтерпретацію. У бібліотекознавстві термін «монографія» позначає будь-яку несерійну публікацію, що складається з одного або декількох томів (обмеженої їхньої кількості). І саме це відрізняє її від серійних публікацій, таких як газети або часописи (журнали).

Навчальний посібник – це спеціальне видання, яке у певним чином складає заміну основному підручнику. У ньому подається навчальний матеріал, який допомагає краще опанувати певну дисципліну чи окремий розділ курсу. До навчального посібника належать курс лекцій, зошит-посібник, прописи, розвивальні ігри тощо, що застосовуються в навчально-виховному процесі. Посібник може бути представлений не лише окремим виданням, але й комплексом науково-методичних матеріалів. Використання посібника в

навчально-виховному процесі дає змогу отримати більше корисної інформації та краще розібратися з тією чи іншою темою. Використання навчальних посібників набуло широкої популярності у навчальних закладах усіх типів. [Детальніше див.: *Начальний посібник [Електронний ресурс]*. – Режим доступу : <http://education-ua.org/navchalniy-posibnik.php>].

Наука – сфера пізнавальної діяльності людини спрямована на одержання, вироблення і систематизацію знань для науково-практичної діяльності та життя людини. Знання є продукт наукової діяльності у вигляді теорій, як підтверджених гіпотез, формалізації законів природи чи суспільства і взагалі нових знань про людину та навколишній світ. Основою науки є збір, оновлення, систематизація, критичний аналіз фактів, синтез нових знань або узагальнень, що описують природні або суспільні явища, які досліджуються, та (або) дозволяють будувати причинно-наслідкові зв'язки між явищами і прогнозувати їх перебіг. Науки розрізняють: 1) за характером предмета дослідження (природничі, технічні, гуманітарні, соціальні та ін.); 2) за способом збору даних та рівнем їх узагальнення (теоретичні, емпіричні); 3) за методом дослідження (номотетичні, ідеографічні); 4) за ступенем практичного застосування («чисті», прикладні). Наука виступає соціальним інститутом, функцією якого є виробництво, накопичення, розповсюдження нових знань та їх використання у практичній діяльності; одна із форм суспільної свідомості (поряд з міфологією і релігією).

Наукова картина світу – система уявлень людей про властивості і закономірності дійсності (реально існуючого світу), побудована в результаті узагальнення та синтезу наукових понять і принципів. Використовує наукова мова для позначення об'єктів і явищ матерії.

Наукова революція – період розвитку науки, під час якого старі наукові уявлення заміщаються частково або повністю новими, з'являються нові теоретичні передумови, методи, матеріальні засоби, оцінки та інтерпретації, погано або повністю несумісні зі старими уявленнями. Зміст «наукової революції» будь-якого періоду полягає в тому, що вчені роблять наукові відкриття в різних областях наук, тобто встановлюють «невідомі раніше об'єктивно існуючі закономірності, властивості та явища матеріального світу, що вносять корінні зміни в рівень пізнання».

Наукове дослідження – система процедур організаційно-технічного характеру на основі методів аналізу, спрямованих на отримання науково обґрунтованих даних про досліджувані події, явища і процеси. Метою наукового дослідження є отримання ширшої та актуальної інформації, яка відображала б сторони досліджуваного об'єкта. Наукове дослідження, серед іншого, характеризується: 1) експліцитністю, тобто всі правила для опису і вивчення досліджуваної реальності чітко сформульовані, нічого не приховується і не приймається бездоказово; 2) системністю; 3) контрольованістю. За рівнем узагальненості результатів виокремлюють: а) фундаментальне теоретичне дослідження, дослідження яке спрямоване на виявлення принципово нових ідей, шляхів і методів пізнання та пояснення,

пов'язане з глибоким аналізом систем наукового знання (теорій, законів, гіпотез), критичним дослідженням пізнавальних можливостей, методів і засобів наукового пізнання, якими користуються науковці; б) цілеспрямоване теоретичне (теоретико-прикладне) дослідження, у ході якого дослідник повинен критично розглянути раніше запропоноване рішення, емпірично перевірити визнані наукою закони, теорії, концепції тощо; важливим завданням цих досліджень є розмежування перевіреного і гіпотетичного знання; в) прикладне дослідження спрямовується на практичне використання сформульованих законів і теорій. Наукове дослідження передбачає такі етапи: 1) підготовка дослідження; 2) збирання первинної інформації про досліджуваний об'єкт; 3) підготовка та комп'ютерне (або ручне) оброблення зібраної інформації; 4) аналіз обробленої інформації та формулювання висновків за підсумками дослідження; 5) формулювання висновків (практичних рекомендацій). [Детальніше див.: *Соціологічна енциклопедія* / [уклад. В. Г. Городяненко]. – К., 2008. – С. 113–114.].

Наукове співтовариство – одне з основних понять сучасної філософії і соціології науки, яке означає сукупність дослідників зі спеціалізованою і схожою науковою підготовкою, об'єднаних розумінням цілей науки і її відношення до соціальної сфери. Поняття «наукове співтовариство» ввів до наукового вжитку англійський вчений М. Полані. Він досліджував умови вільних наукових комунікацій і збереження наукових традицій. Наукове співтовариство за своїм змістом фіксує колективний характер виробництва знання, яке обов'язково передбачає комунікацію вчених, досягнення узгодженої оцінки знання, прийняття його членами інтерсуб'єктивних норм та ідеалів пізнавальної діяльності, в тому числі етоса науки. Такі аспекти наукового пізнання описувались раніше за допомогою поняття «республіка вчених», «наукова школа», «невидимий коледж» та ін. [Детальніше див.: *Современная западная философия : [словарь]* / [сост.: В. С. Малахов, В. П. Филатов]. – М., 1991. – С. 193.].

Науковий стиль – стиль мовлення, який використовується у наукових працях, для викладення результатів наукової та дослідницької діяльності. Метою наукового стилю є повідомлення, пояснення, тлумачення досягнутих наукових результатів, відкриттів. Найпоширеніша форма наукового стилю – монолог.

Науково-технічна революція (НТР) – 1. Сукупність докорінних, якісних змін у техніці, технології та організації виробництва, що відбуваються під впливом значних наукових досягнень та відкриттів і які мають значний вплив на соціально-економічні умови суспільного життя. 2. Посилення взаємодії науки, техніки і виробництва, інтенсивне перетворення науки у безпосередньо продуктивну силу суспільства.

Наукометрична база даних – бібліографічна і реферативна база даних, інструмент для відстеження цитованості наукових публікацій. Наукометрична база даних це також пошукова система, яка формує статистику, що характеризує стан і динаміку показників затребуваності, активності та індексів

впливу діяльності окремих вчених і дослідницьких організацій. Деякі відомі бібліографічні бази даних: *Web of Science*, *Scopus*, *Web of Knowledge*, *GoogleScholar*, *РИНЦ*, *Astrophysics*, *PubMed*, *Mathematics*, *Chemical Abstracts*, *Springer*, *Agris*, *GeoRef*.

«Нова соціальна історія» – дослідницький напрям європейської та північноамериканської історіографії 1960-х – 1990-х рр. Завдання нової соціальної історії полягає у пізнанні історії як складного процесу соціальної взаємодії різних макро- і мікросоціальних груп. Поняття «соціальна структура» «новою соціальною історією» розуміється як система ієрархічно взаємопов'язаних соціальних позицій, які фіксують суспільне положення, права й обов'язки індивідів, що володіють різним статусом і престижем, а також рольові обов'язки, які суспільство ставить перед своїми членами, котрі поділяють ті чи інші позиції. У процесі розвитку «нової соціальної історії» історики цієї школи запозичують методи і прийоми соціології економіки; виявилась її інтеграція з антропологією та соціальною психологією, у результаті чого постала культурна антропологія. Відбувається зміщення наукових інтересів соціальних істориків від вивчення об'єктивних структур і процесів до вивчення культури в її антропологічній інтерпретації, тобто реального змісту повсякденної свідомості людей минулих епох з їхніми ментальними уявленнями, символічними системами, звичаями й цінностями, психологічними установками, стереотипами сприйняття реалій і моделями поведінки. Поступово виділяються нові субдисципліни «нової соціальної історії»: нова робітнича історія, історія жінок, селянська історія. Процеси подальшого поглиблення дослідницьких інтересів приводять до виділення нових і нових напрямків: культурна і соціальна антропологія, етноісторія, локальна історія, історична демографія, усна історія, історична екологія, історія сім'ї, історія сексуальності, історія злочинності, історія дозвілля, історія дитинства, соціальна історія релігії, гендерна історія тощо, у своїй сукупності формують галузь «нова соціальна історія». [Детальніше див.: *Енциклопедія історії України: в 10 т. / [голова редкол. В. А. Смолій]. – К.: Наукова думка, 2003–... – Т. 7: Мл–О. – 2010. – С. 439–440.]*

Номотетичний метод (від грец. *nomotetike* – законодавче мистецтво) – метод наук про природу, принципово відмінний від ідіографічного, індивідуалізуючого методу, який є автентичним пізнавальним засобом гуманітарних наук про культуру, спроможним забезпечувати адекватне осягнення самотутності історичних явищ як унікальних культурних цінностей. За І. Кантом, спосіб законодавчої діяльності розуму та встановлення ним законів і правил пізнання. Поняття номотетичного методу, як й ідіографічного, детально розроблене неокантіанцями Баденської школи. В. Віндельбанд стверджував, що загальні закони несумісні з одиничним конкретним існуванням, у якому завжди присутнє дещо, що не може бути виражене та описане за допомогою загальних понять. Загалом сутність методу зводиться до узагальнення та встановлення законів. [Детальніше див.: *Історична наука: термінологічний і понятійний довідник: [навч. посіб.] / [В. М. Литвин,*

В. І. Гусев, А. Г. Слюсаренко та ін.]. – К., 2002. – С. 268. ; *Современная западная философия : [словарь] / [сост. : В. С. Малахов, В. П. Филатов]. – М., 1991. – С. 215.]*.

«Нормальна наука» – поняття введене у філософію науки Т. С. Куном. Означає діяльність наукового співтовариства у відповідності з визначеною нормою – парадигмою. На думку Т. С. Куна, «нормальна наука» характеризується як «у найвищій мірі кумулятивне підприємство». Оскільки парадигма забезпечує критерій вибору проблем, що мають рішення, постільки «нормальну науку» відрізняє «імунітет» – неприйняття «зовнішнього» відносно парадигми досвіду. Однак залишається незрозумілим, яким чином «зовнішні» факти впливають на парадигму, яка, маючи «імунітет», не повинна на них реагувати. Тому поняття «нормальна наука» було піддане доволі жорсткій критиці багатьма представниками філософії науки. [Детальніше див. : *Современная западная философия : [словарь] / [сост. : В. С. Малахов, В. П. Филатов]. – М., 1991. – С. 215–216.]*.

Об'єкт дослідження – в науці під цим поняттям розуміють головне поле докладання зусиль вчених. В одній науці (науковому напрямку) може бути кілька об'єктів досліджень, які складають логічно пов'язані сутності й мету досліджень у цій науці (науковому напрямку). Таким об'єктом стає будь-яке непізнане явище, невідоме раніше науці, або його частина, яку передбачає дослідити ця наука.

Об'єктивність – принцип підходу до характеристики, аналізу будь-якого явища, історичного факту з позиції об'єктивного пізнання дійсності, незалежно від расових, класових, партійних чи інших кваліфікацій. Принцип об'єктивності потребує від історика дослідження явищ, подій, фактів тільки на підставі наукового підходу і зіставлення кількох аналогічних фактів, адже саме так історик має можливість розширити свої знання із досліджуваного питання і найбільш достовірно підійти до його оцінки.

Парадигма (від грец. *παράδειγμα* – приклад, взірець) – одне з ключових понять сучасної філософії науки. Введено до наукового обігу Т. С. Куном. Означає сукупність переконань, цінностей і технічних засобів, які прийняті науковим співтовариством і забезпечують існування наукової традиції. Поняття «парадигма» корелятивне поняттю «наукове співтовариство»: згідно Т. С. Куну, парадигма – це те, що об'єднує членів наукового співтовариства, і, навпаки наукове співтовариство складається із людей, які визнають парадигму. Як правило, парадигма втілюється у підручниках або у класичних працях вчених і на багато років визначає коло проблем і методів їх розв'язання у певній галузі науки. Парадигма є ширшою за теорію і нерідко передує їй. Формування загальновизнаної парадигми є ознакою «зрілості науки». Зміна парадигми являє собою наукову революцію, тобто повну або часткову зміну елементів дисциплінарної матриці. Вибір нової парадигми продиктований не стільки логічними, а скільки ціннісними міркуваннями. У загальному значенні – теоретико-методологічна модель. [Детальніше див. : *Современная западная*

философия : [словарь] / [сост. : В. С. Малахов, В. П. Филатов]. – М., 1991. – С. 227].

Підручник – книга, яка містить основи наукових знань із певної навчальної дисципліни, викладені згідно з цілями навчання, визначеними програмою і вимогами дидактики.

Плагіат – привласнення авторства на чужий твір або на чуже відкриття, винахід чи раціоналізаторську пропозицію, а також використання у своїх працях чужого твору без посилання на автора.

Поняття – вузлова форма руху думки, яка узагальнено відображає предмети і явища за допомогою фіксації їх історичних властивостей. Поняття є однією із основних форм відображення світу на раціональному, логічному рівні пізнання. Утворення поняття – складний процес, у якому застосовують такі засоби пізнання, як порівняння, аналіз і синтез, абстрагування, ідеалізація, узагальнення, умовиводи. В мові поняття виражається словом (звичайно іменником у називному відмінку) або словосполученням. Кожне поняття має дві основні логічні характеристики – інтенсійну (зміст) та екстенсійну (обсяг). Ознаки, які включаються у поняття, становлять його зміст. Предмети, що їм притаманні ознаки, відображені в змісті поняття, утворюють його обсяг. Поняття поділяють на види, виходячи з особливостей змісту; враховують обсяги і специфіку їх елементів; виходять із призначення наукового знання. Як поняття використовуються загальнонаукові, філософські судження. Насправді поняття, відображаючи сутність, поглиблюють знання людини про навколишню дійсність. Поняття є засобом пізнання істини. Зміст поняття змінюється у процесі розвитку наук. [*Детальніше див. : Соціологічна енциклопедія / [уклад. В. Г. Городяненко]. – К., 2008. – С. 295. ; Філософський енциклопедичний словник / [редкол. : В. І. Шинкарук (голова)]. – К., 2002. – С. 497–498.]*].

Порівняльно-історичний метод – сукупність пізнавальних засобів, процедур, які дозволяють установити схожість і відмінність між явищами, що вивчаються, виявити їхню генетичну спорідненість (зв'язок за походженням); різновид історичного методу. Як систематично розроблений метод сформувався протягом ХІХ ст. у порівняльному мовознавстві. Логічною основою порівняльно-історичного методу є зіставлення і порівняння об'єктів дослідження і встановлення ознак схожості та відмінності між ними. За характером схожості порівняння поділяють на історико-генетичні, історико-типологічні, де схожість є результатом закономірностей, притаманних самим об'єктам, і порівняння, де схожість є наслідком взаємовпливу явищ. Нині порівняльно-історичний метод застосовують у порівняльних дослідженнях культур і цивілізацій, при порівнюванні різних соціальних інститутів (сім'я, виховання тощо). Разом із тим здійснюються спроби переосмислити методологію порівняльно-історичного дослідження, збагатити її новими засобами. [*Філософський енциклопедичний словник / [редкол. : В. І. Шинкарук (голова)]. – К., 2002. – С. 499–500.]*].

Постіндустріальне суспільство – поняття сучасної соціології і філософії, яке позначає сучасний етап розвитку ряду держав як період переходу від «індустріального» до «після-індустріального» типу суспільства. Термін «постіндустріальне суспільство» запропонував Д. Белл. Були сформульовані основні ознаки такого суспільства; створення економіки послуг, домінування прошарку науково-технічних спеціалістів, центральна роль теоретичного знання як джерела нововведень і політичних рішень у суспільстві, можливість технологічного самозростання, створення нової «інтелектуальної» техніки. Реальною основою появи теорії постіндустріального суспільства стала структурна перебудова економіки ряду країн упродовж 1960–1970-х рр. У концепції постіндустріального суспільства відбувається відхід від прямолінійного технологічного детермінізму; суспільство розглядається як система взаємодіючих факторів – техніки, соціальної структури, політики, духовних цінностей. Доводиться думка про необхідність переорієнтації економіки від гонитви за суто кількісним зростанням виробництва до покращення якості життя. Для постіндустріального суспільства характерно зміщення зони протиріч і конфліктів із соціально-класових відносин у сферу взаємодії індустріального і постіндустріального секторів суспільства, економіки і культури. [Детальніше див. : *Современная западная философия : [словарь]* / [сост. : В. С. Малахов, В. П. Филатов]. – М., 1991. – С. 237].

Предмет дослідження – це найважливіші з теоретичної чи практичної точки зору якості, сторони, особливості, характеристики, вияви об'єкта, які повинні бути досліджені в роботі, не виходячи за межі досліджуваного об'єкту. В одному й тому самому об'єкті виділяють кілька предметів дослідження залежно від науково-пізнавальних і практичних цілей.

Рецензія (від лат. *recensio*, нім. *Rezension*, англ. *review* – огляд, оцінка) – аналіз, розбір, деяка оцінка публікації, твору або продукту, жанр газетно-журнальної публіцистики та літературної критики. Це публікація, у якій обговорюється та оцінюється літературний чи науковий твір, театральна вистава, фільм, виставка. Рецензія оприлюднюється у пресі, на радіо чи телебаченні.

Рецензія наукова – критичний відгук (містить аналіз і оцінку) наукового керівника (консультанта), офіційних опонентів, провідної установи під час захисту кваліфікаційної роботи, кандидатської чи докторської дисертацій.

Рубрикація – це поділ тексту на логічні складові частини, які графічно відокремлюються одна від одної. Для цього використовують також заголовки, систему нумерації, колір чи фактуру паперу та ін., що в кінцевому рахунку виражає зовнішню будову (композицію) всього документа і вказує на його складність.

Синтез (від грец. *σύνθεσις* – з'єднання, складання) – з'єднання частин у ціле в процесі предметно-практичної або розумової діяльності. Однак ціле не зводиться до суто механічної суми його частин, оскільки одні й ті самі елементи цілого можуть характеризуватися неоднозначними взаємозв'язками та взаємодіями. Саме на виявлення принципів систематичної єдності окремих

сторін та складових частин об'єкта спрямований розумовий синтез як метод пізнання. Синтез перебуває у тісній методологічній кореляції з аналізом. [Філософський енциклопедичний словник / [редкол. : В. І. Шинкарук (голова)]. – К., 2002. – С. 19].

Соціальна історія – дослідницький напрям у сучасній історичній науці, який виник внаслідок теоретико-методологічного синтезу історії та соціології та вивчає історію великих соціальних груп (макроструктур), вміщуючи у центр свого дослідження проблеми існування класів, партій, соціальних рухів й інституцій і трактуючи поняття «соціальна структура» передовсім крізь призму класового чи майнового розшарування суспільства. [Детальніше див. : Соціологічна енциклопедія / [уклад. В. Г. Городяненко]. – К., 2008. – С. 169.].

Структура інформації джерела – сукупність наявних у джерелі типів інформації та стійких зв'язків між ними, які забезпечують його цілісність і спроможність бути підґрунтям для отримання наукового фактичного знання. Джерело здатне містити складну і різнохарактерну інформацію, оскільки перед тим, як стати власне об'єктом джерелознавчого дослідження, воно створювалося людьми з певною службовою метою і виконувало певні службові функції. Як засіб інформаційного обміну у сфері соціальної інформації джерело дає історикам можливість встановити ступінь інформаційного забезпечення суспільства, колективу або особи, діяльність яких вивчається, отримати важливі відомості про обсяг і характер соціальної інформації, якою керувалися люди у своїй діяльності, зокрема під час вироблення певних рішень, при історичному виборі. Джерело містить різні шари інформації. Це пояснюється насамперед тим, що джерело є об'єктивно-суб'єктивним феноменом, що відображає певну об'єктивну реальність, але крізь призму бачення реальності автором джерела. Це означає, що у джерелі здатна міститись пряма й опосередкована інформація. Також джерело може зосереджувати навмисну (відкриту) й ненавмисну (латентну) інформацію. Перша – те, що говорить автор, друга – це відображення намірів автора, його концепції (ідеології), або неусвідомлених уявлень (ментальності, психології). Підхід до джерела як до ланки інформаційних процесів, врахування наявності у джерелі різних шарів інформації та її вилучення – ефективні засоби підвищення інформативної віддачі історичних джерел. [Детальніше див. : Історична наука : термінологічний і понятійний довідник : [навч. посіб.] / [В. М. Литвин, В. І. Гусєв, А. Г. Слюсаренко та ін.]. – К., 2002. – С. 356–357.].

Суб'єкти історичного пізнання (від. лат. *subjektum* – підкладене) – окремі люди, їхні групи чи спільноти, діяльність яких щодо добування, усвідомлення, обробки та інтерпретації історичного матеріалу у вигляді знань набула систематичного і цілеспрямованого характеру. Тематична спрямованість, ставлення до матеріалу, характер інтерпретації та осмислення у діяльності суб'єктів історичного пізнання значною мірою пов'язані з цінностями, якими вони керуються. У процесі становлення об'єкта історичної науки вихідними засадами суб'єктів історичного пізнання стали критерії об'єктивності, раціональної організації пошукової роботи, критичне ставлення до методу

дослідження. Рівень і характер історичних знань, якими володіє сучасне суспільство, головними чином залежить від здатності суспільства сприймати результати діяльності суб'єктів науково-пізнавальної діяльності, їх соціально організованих інституцій. [Детальніше див. : *Історична наука : термінологічний і понятійний довідник : [навч. посіб.]* / [В. М. Литвин, В. І. Гусєв, А. Г. Слюсаренко та ін.]. – К., 2002. – С. 358.].

Судження – форма мислення, у якій стверджується або заперечується що-небудь стосовно предметів і явищ, їхніх зв'язків і відношень. Судження має властивість виражати або істину, або хибність. Мовним еквівалентом судження є розподільне речення. Судження, яке складається лише із двох термінів – просте, якщо із більшої кількості – складне. Властивість судження бути ствердним або заперечним називається якістю судження, а обсяг, в якому береться суб'єкт судження – кількістю. У сучасних логічних теоріях замість терміна «судження» вживають термін «висловлювання», але багато авторів безпідставно вважають їх синонімами. [Філософський енциклопедичний словник / [редкол. : В. І. Шинкарук (голова)]. – К., 2002. – С. 615].

Теорія (від. грец. *θεωρία* – розгляд, дослідження) – найвища форма наукового мислення, спрямована на пояснення фактів, їх сутнісних зв'язків. Логічно теорія вибудовується, як доказова система істинного знання, в основу якої покладено певну ідею, що втілюється в сукупності базових категорій і понять, кореляції між якими розкривають закономірний характер виявів досліджуваного об'єкта пізнання. В історичному пізнанні його концептуальні конструкції сягають рівня теорії тоді, коли їх можна підтвердити щонайбільшою кількістю фактів і коли зведена до мінімуму кількість фактів, що можуть їх спростувати. Теорія є відносно завершеною щодо фактів побудовою і спрямована на відкриття у рамках її пояснювальних можливостей нових фактів. Поява нових фактів зумовлює необхідність уточнити теорію, межі її дії, що досягається у розв'язанні пізнавальної потреби. [Детальніше див. : *Історична наука : термінологічний і понятійний довідник : [навч. посіб.]* / [В. М. Литвин, В. І. Гусєв, А. Г. Слюсаренко та ін.]. – К., 2002. – С. 371.].

Факт (від. лат. *factum* – зроблене) – 1. Поняття, яке має виражену суб'єкт-об'єктну природу, що фіксує реальну подію або результат діяльності (онтологічний аспект) і, що вживається для характеристики особливого типу емпіричного знання. 2. Одна із основних категорій історичного пізнання, логіки та методології історичної науки, зокрема джерелознавства. Наявні кілька тлумачень цього поняття: факт – це, по-перше, фрагмент історичної дійсності, те, що насправді відбулося в історії (події, ситуації, певні суспільні відносини). У такому розумінні факт має визначення: «факт-подія», «реальний факт», «історичний факт»; по-друге, термін «факт» означає певну форму людського знання, його елемент, ідеальну, тобто мислительну модель факт-події. Фактичні знання, сукупність знань про реальні факти становлять основу для наукових висновків. Для позначення факту як форми знань існують терміни: «факт-знання», «науковий факт», «науково-історичний факт». У всіх науках між фактом-подією і фактом-знанням існує прямий зв'язок, адже другий є

відображенням першого. Проблеми факту, з'ясування суті цієї категорії мають першочергове методологічне значення для історичної науки. Визнання чи невизнання об'єктивної природи факту й ствердження чи заперечення можливості його об'єктивного пізнання, об'єктивно-істинного його відображення істориком – усе це слугує основою для поділу істориків на різні наукові школи. [Детальніше див.: *Історична наука: термінологічний і понятійний довідник: [навч. посіб.] / [В. М. Литвин, В. І. Гусєв, А. Г. Слюсаренко та ін.]. – К., 2002. – С. 382–383.].*

Формаційний підхід (від. лат. *formatio* – утворення, вид) – сукупність методологічних настанов і принципів, які засновані на категорії «суспільно-економічна формація». Засновниками формаційного підходу були німецькі вчені К. Маркс і Ф. Енгельс. Термін «формація» запозичений з геології, він позначає комплекс гірських порід. Теоретичним підходам К. Маркса притаманний розгляд суспільно-економічної формації як дієвого інструмента розв'язання різноманітних пізнавальних і практичних завдань. Уникаючи однозначного тлумачення цього терміну К. Маркс розглядав його як поняття полісемантичне. Традиційно вважається, що під суспільно-економічною формацією у марксизмі розуміється «суспільство, яке перебуває на певному ступені історичного розвитку, суспільство із своєрідним характером». К. Маркс виокремлював «первинну формацію» (докласове суспільство), «вторинну» (класову формацію) – антагоністичне суспільство, яке ґрунтується на експлуатації, і окреслював у перспективі «третинну» формацію (комуністичну, посткласову). Ці формації як стадії всесвітньої історії включали низку формації нижчого порядку. Однак загалом у марксизмі, особливо в його радянському варіанті, соціально-економічна формація поступово починає тлумачитися дедалі одностайніше, цілком однозначно – як історичний ступінь суспільства. Потрактування всесвітньо-історичного процесу як монолінійного висхідного п'ятичленного формаційного ряду (*первіснообщинний, рабовласницький, феодалський, капіталістичний, комуністичний*) довело, зрештою, неспроможність претензій формаційного підходу на всезагальність і монополію на істину як в діахронічному, так і в синхронічному вимірах. Втім, за належної корекції формаційний підхід має значний потенціал і надалі залишатися одним з основних напрямів сучасного осягнення історичного процесу. [Детальніше див.: *Соціологічна енциклопедія / [уклад. В. Г. Городяненко]. – К., 2008. – С. 423–424. ; Філософський енциклопедичний словник / [редкол.: В. І. Шинкарук (голова)]. – К., 2002. – С. 687.].*

Фундаментальні і прикладні науки – підрозділи наукових дисциплін, що є наслідком поділу наук за принципом їх цілеспрямованості, відношення до практики, розв'язання соціально-практичних проблем. Функція фундаментальних наук полягає у пізнанні основних законів реальної дійсності, що розкривають складні процеси і явища; прикладні науки, за функцією, на основі законів, отриманих фундаментальними науками, досліджують більш конкретні форми їхнього прояву і розв'язують проблеми соціально-практичного характеру. Фундаментальні науки покликані пояснювати

предметний світ, а прикладні, на основі їхніх результатів – відповідно перетворювати, змінювати і водночас оберігати його. Провідне місце у системі наук належить фундаментальним наукам, які у своєму розвитку, як правило, випереджають прикладні науки, охоплюють передній край досліджень. Їхні закони і методи відзначаються більш загальним характером, ніж прикладних – більш спеціальних, конкретних. Фундаментальні і прикладні науки органічно пов'язані між собою, перебувають у тісній взаємодії, яка має тенденцію до невинного посилення. Об'єктивним критерієм ефективності фундаментальних наук виступає не тільки значний успіх у досягненні базових знань про об'єктивний світ, а й реальна чи потенціальна можливість практичного застосування цих знань. Існує також внутрішній, у структурі певної науки, поділ на фундаментальні і прикладні галузі (наприклад: термодинаміка – фундаментальна роль, фізика металів – теоретична прикладна наука, а металознавство вже практична прикладна наука). [Філософський енциклопедичний словник / [редкол. : В. І. Шинкарук (голова)]. – К., 2002. – С. 694–695].

Функція (від. лат. *functio* – здійснення виконання) – зовнішній прояв властивостей певного об'єкта у даній системі відношень. Загальноприйнятим розумінням функції є діяльність, обов'язок, робота. Спеціальні визначення поняття функції використовується у математиці, фізиці, соціології, лінгвістиці.

Цивілізаційний підхід (від лат. *civilis* – громадянський, державний) – сукупність методологічних настанов і принципів, заснованих на терміні «цивілізація». Цей термін запроваджений О. Мірабо (1757 р.). цивілізація має декілька значень: 1) форма існування живих істот, наділених розумом; 2) синонім культури, сукупність духовних і матеріальних досягнень суспільства; 3) ступінь розвитку матеріальної та духовної культури, суспільного розвитку загалом; 4) процес становлення громадянського суспільства; 5) відносно самостійне цілісне соціально-історичне утворення, локалізоване в просторі і часі, що може мати ієрархічні рівні (напр., антична цивілізація, західна цивілізація). Цивілізація стає наріжним поняттям ряду концепцій некласичної філософії історії: культурологічної (М. Данилевський, О. Шпенглер, А.-Дж. Тойнбі); соціологічної (П. Сорокін, Д. Вілкінсон, Ш. Ейзенштадт, Н. Еліас); географічної (просвітники, Л. Мечніков); етнопсихологічної (Л. Гумільов). За циклічними концепціями історичного процесу цивілізацію пов'язують з конкретним історичним соціальним організмом і його природним оточенням. Наприклад, на думку А.-Дж. Тойнбі, світова історія – це історія окремих цивілізацій, що розвиваються циклічно. Кількість «його цивілізацій» коливається від 21 до 13, і лише 5 з них існують досі (китайська, індійська, ісламська, російська, західна). Лише ті цивілізації продовжують існувати, які здатні подолати виклики, що постають перед ними, і дати адекватну відповідь. Світовий процес пов'язаний з переходом від ізольованих первинних цивілізацій («локальних») до універсальних (наприклад західної). У 1960-ті рр. до цивілізаційної проблематики звернулися представники радянської історіографії. Було зроблено спробу розробити

загальну теорію цивілізації, де вона визначалася як соціальна організація громадського життя і культури. Сучасний стан цивілізаційного підходу характеризується взаємодією різних типів знання (класична наука, некласична наука, постнекласична наука). . [Детальніше див. : Соціологічна енциклопедія / [уклад. В. Г. Городяненко]. – К. : Академвидав, 2008. – С. 435–436. ; Філософський енциклопедичний словник / [редкол. : В. І. Шинкарук (голова)]. – К. : Абрис, 2002. – С. 704–705.].

Цитата (від пізньолат. *citatio*, від лат. *cito* – зрушую, викликаю) – невеликий уривок з літературного, наукового чи будь-якого іншого опублікованого твору. Використовується іншою особою у своїй праці з обов’язковим посиланням на автора і джерело цитування із метою підтвердити чи розширити власне твердження.

Навчальне видання

Ковальчук Іван Васильович

Основи науково-дослідної роботи студентів

Методичні рекомендації до семінарських занять

Видання 2-ге, перероблене і доповнене

В авторській редакції

Надруковано з оригінал-макета автора

Підписано до друку 20.02.2016 р. Формат 60x84/16.
Умов. друк. арк. 4,6. Обл.-вид. арк. 2,15. Гарнітура Book Antiqua,
Monotype Corsiva, Palatino Linotype, Times New Roman
Друк різнографічний. Наклад 100 прим.